

1

Demografie

rok 2014

ročník 56

revue pro výzkum
populačního vývoje

Iva Ritschelová

Úvodník

Kateřina Válková

Vývoj plodnosti žen do 25 let v České republice

Pavčina Habartová – Klára Hulíková Tesárková – Olga Sivková

Prognóza počtu a velikosti vybraných typů hospodářských domácností
v České republice pro období 2013–2040

ČLÁNKY | ARTICLES

03 Iva Ritschelová

Úvodník
Editorial

04 Kateřina Váľková

Vývoj plodnosti žen do 25 let v České republice
The Fertility Trend of Women under the Age of 25 in the Czech Republic

**21 Pavlína Habartová – Klára Hulíková
Tesárková – Olga Sivková**

Prognóza počtu a velikosti vybraných typů hospodářických domácností v České republice pro období 2013–2040
Forecast of the Number and Size of Selected Housekeeping Households in the Czech Republic for the Period 2013–2040

DISKUZE | DISCUSSIONS

37 Helena Vychová

Nástroje finanční podpory vzdělávání dospělých
Financial Instruments of Support for Adult Education

47 Vladimír Hulík

Krátce k možným proměnám (nejen) terciárního vzdělávání a vzdělání v budoucnosti
A Brief Discussion of the Possible Transformations of Tertiary Education and Training (and More) in the Future

SČÍTÁNÍ LIDU | POPULATION CENSUS

50 Lenka Šigutová

Věková struktura obyvatelstva ze sčítání lidu, domů a bytů 2011
Age Structure of the 2011 Population and Housing Census

RECENZE | BOOK REVIEWS

54 Jiřina Kocourková

Interrupce z pohledu sociologa
Abortion from the Perspective of a Sociologist

56 Hana Bednářová

Migrace městského a vesnického obyvatelstva
The Migration of Urban and Rural Population

58 Olga Sivková

Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot
Family Economics across Changing Times, Institutions, and Values

60 Dagmar Bartoňová

Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Pramenné dílo
The 2011 Population and Housing Census – The Reference Book

64 Ludmila Fialová

Statistický lexikon obcí České republiky 2013
Statistical Lexicon of Municipalities of the Czech Republic in 2013

ZPRÁVY | REPORTS

67–78

PŘEHLEDY | DIGEST

79 Michaela Němečková – Terezie Štyglarová

Projekce obyvatelstva v krajích České republiky do roku 2050
Population Projections for the Regions of the Czech Republic to 2050

BIBLIOGRAFIE | BIBLIOGRAPHY

Názory autorů se nemusí vždy shodovat se stanovisky redakční rady.

The opinions of the authors do not necessarily reflect those of the editorial board.

Demografie je recenzovaný odborný časopis.

Demografie is a peer-reviewed journal.

VÁŽENÉ ČTENÁŘKY, VÁŽENÍ ČTENÁŘI,

Iva Ritschelová
předsedkyně ČSÚ

je mi potěšením, že vás mohu po čase opět pozdravit na stránkách prestižního časopisu *Demografie*, revue pro výzkum populačního vývoje, který vychází nepřetržitě již od roku 1959. Titulu vydávaného Českým statistickým úřadem, který je jediným demograficky zaměřeným časopisem v naší zemi.

Rok 2014 je bezesporu rokem významným, a to nejen pro všechny demografy a přátele české demografie, ale i pro celou státní statistickou službu České republiky. ČSÚ si v lednu tohoto roku připomnělo dvě významná výročí. Dne 8. ledna 1969 byl na základě federalizace tehdejšího Československa zřízen samostatný statistický úřad pro českou část federace. Před 45 lety se tak vůbec poprvé objevil název Český statistický úřad. Právě ČSÚ se po vzniku dnešní České republiky v roce 1993 a zániku Federálního statistického úřadu stal hlavní národní institucí v oblasti statistiky. Dne 28. ledna tomu pak bylo 95 let, kdy byl založen Státní úřad statistický, první statistická instituce nově vzniklé československé republiky, na jejíž odkaz dnešní ČSÚ navazuje.

Demografie patřila již od počátků k jednomu ze základních pilířů aktivit statistického úřadu. I díky někdejšímu předsedovi úřadu Janu Auerhanovi známému svým dílem o českém etniku žijícím mimo hranice vlasti. Nesmíme opomenout ani dlouholetého místopředsedu úřadu a jednu z ikon naší demografické vědy Antonína Boháče. Byl to právě on, který organizoval první československá sčítání lidu a také díky jeho úsilí a nasazení dosáhla československá a česká statistika a demografie světového věhlasu.

V letošním roce budou slavit i demografové a na květnové konferenci si připomenou úctyhodných 50 let trvání České demografické společnosti. O této významné události, stejně jako vybrané příspěvky prezentované na konferenci, si budete moci přečíst na stránkách tohoto časopisu. Dále budou připraveny další zajímavé analýzy vycházející ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 či komparace výsledků sčítání uskutečněných v dalších evropských zemích. Čtenáři časopisu se mohou těšit i na ohlédnutí za censem z roku 1869, který je často označován za první moderní sčítání na našem území. Nebude opominuta ani současná demografická situace a její vývoj v dnešní České republice. Předmětem zájmu čtenářů jistě bude i několik knižních recenzí či medailonky osobností naší demografie.

Časopis si i v tomto roce zachovává svoji tradiční strukturu. Ve známých rubrikách Články, Přehledy, Sčítání, Zprávy, Recenze a Bibliografie naleznete řadu analýz a metodologických pojednání, které pro naše čtenáře budou cenným zdrojem informací a podnětem pro odborné diskuse.

Dovolte mi, abych na závěr popřála časopisu *Demografie*, revui pro výzkum populačního vývoje, úspěšný 56. ročník a rozšiřující se řady pozorných a s úrovní časopisu spokojených čtenářů. Tvůrcům a přispěvatelům pak přeji neutuchající elán a nadšení pro zajímavou a užitečnou práci v oblasti demografie. Přeji všem úspěšný rok 2014!

VÝVOJ PLODNOSTI ŽEN DO 25 LET V ČESKÉ REPUBLICE

Kateřina Váľková

THE FERTILITY TREND OF WOMEN UNDER THE AGE OF 25 IN THE CZECH REPUBLIC

Abstracts

This article aims to evaluate the fertility transformation in the youngest age group of women (up to the age of 25) in the 20th century and at the beginning of the 21st century in the Czech Republic. The circumstances and the causes of the transformation of fertility in this age group of women are described using theoretical concepts related to fertility issues in the youngest age group of women. The chosen period reveals a number of socioeconomic, political, and legislative changes. The rate and timing of fertility have been influenced by the transformation of society in the 20th century. The nature of young motherhood has also changed. The differences in the characteristics of fertility in the youngest age group of women resulting from social changes are demonstrated using a comparison of the trends in young women's fertility in the Czech Republic in six different periods.

Keywords: fertility, Czech Republic, young mother, age-specific fertility rate, marital and non-marital fertility

Demografie, 2014, 56: 4–20

1. ÚVOD

Obceným trendem většiny západních společností v posledních desetiletích je snižování úrovně plodnosti žen v nejnižších věkových kategoriích. Je provázáno posunem plodnosti do vyššího věku a tím i zvyšováním průměrného věku ženy při narození dítěte. Vnímání optimálního věku pro narození prvního potomka je závislé na mnoha okolnostech. Liší se nejen v různých historických obdobích, ale též regionálně (Skasková, 2011). Změna reprodukčního klimatu, provázející společenský vývoj v České republice po roce 1989, s sebou přinesla změněné většinové reprodukční chování. To jako základ normativnosti životní dráhy neumožňuje ve vyšší míře vymanění se ze zaběhnutého modelu vnímání mateřství žen do 25 let jako časného. V roce 2010 se ženám, které ještě nedovršily věk 25 let, živě narodilo pouze 18 808 dětí (tedy 16 % všech živě narozených). Průměrný věk matky při narození 1. dítěte činil něco málo pod 28 let.

To, zda se mladá žena stane matkou, závisí na mnoha faktorech. Nejvýznamnějším je biologická schopnost mít dítě, která je podmíněna jak nástupem první menstruace, tak případnými zdravotními omezeními. Tento fyzický předpoklad pro těhotenství je doplňován množstvím společenských a ekonomických okolností, které významně determinují rozhodování ženy o zplodění potomka, v případě neplánovaného početí i rozhodování mezi porodem dítěte a podstoupení umělého přerušení těhotenství. Podstatnými pro toto rozhodnutí jsou především ekonomické a materiální podmínky, kvalita partnerského vztahu a podpora blízkého okolí (Hamplová, 2000). Velice specifickou podskupinu tvoří ženy do 18 let, u kterých je plodnost ovlivňována více než v jiných věkových kategoriích dostupností antikoncepce, vrstevnickými vzory, rodinným klimatem, ale i revoltou proti autoritě nebo legislativou (Kyzlinková, 2010).

Přechod k rodičovství je z pohledu teorie životní dráhy¹⁾ jednou z nejvýznamnějších tranzic v životě člověka, neboť časování životních událostí je většinou spojeno s reprodukcí (Chaloupková, 2008). Nerevokovatelnost rozhodnutí přivést na svět dítě způsobuje jak velký kulturní tlak na správnost tohoto rozhodnutí, tak možnou redukci nejistoty o mnoha aspektech dalšího průběhu individuální životní dráhy²⁾. Posun plodnosti do vyššího věku může být vnímán jako indikátor zodpovědnosti mladé generace, i jako připomínka pluralizace hodnot a norem v moderní společnosti (Rabušic, 2001; Možný, 2006).

Vliv většinové hodnotové orientace ve společnosti na reprodukci dobře ilustruje právě srovnání situace před a po roce 1989. Zatímco před rokem 1989 bylo rodičovství více méně (a o to více po dokončení vzdělávání) jedinou cestou k možné seberealizaci a osamostatnění se, po roce 1989 se otevřela celá škála jiných možností. Podle Večerníka je přechod od socialismu k demokracii a kapitalismu též přechodem od reprodukčního modelu k modelu tržnímu (Večerník, 1998). Kariéerní ambice a individualistické hodnoty udaly směr vývoje charakteristik a intenzity plodnosti pro další desetiletí. I přes jasnou proměnu reprodukčního klimatu zůstává však rodičovství jedním ze základních životních plánů mladých lidí (Kučera, 2000).

K lepšímu porozumění tohoto trendu ale přispěje jeho zařazení do delšího časového kontextu. Teprve to umožní lépe pochopit, k jakým změnám v charakteru plodnosti mladých žen do 25 let v České republice v posledních letech dochází. Vývoj plodnosti v České republice byl v první polovině 20. století ovlivněn jednak oběma světovými válkami a hospodářskou krizí 30. let, jednak dokončováním prvního demografického přechodu. Poválečný kompenzační nárůst plodnosti, který po skončení první světové války nastal, neměl dlouhého trvání a od roku 1921 došlo opět k poklesu počtu živě narozených dětí. Během let druhé světové války se díky specifické situaci v protektorátu Čechy a Morava zvýšily počty narozených dětí, kompenzač-

ní vlna pokračovala ještě na počátku 50. let. Následné výkyvy ve vývoji plodnosti v 60. – 80. letech byly způsobeny legislativními změnami související s populační politikou socialistického státu, která byla od 50. let orientována především na materiální stimulaci plodnosti (Koubek, 1981), a také změnami v početnosti jednotlivých ročníků (deformacemi věkové struktury, způsobené velkými výkyvy v počtech narozených dětí v letech 1915–1950). Nermalou roli hrálo také povolení interrupce z jiných než zdravotních důvodů v roce 1956 a následné zpříšňování a opětovné uvolňování příslušné legislativy.

Další výrazná změna ve vývoji intenzity plodnosti je spojena s počátkem 90. let. Od počátku 90. let se velmi výrazně snížil počet narozených dětí; tento vývoj je důsledkem mimo jiné nástupu společenských změn souhrnně označovaných jako druhý demografický přechod, jejichž významnou součástí je oslabování významu rodiny jako prioritní sociální instituce. Nermalou roli sehrála i změna politicko-ekonomické situace, zejména ukončení programu komplexních populačních opatření (Kocourková, 2010).

K detailnější analýze celého období bylo zvoleno šest kratších časových úseků, vybraných podle dostupnosti dat. Třebaže československá/česká demografická statistika poskytuje údaje o narozených dětech podle legitimacy od roku 1920, skladba žen podle rodinného stavu je k dispozici po většinu studovaného období pouze v letech sčítání lidu. Z důvodu nízké četnosti některých zachycovaných událostí (zejména počtů dětí narozených velmi mladým ženám), bylo k detailnějšímu zkoumání využito tříletých průměrů, které by měly eliminovat případné náhodné výkyvy. Druhým kritériem volby období byly vnější podmínky. Byla vybrána následující období: léta 1920–1922, která zachycují formování první republiky a dozívání vlivu první světové války, respektive poválečnou kompenzační vlnu. Léta 1929–1931 jsou obdobím, v němž se v podstatě ukončoval dlouhodobý pokles úrovně plodnosti související s první demografickou revolucí,

1) Teorie životní dráhy vychází z předpokladu, že společnost si sama definuje optimální běh životních událostí. Dodržování časování a především časové následnosti jednotlivých životních předělů je kontrolováno (Chaloupková, 2008).

2) Podle Rabušice je nemožnost vzít rozhodnutí o narození dítěte zpět pozitivem, neboť při jeho narození je v mnoha ohledech předem jasné, jakým směrem se bude životní dráha matky po několika následujících měsících či let vyvíjet. Další běh jejího života je touto tranzicí vždy ovlivněn (Rabušic, 2001).

lze je považovat za charakterizující období meziválečné Československé republiky. Období 1960–1962 zachycuje reprodukční klima socialistického státu, jak se zformovalo po přijetí zákona o umělém přerušení těhotenství ale ještě před přijetím propopulačních opatření. Roky 1979–1981 reflektují naopak situaci vytvořenou v období dozívání vlivu propopulačních opatření socialistické vlády (Kučera, 1994). Proměnu plodnosti v souvislosti se společenskými i politickými změnami zachycují roky 2000–2002 a 2008–2010. Datovou základnu tvořily výstupy státní statistické služby, tedy sčítání lidu a Pohyby obyvatelstva/Demografické ročenky, případně Demografická příručka.

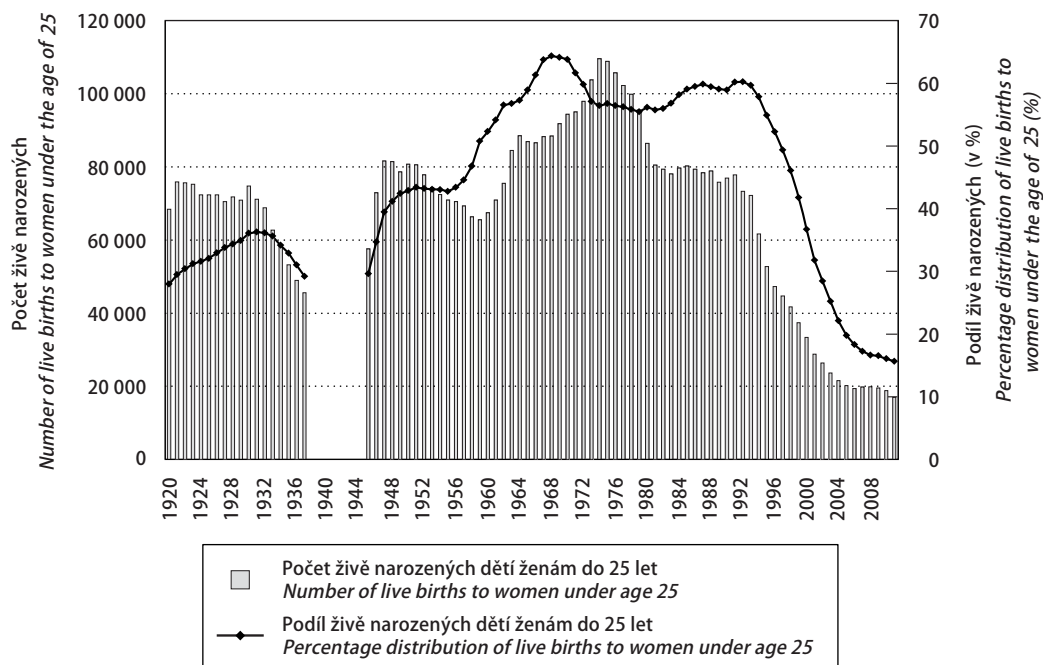
Pro studium plodnosti v závislosti na věku matky bylo využito standardních věkově specifických měr plodnosti (fx) (definované jako počet živě narozených ženám ve věku x ku střednímu stavu žen ve věku x , přepočteno na promile), za účelem detailnějšího rozlišení i jejich rozdělení podle rodinného stavu.

Počet narozených v manželství a mimo manželství byl vztažen k celkovému počtu žen v určitém věku bez ohledu na jejich rodinný stav (tzv. redukované míry plodnosti podle rodinného stavu), neboť tento způsob lépe dokumentuje charakteristiky plodnosti v nejnižších věkových skupinách. Postupovalo se stejně jak při analýze plodnosti všech žen, tak žen do 25 let (tj. dokončených 15–24 let; v některých případech byla data i za děti narozené ženám mladším než 15 let, ale těch bylo vždy velmi málo a celkové trendy neovlivnily; vycházelo se z věkové skupiny 15–24 let).

Úhrnná plodnost je konstruována jako součet měr plodnosti v jednotlivých letech věku (či věkových skupinách). Ukazatel tak vyjadřuje průměrný počet dětí narozených v průběhu reprodukčního období jedné ženě za předpokladu nezměněné plodnosti po dobu tohoto reprodukčního období (tj. 35 let) a odpovídající roku pozorování. V případě samostatného zkoumání plodnosti žen do 24 let je využito stejného principu,

Graf 1: Počet živě narozených dětí ženám do 25 let a jejich podíl z celkového počtu živě narozených, 1920–2011

The number of live births to women under age 25 and the share out of total live births, 1920–2011

Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; vlastní výpočty.

Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); author's calculations.

součet měr plodnosti je počítán pouze v tomto omezeném věkovém intervalu. Tato modifikovaná úhrnná plodnost se nazývá kumulovanou plodností žen do 24 let, v praxi se však častěji využívá označení úhrnná plodnost do 24 let (Kyzlinková, 2010).

2. VÝVOJ PLODNOSTI ŽEN DO 25 LET V ČESKÉ REPUBLICE V OBDOBÍ 1920–2010

2.1 Podíl plodnosti žen do 25 let na celkové plodnosti

Zastoupení plodnosti žen do 25 let na celkové plodnosti se od roku 1920 do roku 2010 výrazně měnilo, stejně jako se měnil charakter plodnosti a reprodukční klima ve společnosti. Přestože počet živě narozených ženám do 25 let byl ve 20. letech poměrně stálý, jejich podíl z celkového počtu narozených dětí postupně rostl, což souviselo s dokončováním přechodu k máločetné rodině (se snižováním rození dětí vyšších pořadí). Tento trend se obnovil po celkovém poklesu počtu narozených ve 30. letech, kdy za hospodářské krize omezovaly rození dětí ženy všech věkových kategorií. Ačkoli v závěru 50. letech počty narozených dětí klesaly i v nejmladší věkové skupině žen, jejich podíl na úhrnu narozených neklesl. Naopak, lze pozorovat trvalý vzestup, který vyvrcholil na přelomu 60. a 70. let, kdy se ženám do 25 let rodilo více než 60 % všech narozených dětí. Jejich podíl se téměř zdvojnásobil (graf 1). Zajímavý je i vývoj v následujícím období. Zatímco počty narozených dětí mladým ženám klesly – nejprve hned na konci 70. let a pak výrazně po roce 1992, podíl, kterým přispívaly k celkovému počtu dětí, převyšoval polovinu (na počátku 90. let se opět přiblížil k 60 %). Vysoký počet živě narozených v nejnižších věkových kategoriích matek byl dán přesunem plodnosti do nižšího věku (vrchol ve věkové kategorii 20–24 let). A to za v podstatě stále celkové úrovně plodnosti.

Od počátku 90. let se začala česká společnost významně proměňovat. Jedním s výrazných rysů této proměny byl také nástup změn souhrnně nazývaných jako druhý demografický přechod. Počet dětí narozených ženám do 25 let se rapidně snížil, stejně jako jejich podíl na celkovém počtu narozených. Zhruba po deseti letech transformace se v letech 2000–2002 ženám do 25 let živě narodilo již jen v průměru 29,5

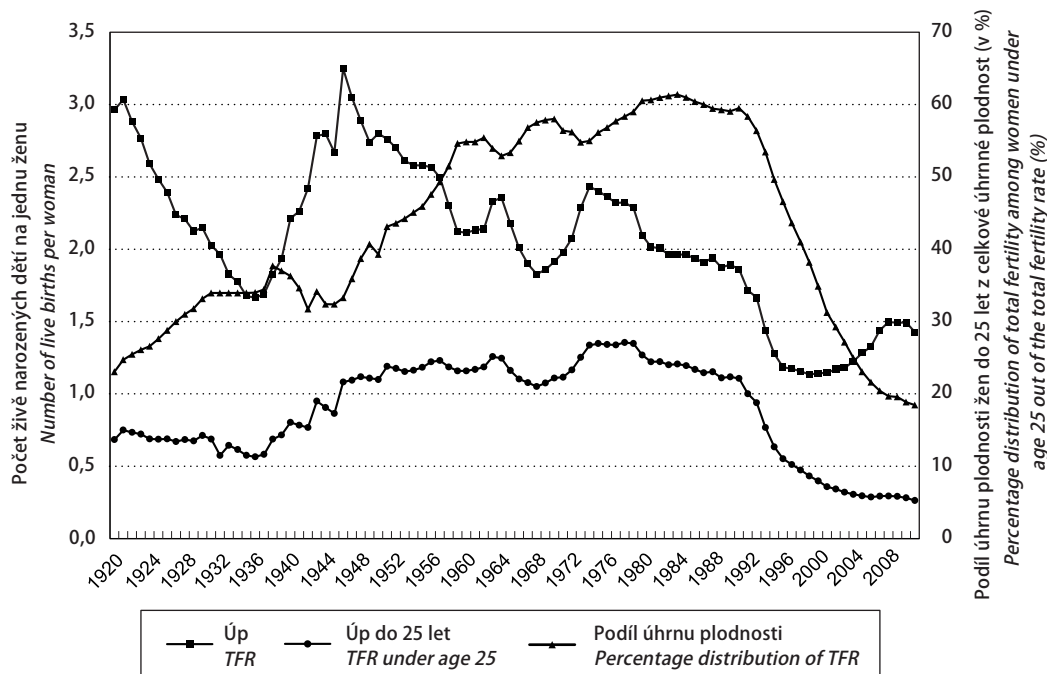
tisíc dětí, což bylo 32,3 % všech živě narozených. Tento propad byl dán jak obecným poklesem úrovně plodnosti (v případě počtu živě narozených), tak jejím posunem do vyšších věkových kategorií. Trend v poklesu úrovně plodnosti v nejmladších věkových kategoriích žen pokračoval i v období následujícím (2008–2010), kdy počet živě narozených ženám do 25 let klesl pod 20 000, což znamenalo pouze 16,4 % všech živě narozených.

Průběh vývoje úhrnné plodnosti žen do 25 let ve vybraných obdobích do značné míry kopíruje průběh vývoje podílu živě narozených ženám do 25 let na celkovém počtu živě narozených (graf 2). I tato skutečnost ukazuje na postupnou proměnu vnímání mateřství mladých žen. V období první republiky na ženu do 25 let připadalo v průměru 0,60 narozeného dítěte. Souhrn specifických plodností žen do 25 let tvořil pouze 20,1 % celkové úhrnné plodnosti. Úroveň plodnosti mladých žen tedy byla relativně nižší, vysoký počet živě narozených ženám do 25 let v těchto letech je tak spíše důsledkem vyššího počtu žen v této věkové kategorii. Rapidní snížení úhrnné plodnosti všech žen s minimem v roce 1936 (kdy úhrnná plodnost klesla na úroveň 1,66 živě narozeného dítěte na jednu ženu), ve věkové kategorii do 25 let nepozorujeme. Pokles úrovně plodnosti se tedy odehrál především ve vyšších věkových kategoriích, což dokumentuje vzestup podílu plodnosti žen do 25 let na úhrnné plodnosti za celé fertilitní období v letech 1920–1933 o 12 procentních bodů. Tento vývoj byl dán především poklesem podílu narozených dětí vyšší parity ve vyšších věkových kategoriích matek, zřejmě v důsledku jak dokončování prvního demografického přechodu, tak důsledků nepříznivého sociálního a ekonomického vývoje v první polovině 30. let.

Situace se však změnila v závěru 30. let. Spolu s růstem celkové úrovně plodnosti se postupně zvyšovala i úroveň plodnosti mladých žen – a zvyšovala se výrazněji než žen starších, neboť jejich podíl na celkové úrovni plodnosti trvale rostl, již na konci 40. let dosáhl 40 %. Od konce 50. let se mladé ženy podílely na celkové úrovni plodnosti nadpoloviční většinou – jejich podíl rostl obvykle v letech, kdy se celková úroveň plodnosti snižovala (to souviselo s klesajícími počty dětí rozených ve vyšším pořadí, tentokrát již od třetího, případně druhého pořadí). Zároveň se ale rození dětí postupně přesunulo do mladšího věku, takže plodnost

Graf 2: Úhrnná plodnost žen, úhrnná plodnost žen do 25 let a podíl plodnosti žen do 25 let z úhrnu, 1920–2011

Total fertility rates of women under age 25 and over age 25 and their share in total fertility, 1920–2011

Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; Sčítání lidu za příslušné roky; vlastní výpočty.

Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); Censuses (for the relevant years); author's calculations.

žen do 25 let činila v letech 1960–1962 již 1,0 narozeného dítěte a v letech 1979–1981 dokonce 1,3 živě narozeného dítěte na ženu do 25 let. Přesun plodnosti do nižšího věku v tomto období a její vrchol ve věkové kategorii 20–24 let tak způsobily téměř dvojnásobný nárůst úhrnné plodnosti mladých žen a současně více než dvojnásobný nárůst podílu úhrnné plodnosti žen do 25 let na úhrnné plodnosti celkové (46,7 % v letech 1960–1962 a 61,2 % v období 1979–1981).

Po roce 1989 došlo jak vlivem rapidního poklesu plodnosti jako takové, tak změnou časování rození dětí k velmi zřetelnému poklesu intenzity plodnosti v nejnižších věkových kategoriích žen. Úhrn plodností žen do 25 let dosahoval v letech 2000–2002 hodnoty 0,37 a v období 2008–2010 dokonce pouze 0,29 živě narozeného dítěte na ženu a dostal se tak nejen hluboko pod hodnoty období socialismu, ale i první republiky. Podíl plodnosti žen do 25 let z úhrnné plodnosti žen v celém reprodukčním období zůstával kolem roku 2000 ale relativně vyšší, neboť tvořil 31,0 % plodnosti

celkové. V tomto směru tak přesahoval hodnoty první republiky. V první dekádě 21. století se však plodnost mladých žen dále snižovala, takže v jejím závěru již činila 0,3 dítěte, což bylo o polovinu méně než ve 20. letech 20. století, a její podíl klesl pod 20 %. Této věkové kategorii se mírné zvýšení celkové plodnosti, k němuž od roku 2007 došlo, evidentně netýkalo, naopak zde pokračoval pokles intenzity plodnosti.

2.2 Úroveň plodnosti žen do 25 let

Úroveň plodnosti byla sledována podle věkových skupin žen. Míry plodnosti podle věku žen zřetelně ukazují na nízké zastoupení dětí narozených ženám do 17 let věku (graf 3). V žádném z detailněji zkoumaných období nepřekročila hodnota specifické plodnosti žen do 17 let hranici 4,5 ‰. Za první republiky se míry plodnosti v nejnižších věkových kategoriích žen držely na přibližně stálé nízké úrovni. Vzestup jejich úrovně je patrný až od počátku 50. let, kdy se

během krátké doby zdvojnásobil. Míry plodnosti ve věkové kategorii do 17 let vzrostly od doby první republiky téměř dvojnásobně a to na hodnotu 4,4 ‰. Na nové úrovni se pak jen s menšími výkyvy udržovaly až do konce 80. let. Míry plodnosti žen ve věku 17–19 a 20–24 let dosahovaly nejvyšších hodnot ve druhé polovině 70. let. Ve věku 20–24 let byla míra specifické plodnosti žen v letech 1979–1981 dokonce 203,8 ‰. Tato skutečnost se odrazila na průměrném věku ženy do 25 let při narození dítěte, který poklesl z 21,9 na 21,8 let. Období socialistického státu bylo tedy typické posunem plodnosti do nižšího věku a tím i nárůstem specifických měř plodnosti u všech věkových kategorií žen do 25 let.

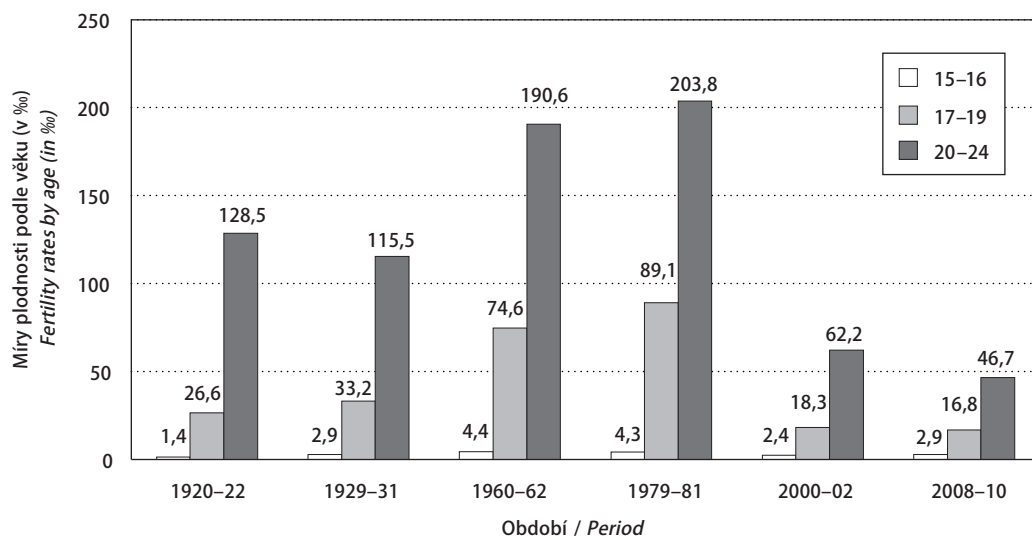
Naopak prudký pokles hodnot přinesl nástup kapitalismu. Míra plodnosti žen do 17 let věku se snížila na hodnoty pod 3 ‰. Ve věku 17–19 let klesla do konce 20. století na 18,3 ‰ a v dalších letech na 16,8 ‰ (v letech 2008–10). Tento trend ukazuje na specifičnost reprodukčních poměrů žen ve věku do 17 let, neboť jim narozené děti jsou málokdy výsledkem cílené snahy o zplození a porození potomka, jde spíše o souhru náhody, věku počátku sexuálního života a dostupnosti antikoncepce (srovn. též *Kyzlinková*,

2010). V případě věkové skupiny 17–19letých žen šlo o pokles mnohem výraznější, který pokračoval až do konce studovaného období. A zcela zásadně se změnila úroveň plodnosti žen ve věku 20–24 let, když v letech 2009–10 činila zhruba čtvrtinu úrovně situace z přelomu 80. a 90. let 20. století. Dokumentuje nejvýraznější obecný trend poklesu plodnosti u žen do 25 let, který se v této době odehrál.

2.3 Plodnost mladých žen podle rodinného stavu

K významným proměnám v průběhu zkoumaných 90 let došlo i z hlediska rodinného stavu ženy do 25 let při narození dítěte. Zatímco v letech 1920–1922 se 24,6 ‰ dětí narozených ženám do 25 let narodilo mimo manželství, u žen starších 25 let to bylo pouhých 6,7 ‰ (tab. 1). Děti narozené ženám do 25 let tak tvořily 60,7 ‰ všech mimomanželsky narozených. V letech 1929–1931 podíl mimomanželsky narozených klesl jak ve věkové skupině do 25 let (na 22,0 ‰), tak ve věkové skupině nad 25 let (6,3 ‰). Relativně vysoké hodnoty mimomanželské plodnosti v období první republiky byly zřejmě důsledkem faktu, že většina dětí narozených v tomto období ženám do 25 let nebyla plánovaná.

Graf 3: Míry plodnosti podle věku ženy do 25 let
Age-specific fertility rates (women under age 25)

Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; Sčítání lidu za příslušné roky; vlastní výpočty.
Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); Censuses (for the relevant years); author's calculations.

K významnému poklesu podílu mimomanželsky narozených došlo v období socialistického státu. Ženám do 25 let se mimo manželství narodilo pouze 5,2 % (v případě let 1960–1962) a 5,6 % (v letech 1979–1981) z živě narozených dětí. Tyto děti tvořily 60,4 % (potažmo 57,4 %) ze všech mimomanželsky narozených. Jelikož podíl mimomanželsky narozených ženám nad 25 let byl v letech 1960–1962 a 1979–1981 přibližně 5 %, byl rozdíl v intenzitě mimomanželské plodnosti žen do 25 let a nad 25 let v období socialismu nejnižší za všechna zkoumaná období. Velice nízká úroveň mimomanželské plodnosti u žen do 25 let v období socialistického státu měla zřejmě více příčin. Jednou z nich byl efekt doznívajícího času vysoké prestiže manželství, který v podmínkách časně sňatečnosti znamenal, že se neprovdané ženy snažily v případě neplánovaného početí uzavřít sňatek.

Nárůst úrovně mimomanželské plodnosti kontinuálně probíhal již od 80. let 20. století. Ve zkoumaných obdobích je tento trend zachycen až v letech 2000–2002, kdy mimomanželsky narození tvořili 35,0 % ze všech narozených ženám do 25 let, což představovalo 48,0 % z celkového počtu mimomanželsky narozených vůbec. Na relativně nízkém podílu mimomanželsky

narozených mladým ženám z celkového počtu mimomanželsky narozených se podílelo nejen všeobecné zvýšení mimomanželské plodnosti na úkor plodnosti manželské (napříč věkovými skupinami), ale také snížení plodnosti žen do 25 let. Takto nastavený trend se ještě prohloubil v letech 2008–2010, kdy se téměř 70 % dětí žen do 25 let narodilo mimo manželství. Dá se předpokládat, že část těchto mladých žen předpokládala, že se provdá až po narození potomka. Podle šetření SEMP³⁾ z roku 2006 téměř třetina z žen, kterým se narodilo dítě jako neprovdaným, do manželství následně vstupuje. „Tato zjištění potvrzují, že rodičovství mimo manželství představuje pro nezanedbatelnou část neprovdaných matek pouze novou fází rodinné dráhy spíše než celoživotní strategii. I když se normativní vazby mezi rodičovstvím a manželstvím v české společnosti v posledních desetiletích oslabují, jedná se často pouze o změnu pořadí rodinných tranzic.“ (Chaloupková, 2011: 37). V tomto aspektu je zřejmý posun ve vnímání ideálního běhu životní dráhy, který ještě v polovině 20. století definoval sňatek jako událost předcházející narození dítěte. Individualizace životního cyklu či životní dráhy a pokles hodnoty instituce manželství však činí z této události prioritou, která nemusí být legitimována sňatkem.

Tab. 1: Podíl dětí živě narozených mimo manželství ženám do 25 let a nad 25 let věku

Share of non-marital live births by the mother's age

	Podíl živě narozených mimo manželství (v %) <i>Share of non-marital live births by the mother's age</i>			Podíl narozených mimo manželství ženám do 25 let na počtu narozených mimo manželství celkem (v %) <i>Share of non-marital live births among women under 25 out of the total number of extra-marital live births (%)</i>
	Ženám 15–49 let <i>Women 15–49 years</i>	Ženám do 25 let <i>Women under 25 years</i>	Ženám ve věku 25+ <i>Women 25+</i>	
1920–22	12,0	24,6	6,7	60,7
1929–31	11,9	22,0	6,3	66,2
1960–62	4,6	5,2	4,0	60,4
1979–81	5,5	5,6	5,3	57,4
2000–02	23,5	35,0	18,1	48,0
2008–10	38,5	68,9	32,5	29,4

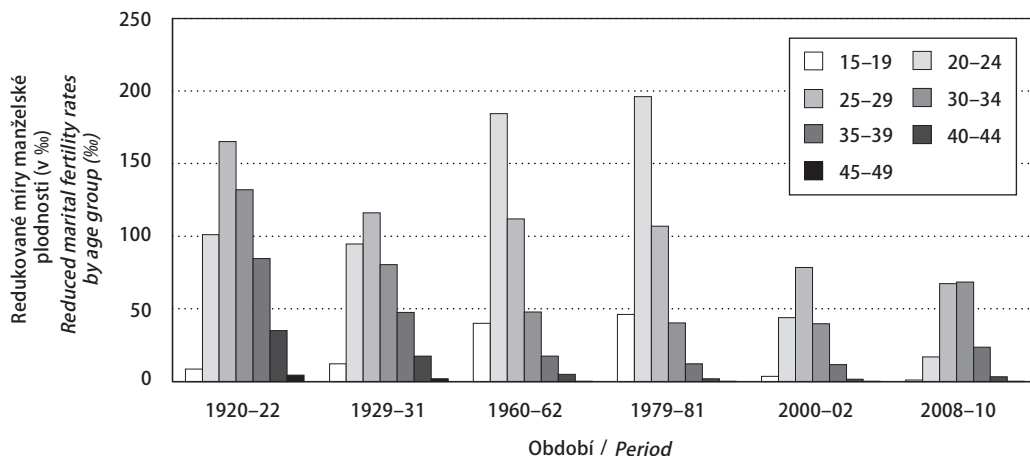
Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; Sčítání lidu za příslušné roky; vlastní výpočty.

Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); Censuses (for the relevant years); author's calculations.

3) Výzkumné šetření Sociální a ekonomické podmínky mateřství (údaje přejaty z Chaloupková, 2011:37).

Graf 4: Redukované míry manželské plodnosti podle věkových skupin

Reduced marital fertility rates by age group

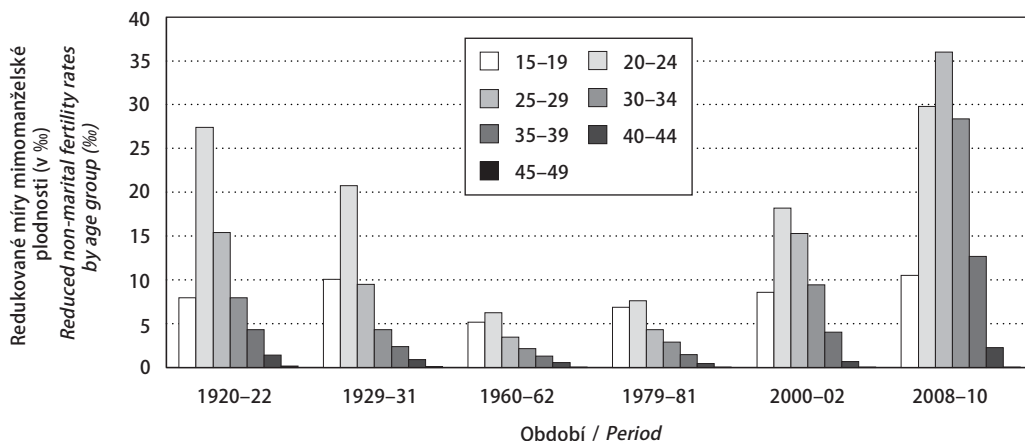

Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; Sčítání lidu za příslušné roky; vlastní výpočty.

Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); Censuses (for the relevant years); author's calculations.

Graf 5: Redukované míry mimomanželské plodnosti podle věkových skupin

Reduced non-marital fertility rates by age group

Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; Sčítání lidu za příslušné roky; vlastní výpočty.

Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); Censuses (for the relevant years); author's calculations.

Vývoj plodnosti podle rodinného stavu byl v případě žen do 25 let a žen od 25 let věku odlišný. Zatímco redukovaná míra plodnosti vdaných žen ve věkových skupinách 15-19 a 20-24 let v prvních dvou obdobích (1920-1922 a 1929-1931) pouze mírně klesla a nadále zaznamenala rychlý nárůst s vrcholem v letech

1979-1981, míra plodnosti žen ve věkových skupinách 25-29 let a starších v období mezi lety 1920-1922 a 1929-1931 klesla rychleji a nadále se až do období 1979-1981 držela na téměř stejné úrovni (graf 4). Na velmi nízkých hodnotách se po celou dobu držela plodnost mimomanželská, a to jak v případě mla-

dých žen (věkové skupiny 15–19 a 20–24 let), tak žen od 25 let (graf 5). Pozorovatelný je pokles v letech 1960–1962 a 1979–1981, který koresponduje s velmi nízkým podílem mimomanželsky narozených v období socialistického státu. Prudký pokles intenzity plodnosti v kombinaci s upadajícím významem manželství pro narození potomka na přelomu 20. a 21. století způsobily velmi zřetelný pokles redukováných měr manželské plodnosti. Pokles redukováných měr manželské plodnosti žen ve věkových skupinách do 25 let byl ještě o poznání dramatičtější. Naopak významný nárůst zaznamenala plodnost mimomanželská, a to jak v případě mladých žen (věkové skupiny 15–19 a 20–24), tak v případě žen především ve věku 25–29 a 30–34 let. Léta 2008–2010 potom znamenala další nárůst mimomanželské plodnosti (výrazný především ve věkové skupině 25–29 let) v kombinaci s klesající manželskou plodností mladých žen, klesající manželskou plodností žen ve věku 25–29 let a rostoucí manželskou plodností žen nad 29 let. V případě žen do 25 let byla v období 2008–2010 hodnota redukováných měr mimomanželské plodnosti vyšší, než hodnota redukováných měr plodnosti manželské.

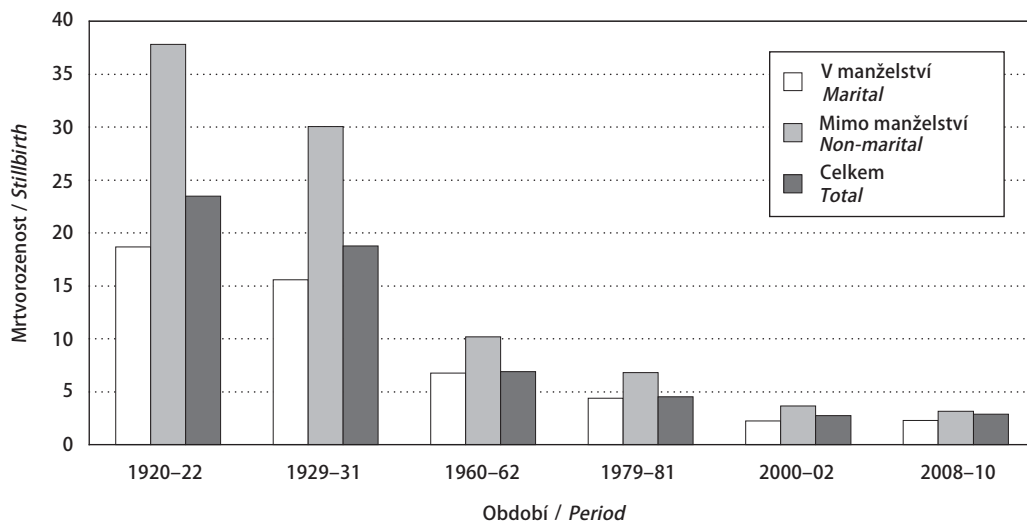
2.4 Úroveň mrtvorozenosti a porodní hmotnost dětí narozených matkám do 25 let věku

Přestože došlo v případě počtu narozených dětí ženám do 25 let v průběhu zkoumaných let ke značným výkyvům, počet mrtvě narozených po celou dobu stabilně klesal. Díky neustálému zlepšování prenatalní péče a rozšíření a dostupnosti screeningových vyšetření těhotných žen poklesla mrtvorozenost (počet mrtvě narozených dětí na 1 000 všech narozených dětí) mezi lety 1920–1922 a 2008–2010 o téměř 88 %. Zatímco v letech 1920–1922 činil počet mrtvě narozených z tisíce narozených celkem 23,5 % a v období 1929–1931 to bylo 18,8 %, v období socialistického státu se jednalo již jen o 6,9 % (v letech 1960–1962) a dokonce 4,5 % v období 1979–1981. Pokles mrtvorozenosti dále pokračoval i po roce 1989, kdy se mrtvorozenost ustálila pod hranici 3 mrtvě narozených dětí na 1 000 narozených celkem.

Z hlediska zkoumání mrtvorozenosti podle rodinného stavu je pro všechna období typická vyšší mrtvorozenost mimomanželská oproti manželské (graf 6). V období 1920–1922 byl tento rozdíl dokonce 50 %. I přes rapidní pokles mimomanželské mrtvorozenosti

Graf 6: Mrtvorozenost podle rodinného stavu matky do 25 let (počet mrtvě narozených na 1 000 narozených celkem)

Stillbirths among women under age 25 (number of stillbirths per 1,000 births)

Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; Sčítání lidu za příslušné roky; vlastní výpočty.

Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); Censuses (for the relevant years); author's calculations.

Tab. 2: Podíl živě narozených s porodní hmotností nižší než 2 500 g podle věkové kategorie matky (v %)

Share of live births with a birth weight below 2,500 g by the mother's age (%)

Období / Period	Celkem / Total		V manželství / Marital		Mimo manželství / Non-marital	
	Do 25 let Under 25 years	25+ let 25+ years	Do 25 let Under 25 years	25+ let 25+ years	Do 25 let Under 25 years	25+ let 25+ years
1960–62	6,2	5,5	5,9	5,4	12,0	9,4
2000–02	6,2	5,9	4,9	5,4	8,5	8,2
2008–10	8,7	7,3	6,7	6,7	9,6	8,5

Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; Sčítání lidu za příslušné roky; vlastní výpočty.

Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); Censuses (for the relevant years); author's calculations.

zůstává podíl mrtvě narozených dětí u nevdaných žen v letech 2008–10 o 30 % vyšší, než u žen vdaných. Tento trend je možným důsledkem horšího ekonomického zázemí a psychického stavu nevdaných potenciálních matek, ale také zodpovědnějším přístupem a významnějším podporou širší rodiny u vdaných žen, u kterých bylo těhotenství buď plánováno, nebo mnohdy právě z důvodu těhotenství do manželství vstoupily.

Vliv zlepšení lékařské péče a větších možností záchrany ještě nenarozeného dítěte je patrný i z podílu živě narozených dětí s porodní hmotností pod hranici 2 500 g⁴⁾, tedy nízkou hmotností (tab. 2). Údaje jsou dostupné pro rok 1960 a pak až pro poslední dvě období. V letech 1960–1962 tvořily děti narozené s porodní hmotností pod 2 500 g 5,9 % ze všech narozených. Během následujících čtyřiceti let se tento podíl snížil poměrně nevýrazně a v letech 2000–2002 činil 5,3 %, v následujícím období se opět zvýšil na 6,7 %. K tomuto vývoji přispívají dvě protichůdné tendence: jednak jde zřejmě o odraz zlepšení péče o těhotné ženy mezi 60. léty 20. století a počátkem 21. století a následně významné zvýšení možnosti záchrany dětí s nízkou hmotností, takže poslední údaj je daleko nejvyšší. Je to dobře patrné zejména u neprovdaných mladých matek, u nichž jsou podíly dětí narozených s nízkou porodní hmotností vždy nejvyšší. Nejvyšší podíl na nárůstu tvoří děti s extrémně nízkou porodní hmot-

ností (tedy pod 1 000 g), jejichž podíl na celkovém počtu narozených se od 60. let 20. století téměř zdvojnásobil.

2.5 Pořadí narozených dětí ženám do 25 let

Po celé zkoumané období byly děti, které se narodily ženám do 25 let, převážně prvního pořadí, a to i přes jasně patrný nárůst úrovně plodnosti těchto žen v období socialistického státu. V letech 1929–1931 činily děti narozené v prvním pořadí u mladých žen téměř 70 % ze všech narozených.⁵⁾ V období 1960–1962 se tento podíl snížil na 66 % a v letech 1979–1981 dokonce na pouze 58 %. Poslední dvě zkoumaná období opět zaznamenala výrazný nárůst, a to na 72 % v letech 2000–2002 a 74 % v období 2008–2010. Tento trend dokumentuje proměnu časování plodnosti jako takové, to jest posun rození dětí i vyššího (zpravidla druhého) pořadí v letech 1950–1990 do mladšího věku, a naopak do vyššího věku v posledních desetiletích.

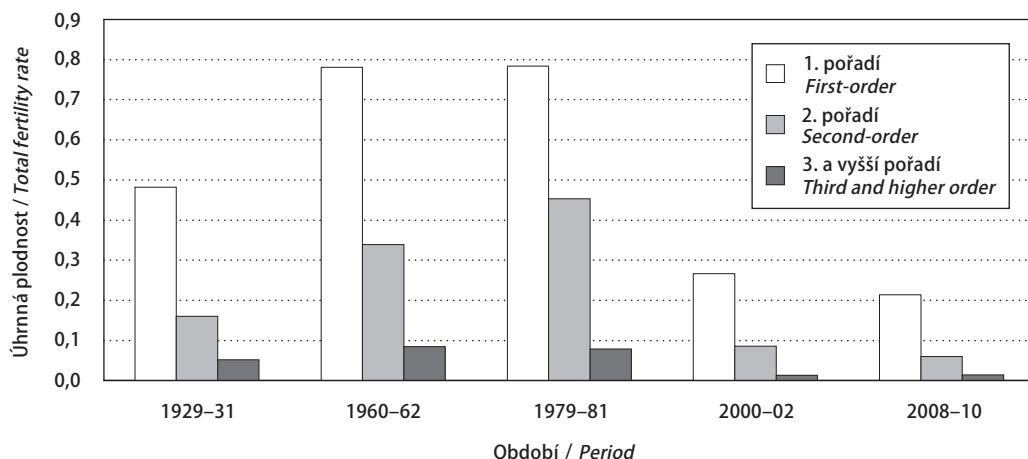
V letech 1929–1931 dosahovala plodnost prvního pořadí sotva hodnoty 0,5 dítěte a plodnost druhého pořadí necelého 0,2 dítěte na ženu ve věku do 25 let (graf 7). Roky 1960–1962 zaznamenávají rapidní nárůst úhrnné plodnosti prvního pořadí na 0,78 dítěte, plodnost pořadí druhého stoupala pomaleji (0,34 druhorozeného dítěte na ženu do 25 let). Zvýšení celkové úhrnné plodnosti v období 1979–1981 bylo

4) Za hranici tzv. normální hmotnosti při narození je považována porodní hmotnost 2 500 g. Porodní hmotnost pod 2 500 g bývá v lékařské terminologii označována termínem nízká. Porodní hmotnost pod 1 500 g je potom pokládána za velmi nízkou a pod 1 000 g za extrémně nízkou. Podle současného stavu medicíny jsou za zachrannitelné považovány děti narozené s hmotností vyšší než 500 g, záchrana dětí s nižší porodní hmotností je potom otázkou schopností konkrétní porodnice a lékařského týmu, i okolností a náhody (Bayer, 2010).

5) Údaje o pořadí narození podle věku matky nejsou pro období 1920–1922 k dispozici.

Graf 7: Plodnosti podle pořadí narození u žen mladších 25 let

Total fertility rate by birth order, women under age 25

Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; Sčítání lidu za příslušné roky; vlastní výpočty.

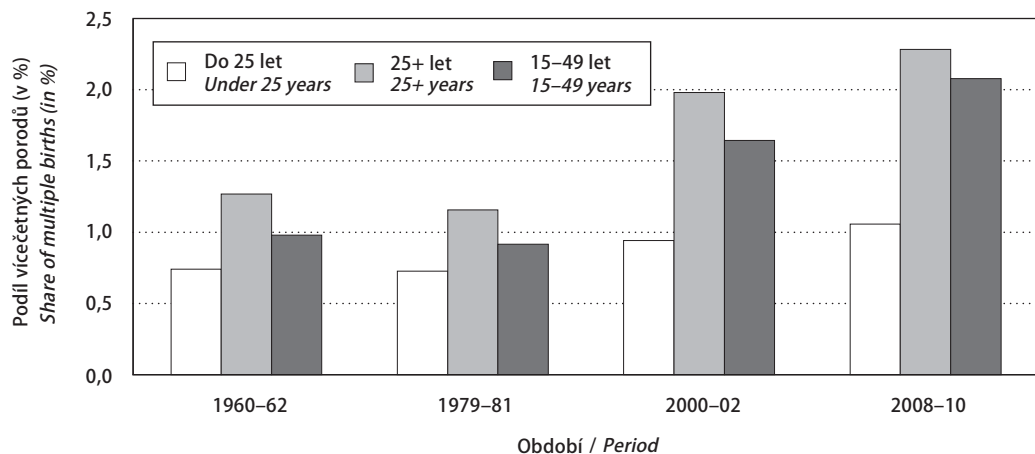
Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); Censuses (for the relevant years); author's calculations.

zásluhou především nárůstu plodnosti druhého pořadí. Zatímco hodnota pro první pořadí dosahovala zhruba stejné hladiny jako na počátku 60. let, úhrnná plodnost druhého pořadí stoupla na 0,45 dítěte na ženu do 25 let. V letech 2000–2002 je zachycen předchozí zřetelný pokles plodnosti jak prvního, tak dru-

hého pořadí, který pokračoval i v období 2008–2010. Úhrnná plodnost prvního pořadí se snížila až na 0,21 dítěte, druhého pořadí na 0,06 živě narozeného dítěte na ženu do 25 let, což jsou hodnoty nejnižší od doby, kdy je tento výzkum možný. Úhrnná plodnost ve třetím a vyšším pořadí prošla pouze malou proměnou.

Graf 8: Podíl vícečetných porodů podle věkové kategorie matky

Share of multiple births by age of the mother

Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; Sčítání lidu za příslušné roky; vlastní výpočty.

Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); Censuses (for the relevant years); author's calculations.

Z hodnoty 0,05 dítěte v letech 1929–1931 se zvýšila na 0,08 dítěte jak v období 1960–1962, tak v období 1979–1981 a následně klesla na 0,01 dítěte v letech 2000–2002, i v období 2008–2010.

Názorněji dokumentují tento vývoj míry plodnosti podle pořadí a jednotek věku (přílohy 1–3). U všech třech pořadí se zřetelně vzájemně odlišují 30. léta 20. století, období socialistického státu (průměr let 1960–61 a 1979–81) a období nové (2000–02, 2008–10). U prvního pořadí bylo na počátku 30. let maximum rozprostřeno v podstatě do 3 věků (ženy ve věku 21–23 let), aby se kolem roku 1960 a 1980 přesunulo do věku 19–21 a na počátku 21. století zřejmě do věku vyššího než je nejstarší zkoumaný věk 24 let.

Míry plodnosti pro druhé pořadí vykazují podobný trend, vyznačují se však nižšími hodnotami a posunem plodnosti do vyššího věku (příloha 2). Míry plodnosti ve třetím a vyšším pořadí potom vykazují obecně (obzvláště v posledních dvou zkoumaných obdobích) velmi nízké hodnoty bez vrcholu v některém z uvedeného věku (příloha 3).

2.6 Vícečetné porodů

Přestože se u mladých žen úroveň plodnosti snižuje, podíl vícečetných porodů od období 1960–1962 stoupá (graf 8). V letech 1960–1962 a 1979–1981 dosahoval podíl vícečetných porodů u mladých žen 0,74 % ze všech porodů. V období 2000–2002 tvořil podíl vícečetných porodů u mladých žen 0,94 % a v letech 2008–2010 dokonce 1,06 %. U žen ve věku nad 25 let byl nárůst ještě markantnější. Obecně je zvyšující se podíl vícečetných porodů dáván do souvislosti s rozvojem metod umělého oplodnění, což se to týká zejména žen starších věkových skupin; v mladším věku je možná souvislost s užíváním hormonální antikoncepce a léků pro léčbu neplodnosti (Kačerová, 2012).

2.7 Věk otce dětí narozených ženám do 25 let věku

Při zkoumání průměrného věku otce při narození dítěte ženě do 25 let věku je možné získat vzhled do

problematiky pouze prostřednictvím počtu dětí narozených v manželství, pro které jsou informace o věku otce dostupné. Datová základna, která je oporou pro zkoumání charakteristik otců, se spolu se zvyšujícím se podílem dětí narozených mimo manželství a také posunem rodičovství do vyššího věku v posledních letech rapidně zmenšila. Zatímco v prvních dvou obdobích (1920–1922 a 1929–1931) byl věk otce uveden u 75 % resp. 78 % živě narozených dětí ženám do 25 let a v letech 1960–1962 a 1979–1981 dokonce u více než 94 %, v letech 2000–2002 už to bylo jen u 65,0 % a v letech 2008–10 pouze u 31,1 % dětí.⁶⁾

Otcové těchto dětí spadali nejčastěji do věkové kategorie 25–29 let, a to po celou dobu pozorování, pouze v období 1979–1981 jich bylo nejvíce ve věku 20–24 let, což souviselo s celkovým posunem vstupu do manželství a počátkem zakládání rodiny v 70. letech do nižšího věku. Při přepočtu na 1 000 mužů jednotlivých věkových kategorií bylo nejvyšších hodnot ve všech zkoumaných obdobích dosaženo ve věkové kategorii 20–24 let. To souvisí s tím, že část manželství takto mladých mužů je uzavírána buď z důvodu těhotenství partnerky, nebo s ohledem na plán počít potomka. V letech 1920–1922 činila míra plodnosti ženatého muže ve věkové skupině 20–24 let s partnerkou mladší 25 let 325 % a v dalších věkových kategoriích plynule klesala (graf 9). I tak však byla v každé další následující věkové kategorii vyšší, než tomu bylo v obdobích následujících. V období 1929–1931 sice dosahovala míra plodnosti u mužů pro věk 20–24 relativně vysokých hodnot (301 %), hodnoty v dalších věkových skupinách však velice strmě klesaly. V letech 1960–1962 a 1979–1981 došlo k výraznému zvýšení měř plodnosti pro nejnižší věkovou skupinu otců (tedy 20–24 let), a to až na 374 % na počátku osmdesátých let. Předposlední zkoumané období 2000–2002 znamenalo prudký pokles míry plodnosti ženatých mužů ve všech věkových kategoriích. Míra plodnosti ve věku 20–24 let měla hodnotu pouhých 187 %, ve věkové kategorii 25–29 potom jen 54 %. Pokles míry plodnosti pokračoval i v období následujícím (2008–2010), a to na 144 % ve věkové skupině 20–24 let a 37 % ve

6) Počet dětí narozených v manželství podle věku matky a otce je pro roky 2000–2002 a 2008–2010 dostupný pouze za narozené celkem, nikoli za živě narozené. Vzhledem k velmi nízké mrtvorozenosti v těchto obdobích by tento fakt neměl zásadně ovlivnit výsledky výpočtů.

věku 25–29 let. Míry plodnosti ženatých mužů starších 34 let s partnerkou mladší 25 let dosahují za všechna zkoumaná období zanedbatelných hodnot.

Z pohledu zkoumání průměrného věku ženatého muže při narození dítěte ženě do 25 let je zřetelný trend poklesu již od prvního zkoumaného období 1920–1922, kdy činil 28,4 roku. V období 1929–1931 poklesl průměrný věk otce na 27,6 roku, v letech 1960 až 1962 a 1979–1981 potom na 25,9 a 25,1 roku. I přesto, že se v období 2000–2002 začal průměrný věk ženatého muže opět navyšovat (a to až na hodnotu 28,3 roku v období 2008–2010), nedosáhl nikdy dále prvo-republikových hodnot. Tento vývoj naznačuje jistou podobu mezi plodností mladých žen v období první republiky a v současnosti. Léta 1920–1922 a 1929–1931 byla specifická vyšším průměrným věkem matky do 25 let při současně vyšším průměrném věku ženatého

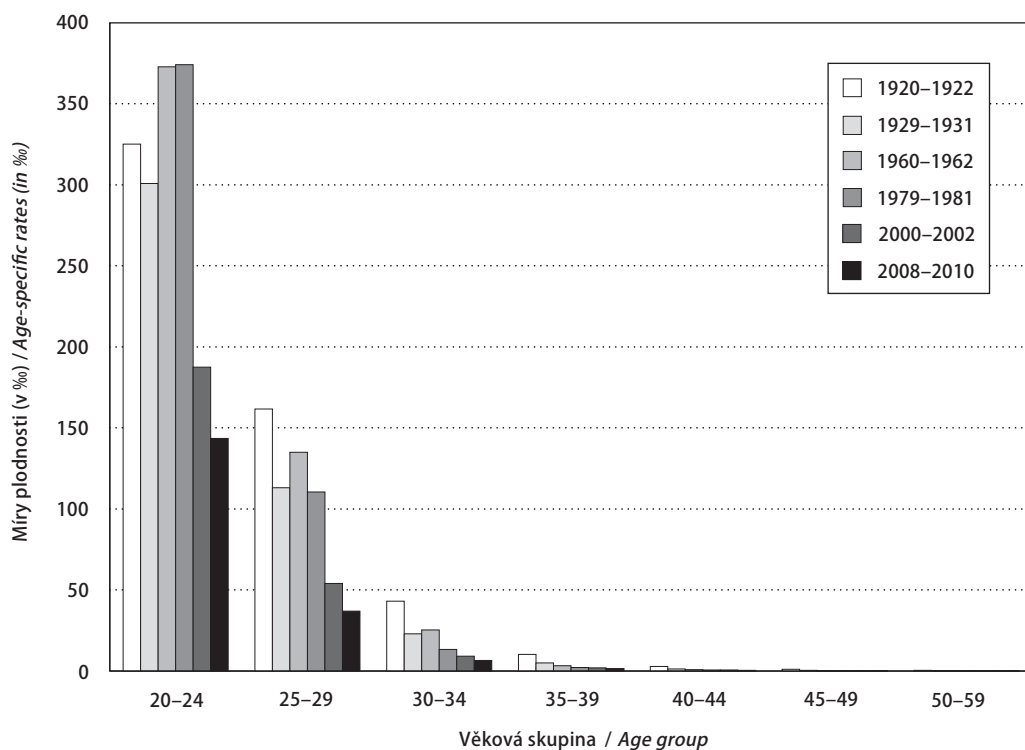
muže, podobný trend je možné pozorovat i v letech 2000–2002 a 2008–2010. I když je v posledních dvou zkoumaných obdobích průměrný věk ženy do 25 let mírně vyšší a průměrný věk muže naopak mírně nižší, než tomu bylo v období první republiky, podoba rodičovství v kontrastu let 1960–1962 a 1979–1981 je zde patrná.

3. ZÁVĚR

Výsledky zkoumání charakteristik plodnosti žen do 25 let věku dokládají, jak se po roce 1920 na území České republiky měnila reprodukce obyvatelstva. V letech první republiky se mladé ženy podílely na celkové úrovni plodnosti relativně málo, pouze každé třetí dítě se narodilo ženě mladší než 25 let. Otcové těchto dětí byli v průměru starší, zpravidla ve věku 25–29 let.

Graf 9: Míry plodnosti podle věku ženatého otce při narození dítěte se ženou do 25 let

Age-specific fertility rates by the age of the married father of a child born to a woman under age 25

Pramen: Pohyby obyvatelstva a Demografické ročenky za příslušné roky; Sčítání lidu za příslušné roky; vlastní výpočty.

Source: Population and Vital Statistics of the Czech Republic and Demographic Yearbooks (for the relevant years); Censuses (for the relevant years); author's calculations.

Každé desáté dítě se rodilo mimo manželství. Byl to odraz tradičního rodinného chování, jak se ustálilo na konci 19. století: vstupu do manželství v průměru mezi 22–25 lety u žen a ve věku 26–29 let u mužů. Zároveň se počet dětí rozených v manželství snižoval, takže se snižovala úhrnná plodnost; ale i když klesala úroveň plodnosti starších žen, úroveň plodnosti žen do 25 let se nezvyšovala.

Během 40. a zejména v 50. letech se utvořil model, který lze považovat za charakteristický pro socialistické období: snížil se věk vstupu do manželství, které se stalo téměř univerzálním. Charakteristická pro toto období byla vysoká úroveň plodnosti jak žen do 25 let, tak především velmi mladých žen ve věku 17–19 let. Vysoká byla také úroveň manželské plodnosti a plodnosti druhého pořadí v této věkové kategorii. Snížil se nejen průměrný věk matek ale i průměrný věk ženatého muže při narození dítěte ženě do 25 let. Mateřství ve věku do 25 let znamenalo nejen určité výhody při zakládání rodiny a jejím ekonomickém zajištění, ale také legitimizaci narození potomků v očích společnosti, kde stále ještě doznával vliv zlatého věku rodiny v kombinaci s politicky laděnou představou správného partnerského uspořádání rodičů ještě ne-

narozených dětí. Vysoká intenzita plodnosti žen do 25 let je tedy v této době nejen součástí vysoké intenzity plodnosti jako takové, ale především výsledkem velmi příznivého reprodukčního klimatu pro zakládání rodiny v relativně nižším věku.

Následující období znamená zcela zásadní obrat. Úroveň plodnosti mladých žen se rapidně snížila. Než však hovořit o návratu situace ve 20. či 30. letech, i když některé rysy jsou podobné. Rozdílný je především odlišný společenský kontext i reprodukční klima obou období. Nárůst mimomanželské plodnosti jak ve věkové skupině do 25 let, tak především v celém fertilitním období po roce 1990 je známkou snižování významu sňatku a celkovým oslabováním významu rodiny a akceptací netradičních rodinných forem a forem partnerského soužití, stejně jako individualizací životních drah a hodnot. Oproti období první republiky a socialistického státu je rodinné uspořádání i věk při narození prvního potomka v posledních letech vnímán benevolentněji a s větším důrazem na osobní preference a rozhodnutí jednotlivce.

Článek vznikl na základě plně finanční podpory SVV UK.

Literatura:

- Bayer, M., ed. 2010. *Pediatric – lékařské repetitorium*. Praha: Triton, 2010. 352 s. ISBN 978-80-7387-388-2.
- Hamplová, D. 2000. Postoje k manželství a rodičovství. In Fialová, L. a kol. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 67–78. ISBN 80-85850-87-7.
- Chaloupková, J. 2008. Ideální věk rodičovství v České republice a v evropském srovnání. [online] *Data a výzkum*, 2008/2, [cit. 2012-05-25], s. 109–130. ISSN 1802-8152. Dostupné z: <http://archiv.soc.cas.cz/download/659/DaV08_2_pp109-130.pdf>.
- Chaloupková, J. 2011. Nejdříve dítě, potom svatba? Rodinné dráhy neprovdaných matek. [online] *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2011. roč. 12, s. 30–39. [cit. 2013-03-05]. Dostupné z: <http://www.gendersonline.cz/uploads/b1e895bb8eb427604f42286f7ef7f732977d8a9_b_nejdrive-dite-potom-svatba.pdf>.
- Kačerová, E., 2012. Vícečetné porodby v ČR v letech 1950–2011. [online] *RELIK 2012*, Prosinec 2012. [cit. 2012-12-28]. Dostupné z: <relik.vse.cz/download/pdf/11-Kacerova-Eva-paper.pdf>.
- Kalibová, K. a kol. 1993. *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha: Sociologické nakladatelství a Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 1993. 128 s. ISBN 80-901124-2-7.
- Kocourková, J. 2010. Rodinná politika a její pronatalitní význam. In Bartoňová, D. a kol. *Demografická situace České republiky: proměny a kontexty*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010, s. 169–180. ISBN 978-80-7419-024-7.
- Koubek, J. 1981. Populační politika Československé republiky v letech 1945–1980. *Demografie*, 1981. roč. 46, s. 32–49. ISSN 0011-8265.
- Kučera, M. 1994. *Populace České republiky 1918–1991*. Praha: Česká demografická společnost, 1994. 197 s. ISBN 80-901674-7-0.
- Kučera, M. 2000. Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí. In Fialová, L. a kol. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 45–66. ISBN 80-85850-87-7.
- Kyzlinková, R. 2010. *Souvlastní časného rodičovství v České republice: životní strategie žen do 20 let*. Praha: 2010. 248 s. Disertační práce (PhD.). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra Demografie a geodemografie.

- Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.
- Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: SLON, 2001. 266 s. ISBN: 80-86429-01-6
- Rychtaříková, J. 2010. Pokles porodnosti – hlavní faktor demografické změny. In Bartoňová D. a kol. *Demografická situace České republiky: proměny a kontexty*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010, s. 19–36. ISBN 978-80-7419-024-7.
- Skasková, P. 2011. Cesty k rodičovství nezletilých matek. In Heller, D. – Michálek, P. (Eds.), *Psychologické dny 2010: Cesty psychologie a psychologie cest*. Praha: PEF ČZU a ČMPS, s. 373–381. ISBN: 978-80-213-2193-9.
Dostupné z: <<http://www.soc.cas.cz/info/cz/25139/Seminare-a-konference.html>>.
- Večerník, J. 1998. Nerovnosti ve výdělcích, v příjmech a v majetku domácností. In Večerník, J. – Matějů, P. 1998. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998*. S. 113–134. Praha: Academia 1998. 366 s. ISBN: 80-200-0765-2

Zdroje dat

- Československá statistika. 1929. *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v letech 1919–1920*. První vydání. Praha: Státní úřad statistický, 1929. 391 s.
- Československá statistika. 1936. *Pohyb obyvatelstva v republice Československé v letech 1928 až 1930*. Praha: Státní úřad statistický, 1936. 404 s.
- Československá statistika. 1938. *Pohyb obyvatelstva v republice Československé v letech 1931 až 1933*. Praha: Státní úřad statistický, 1938. 521 s.
- Český statistický úřad. 2005. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001*. Pramenné dílo. Praha: Český statistický úřad, 2005. 426 s. ISBN 80-250-1157-7.
- Český statistický úřad. 2012. *Demografická ročenka České republiky 2008, 2009, 2010*. [online]. Český statistický úřad. Pramenná díla. 2012. [cit. 2012-04-20]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie>.
- Český statistický úřad. 2012. *Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 1960, 1961, 1962, 1979, 1980, 1981, 2000, 2001, 2002*. [online]. Český statistický úřad. Pramenná díla. 2012. [cit. 2012-04-20].
Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie>.
- Federální statistický úřad ČSSR. 1982. *Sčítání lidu, domů a bytů 1. 11. 1980*. Praha: Federální statistický úřad, 1982. 180 s.
- Státní úřad statistický. 1924. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921*. Praha: Státní úřad statistický, 1924. 563 s.
- Státní úřad statistický. 1934. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. Díl 1. Praha: Státní úřad statistický, 1934. 205 s.
- Ústřední komise lidové kontroly a statistiky. 1965. *Sčítání lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961*. Praha: Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, 1965. 348 s.

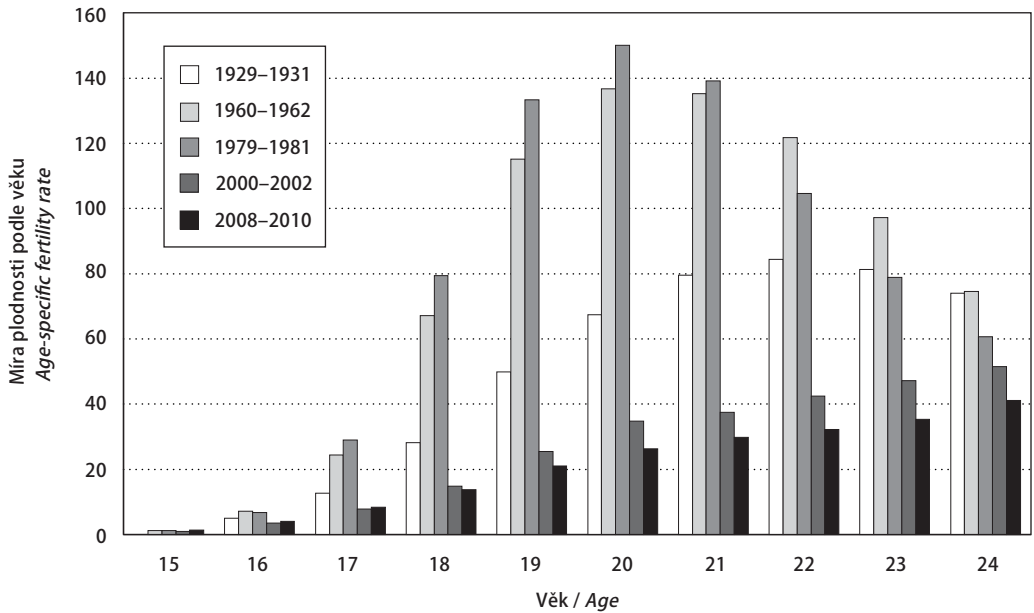
KATEŘINA VÁLKOVÁ⁸⁾

je studentkou doktorského studijního programu Demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy a současně studuje magisterské studium Sociologie na Filozofické fakultě téže univerzity. V roce 2010 absolvovala bakalářský studijní obor Demografie se sociologií a v roce 2012 úspěšně dokončila magisterské studium Demografie na PŘF UK. Zabývá se především problematikou faktorů ovlivňujících rozhodnutí spojená s reprodukcí se zaměřením na nové aspekty reprodukčního chování.

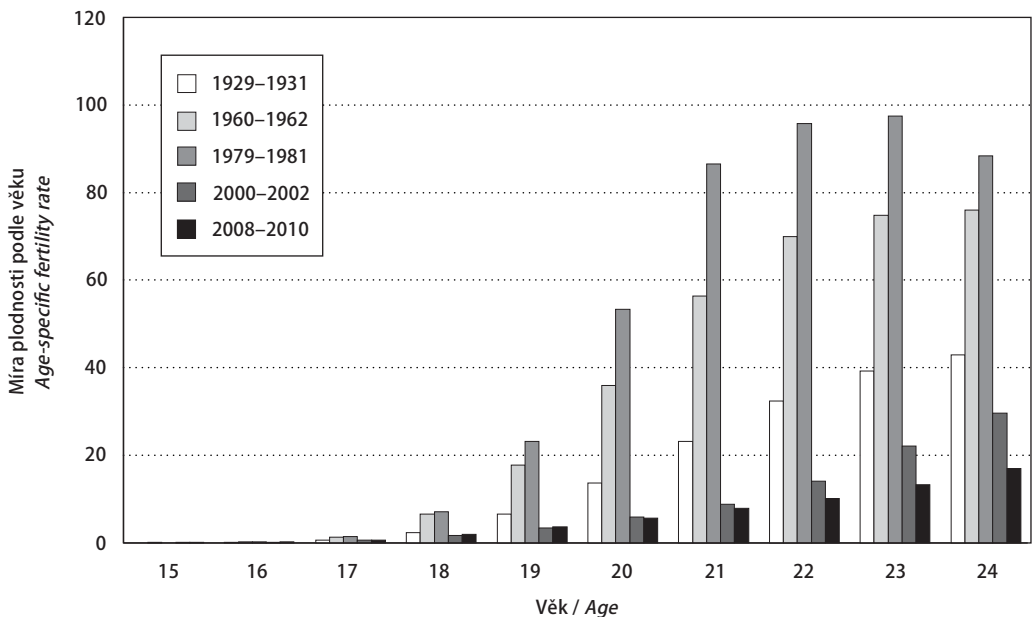
8) Kateřina Válková (Krpátová), Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Albertov 6, 128 43 Praha 2, email: katerina.krpatova@natur.cuni.cz.

Přílohy

Příloha 1: Míry plodnosti prvního pořadí podle věku ženy
 Age-specific fertility rates – first-order births

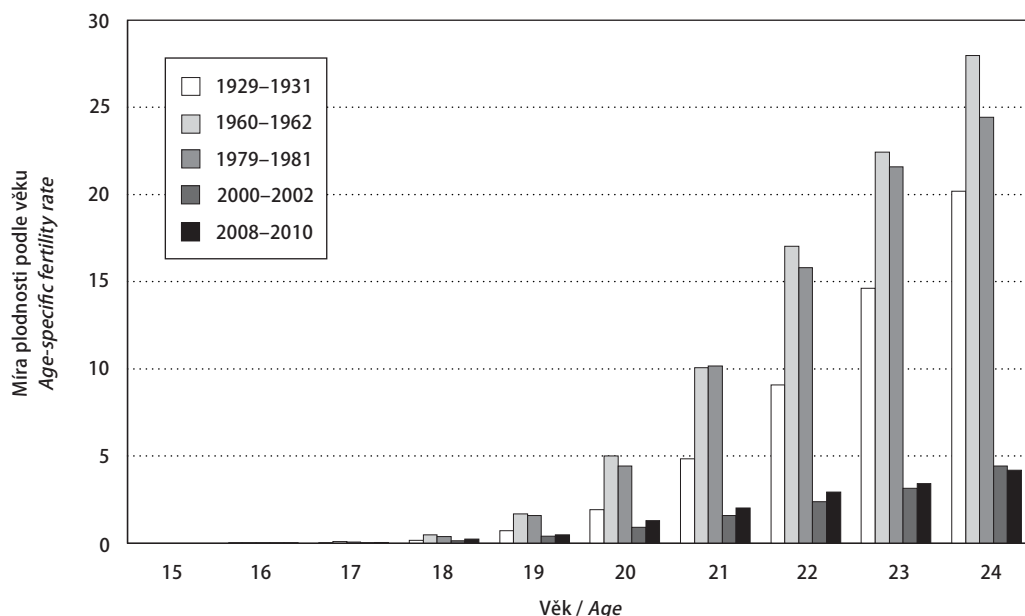

Příloha 2: Míry plodnosti druhého pořadí podle věku ženy
 Age-specific fertility rates – second-order births

Příloha 3: Míry plodnosti třetího pořadí podle věku ženy

Age-specific fertility rates – third-order births

SUMMARY

Although the decision to become a mother is always a personal one, it is influenced by a number of factors that are common across a particular society. These factors include the society's value system and politico-economic status (Kalibová et al., 1993). They help shape the given climate of reproduction and thus contribute to the changing character of fertility among young women. The socialist era (represented in this article by the years 1960–1962 and 1979–1981) is clearly distinct in terms of most of its fertility characteristics. Typical of this period is a high fertility rate among women under the age of 25 and especially among very young women aged 17–19 years. Also specific to this period is the high rate of second-order fertility among women in this age group. An examination of the average age of married men of a child born to a woman under the age of 25 yields interesting findings. Between 1960 and 1981 there was nothing unusual in a societal context

about being a mother by the age of 25. Motherhood often offered the only opportunity for self-realisation and self-organisation in life. In contrast, very similar characteristics are observed in the periods 1920–1931 and 2000–2010 – for example, the relatively low rate of fertility among women up to the age of 25 in these periods, but with a large share of extra-marital births among young women. In 2000–2002 and 2008 – non-marital fertility rates were very high. There are, however, some differences. The increase in non-marital fertility in the age group up to the age of 25 (especially in the years 2000–2002 and 2008–2010) is a clear indication of the decreasing importance of marriage as a legitimising and stabilising element in the upbringing of children. The relatively similar total fertility rates but different age-specific fertility rates of women up to the age of 25 in 1929–1931 and 2008–2010 are among the characteristics that suggest that the nature of early motherhood has changed.

PROGNÓZA POČTU A VELIKOSTI VYBRANÝCH TYPŮ HOSPODAŘÍČÍCH DOMÁCNOSTÍ V ČESKÉ REPUBLICE PRO OBDOBÍ 2013–2040

Pavína Habartová – Klára Hulíková Tesárková – Olga Sivková

FORECAST OF THE NUMBER AND SIZE OF SELECTED HOUSEKEEPING HOUSEHOLDS
IN THE CZECH REPUBLIC FOR THE PERIOD 2013–2040

Abstract

The article focuses on forecasting the number and size of selected housekeeping households in the Czech Republic for the period 2013–2040. The main data sources are the 2011 Population and Housing Census and the official Population Projection to 2100 issued by the Czech Statistical Office in 2013. Given that the last census switched methodology from using a person's place of permanent residence to his or her place of usual residence, this forecast focuses on one-person households, one-couple families, and lone-parent families. A modified version of the headship rate method, which avoids the inconsistencies that occur when using the classic headship rate method, is used. The three forecast variants presented in the article are based on the three variants of the population forecast. The results confirm the expectations of a decreasing average size of households and increasing number of one-person households. These trends are consequences of demographic ageing and changing lifestyles in the Czech Republic.

Keywords: household, forecast, Czech Republic, headship rate

Demografie, 2014, 56: 21–36

ÚVOD

Povědomí o pravděpodobném počtu a struktuře rodin a domácností je důležité pro daný stát a společnost nejen v otázkách sociálních. Domácnosti jsou základními ekonomickými subjekty, které tvoří nezanedbatelnou část celkové spotřeby v hospodářství, přičemž změny ve spotřebě v důsledku proměny struktury a velikosti rodin a domácností mohou vyvolat silné tlaky na využívané zdroje a biodiverzitu (Liu *et al.*, 2003). To, že dochází k populačnímu stárnutí nejen ve vyspělých ekonomikách, je nyní obecně známý fakt. Avšak již méně víme o tom, jak se změny v demografickém chování projeví v datech o rodinách a domácnostech.

Zatímco populační prognózy a projekce pro dané státy a světové regiony či celý svět jsou v současnosti

standardem, v případě pravděpodobného vývoje počtu a struktury rodin a domácností to neplatí. Prognózami domácností se zabývají především národní statistické úřady a různé výzkumné instituce daného státu, avšak globálních prognóz pro svět či jeho regiony s výjimkou odhadu celkového počtu domácností mnoho neexistuje. Za hlavní překážku lze považovat datovou základnu. Ačkoliv v rámci světového programu sčítání lidu a domů 2010 bylo dle doporučení OSN sčítání realizováno již ve dvě stě dvou zemích a dvacet šest zemí populační census připravuje, nelze očekávat, že data, která jsou mnohdy zaměřena spíše na úroveň bydlení, budou v podrobnějším třídění plně srovnatelná (OSN, 2013). Vymezení domácnosti se i přes doporučení může lišit stát od státu, přičemž dostupná data následně limitují i možnosti výpočtu.

V rámci tohoto článku bude představena prognóza domácností vycházející z aktuálních výsledků sčítání lidu, domů a bytů v České republice konaného v roce 2011. Zároveň v ní byla poprvé na datech za Českou republiku užitá částečně pozměněná metoda výpočtu založená na koeficientech hlav domácností, při které bylo nutné respektovat specifika vstupních dat vycházejících ze změn v rámci zjišťování a zpracování údajů o domácnostech ve sčítání lidu, domů a bytů 2011. Následující část textu popisuje užitá vstupní data, především se zaměřením na sčítání lidu. Údaje z posledního cenzu jsou srovnány v časových řadách s výsledky z předchozích let. Současně ilustrují dopad změny metodiky posledního sčítání, a také vytváří základ pro představení výsledků nové prognózy ve své základní podobě. Další část textu je věnována popisu metodiky výpočtu prognózy domácností. Zahrnut je i přehled alternativních přístupů využitelných za tímto účelem, detailně se věnujeme popisu použitého výpočtu, jehož výsledky jsou pak shrnuty v části následující.

DATOVÉ ZDROJE

Základ pro vytvoření této prognózy představovala data o počtu a struktuře hospodařících domácností z údajů sčítání lidu, domů a bytů, které proběhlo v České republice k 26. 3. 2011, a výsledky projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100 (ČSÚ, 2013 a; b).

Sčítání lidu, domů a bytu 2011 (SLDB 2011) bylo z důvodu mezinárodních nařízení¹⁾ v dlouhé řadě první sčítání lidu, které zahrnuje všechny osoby, jež měly v rozhodný okamžik sčítání *místo obvyklého pobytu*²⁾ na území České republiky. Jedná se proto o přelomový okamžik, kdy jsou vůbec poprvé všechny charakteristiky osob, bytů i domů založeny na místě faktického bydliště resp. faktické obydlivosti³⁾ bytů a domů, na rozdíl od předchozích sčítání, kdy byl určující trvalý pobyt osoby.

Stejně tak i základní rozdíl v metodice odvozování domácností představuje právě obvyklý pobyt, jelikož osoby byly poprvé zařazovány do jedné domácnosti na základě společného místa obvyklého pobytu. Nový přístup může sice do určité míry komplikovat srovnatelnost výsledků v delší časové řadě, přesto jednou z hlavních výhod je odhalení spolehlivějšího počtu a struktury domácností, které mohly být v dřívějších sčítáních zkresleny – např. domácnosti jednotlivců, nesezdaných soužití apod., které spolu fakticky žijí v jedné domácnosti, přestože mají odlišné trvalé bydliště.

Sčítání lidu 2011 umožnilo vzhledem k odlišné organizaci, způsobu sběru (listinné a elektronické formuláře) a především automatickému zpracování dat kvantifikovat pouze dva druhy domácností – *bytové* a *hospodařící*. V předchozích sčítáních 1961, 1970, 1980, 1991 a 2001 byly jako základní jednotka domácností zpracovávány tzv. domácnosti *cenzové*, které byly konstruovány podle vzájemných vztahů mezi společně bydlícími osobami a od roku 1970 také podle prohlášení o společném či odděleném hospodaření. Ve sčítání 2011 je základní jednotkou domácnost hospodařící (HD), odvozována na základě deklarace vztahů mezi společně bydlícími a hospodařícími osobami. Jelikož počet cenзовých a hospodařících domácností se v letech 1970–2001 postupně sblížoval a v roce 2001 bylo více než 98 % hospodařících domácností tvořeno jednou cenзовou domácností, informační ztráta je celkově nevýznamná. Při přepočtu na strukturu domácností z předchozích sčítání bylo v roce 2011 pouze 1,6 % hospodařících domácností tvořeno 2 a více cenзовými domácnostmi.

Další významnou novinkou vyžádanou legislativními změnami bylo zjišťování *registrovaných partnerství* a tzv. *faktických partnerství*, tj. nesezdaných soužití osob stejného pohlaví, které byly zpracovávány v českém prostředí vůbec poprvé.

1) Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) o sčítání lidu, domů a bytů č. 763/2008 ze dne 9. července 2008 jednoznačně stanovuje, že sčítání lidu zahrnuje všechny osoby, které mají v dané zemi obvyklý pobyt.

2) Místo obvyklého pobytu je definováno jako místo, kde osoba obvykle tráví období svého každodenního odpočinku bez ohledu na dočasnou nepřítomnost z důvodu rekreace, návštěv, pracovních cest, pobytu ve zdravotnickém zařízení apod. a kde je členem konkrétní domácnosti (Šigutová, 2009).

3) Obvyklá obydlivost domů a bytů odvozena od počtu obvykle bydlících osob v daném domě, resp. bytě.

Tab. 1: Hospodařící a cenzové domácnosti v letech 1970–2011, Česká republika

Housekeeping and census households in 1970–2011, Czech Republic

Typy domácností Types of household	1970		1980		1991		2001		2011 ^{*)}	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Hospodařící domácnosti Housekeeping households	3 365 407	100,0	3 790 977	100,0	3 983 858	100,0	4 216 085	100,0	4 375 122	100,0
v tom: / by type										
1 cenzová domácnost 1 census household	3 234 669	96,1	3 711 618	97,9	3 918 293	98,4	4 162 795	98,7	4 305 428	98,4
2 a více cenzové domácnosti 2+ census households	130 738	3,9	79 359	2,1	65 565	1,6	53 290	1,3	69 694	1,6

Pozn.: *) Jako hospodařící domácnosti (HD) tvořené 1 cenzovou domácností je považována HD tvořená domácností jednotlivce, vícečlennou nerodinnou domácností nebo jednou rodinou; jako HD tvořená 2 a více cenzovými domácnostmi je považována HD tvořená 2 a více rodinami.

Note: *) Housekeeping households consisting of 1 census household are defined as a one-person household, a multi-person non-family household, or a one-family household; housekeeping households consisting of 2 or more census households are defined as a household consisting of two or more families.

Pramen: FSÚ 1974, 1982, 1992, ČSÚ 2003, 2013a.

Source: FSÚ 1974, 1982, 1992, ČSÚ 2003, 2013a.

Osoba v čele hospodařící domácnosti byla odvozena pouze u hospodařících domácností tvořených 1 rodinou⁴⁾ a přirozeně u jednotlivců. V úplných rodinách – v párech opačného pohlaví byl jako osoba v čele domácnosti určen muž, v párech osob stejného pohlaví starší ze dvou osob v rodinném jádru a v neúplných rodinách byl osobou v čele rodič. Hospodařící domácnosti byly sčítány v bytech, mimo byty⁵⁾ a nově byly zpracovávány údaje za rodinné domácnosti v zařízeních. Jednotlivé osoby v zařízeních ani bezdomovci domácnosti netvořili, snahou bylo pouze získat základní četnosti pro osoby s tímto statutem. Podle výsledků SLDB 2011 bylo sečteno 186 049 jednotlivých osob v zařízeních a 11 496 bezdomovců, všechny ostatní osoby byly součástí hospodařících domácností.

K 26. 3. 2011 bylo v České republice sečteno 4 375 122 hospodařících domácností. Počet domácností dlouhodobě roste, každých 10 let průměrně o 7 %. Od roku 1970 se počet hospodařících domácností zvýšil o více než 1 milion v absolutním vyjádření. Největší nárůst byl sledován mezi roky 1970 a 1980, kdy díky intenzivní bytové výstavbě počet bytových i hospodařících domácností vzrostl o 13 %.

Nejvýraznější absolutní i relativní přírůstek znamenaly od roku 1970 domácnosti jednotlivců a neúplné rodiny. Při celkovém přírůstku hospodařících domácností o téměř jednu třetinu se počet domácností jednotlivců a hospodařících domácností s 1 neúplnou rodinou více než zdvojnásobil. Naopak počet hospodařících domácností s 1 úplnou rodinou se od roku 1980 pozvolna snižuje, jejich relativní zastoupení díky vzestupu významu domácností jednotlivců dokonce představovalo v roce 2011 pouze necelou polovinu všech hospodařících domácností. Druhým nejvýznamnějším typem domácností jsou stále domácnosti jednotlivců, které však upevnily své postavení na třetinu všech domácností.

Základním rysem vývoje a struktury hospodařících domácností je kromě zvyšování jejich absolutního počtu, dlouhodobé snižování průměrné velikosti domácností. Zatímco v roce 1970 žilo v hospodařících domácnostech průměrně 2,89 osoby, v roce 2011 to bylo pouze 2,34 osoby. Tento stav spolu se změnami ve struktuře domácností je výsledkem dlouhodobého demografického vývoje, v čele s poklesem úrovně porodnosti, dlouhodobě vysoké úrovně rozvodovosti,

4) Jako hospodařící domácnost tvořená 1 rodinou byl odvozen sezdaný nebo nesezdaný pár s dětmi nebo bez dětí, příp. s dalšími osobami (tj. úplná rodina) nebo rodič s minimálně jedním dítětem, příp. s dalšími osobami (tj. neúplná rodina); použitá terminologie odpovídá výstupům ze SLDB 2011.

5) Rekreační chaty, chalupy, nouzová obydlí (často nezkolaudované domy), mobilní objekty, tj. objekty mimo bytový fond.

Tab. 2: Struktura hospodařících domácností v letech 1970–2011, Česká republika

Structure of housekeeping households in 1970–2011, Czech Republic

Typy domácností <i>Types of household</i>	1970	1980	1991	2001	2011
abs.					
Hospodařící domácnosti <i>Housekeeping households</i>	3 365 407	3 790 977	3 983 858	4 216 085	4 375 122
z toho: <i>of which:</i>					
tvořená 1 rodinou <i>One-family household</i>	2 526 778	2 760 247	2 856 608	2 803 340	2 667 867
v tom: <i>by type:</i>					
1 úplná rodina <i>One-couple family</i>	2 263 480	2 459 004	2 440 492	2 260 497	2 097 031
1 neúplná rodina <i>Lone-parent family</i>	263 298	301 243	416 116	542 843	570 836
tvořená 2 a více rodinami <i>Households consisting of two or more families</i>	130 738	79 359	63 492	53 290	69 694
domácnosti jednotlivců <i>One-person households</i>	668 859	897 447	1 047 221	1 276 176	1 422 147
v %					
Hospodařící domácnosti <i>Housekeeping households</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
z toho: <i>of which:</i>					
tvořená 1 rodinou <i>One-family household</i>	75,1	72,8	71,7	66,5	61,0
v tom: <i>by type:</i>					
1 úplná rodina <i>One-couple family</i>	67,3	64,9	61,3	53,6	47,9
1 neúplná rodina <i>Lone-parent family</i>	7,8	7,9	10,4	12,9	13
tvořená 2 a více rodinami <i>Households consisting of two or more families</i>	3,9	2,1	1,6	1,3	1,6
domácnosti jednotlivců <i>One-person households</i>	19,9	23,7	26,3	30,3	32,5

Pramen: FSÚ 1974, 1982, 1992, ČSÚ 2003, 2013a.

Source: FSÚ 1974, 1982, 1992, ČSÚ 2003, 2013a.

a zvyšující se dostupnosti samostatného bydlení. Zmenšování velikosti domácností bylo do určité míry ovlivněné také dlouhodobým snižováním počtu závislých dětí v úplných i neúplných rodinách. Zatímco v roce 1991 bylo ještě 56 % úplných rodin se závislými dětmi (nejčastěji se 2 dětmi), o dvacet let později pouze ve 41 % domácností tvořených 1 úplnou rodinou žilo minimálně jedno závislé dítě. Průměrně žilo v hospodařících domácnostech s 1 úplnou rodinou 0,66 závislého dítěte, maximální hodnota byla v úplných rodinách dosažena v roce 1980, a to 1,04 závislého dítěte.

Také faktická manželství zaznamenala od roku 1991 velmi výrazné strukturální změny. Zatímco na počátku devadesátých let žili ve faktickém manželství především rozvedení partneři, během následujícího období vzrostl významně podíl svobodných osob. V roce 2011 nejčastější formu nesezdaného soužití představoval neformální svazek svobodných osob ve věkové skupině 25–39 let. Na snižování velikosti domácnosti se však největší mírou podílel významný nárůst domácností jednotlivců, 753 tisíc za posledních 40 let. Struktura domácností se výrazně liší v závislosti na pohlaví osoby. Muži byli v roce 2011 nejčastěji svobodní nebo

Tab. 3: Projekce věkového složení populace, střední varianta, Česká republika, vybrané roky

Projected age structure of the population, medium variant, Czech Republic, selected years

	2011	2021	2031	2041	2051	2061	2071	2081	2091	2101
Počet obyvatel v tis. ve věku: <i>Population in thousands at ages:</i>										
0–14 let /years	1 522	1 613	1 332	1 231	1 262	1 144	1 061	1 055	996	937
15–64 let /years	7 328	6 710	6 525	5 990	5 342	5 029	4 902	4 545	4 359	4 248
65+ let /years	1 637	2 205	2 516	2 876	3 174	3 163	2 818	2 708	2 610	2 499
Průměrný věk <i>Average age</i>	40,9	43,2	45,9	47,8	48,9	49,8	49,8	49,3	49,5	49,8
Index stáří (65+/0–14) <i>Old-age dependency ratio</i>	107,6	136,7	188,9	233,6	251,5	276,4	265,5	256,7	262,1	266,7
Index ek. zatížení (0–14, 65+/15–64) <i>Economic dependency ratio</i>	43,1	56,9	59,0	68,6	83,0	85,6	79,1	82,8	82,7	80,9

Pramen: ČSÚ 2013b.

Source: ČSÚ 2013b.

rozvedení (celkem 73 %), ženy byly naopak v téměř polovině případů odvodělé, zastoupeny především v nejvyšších věkových skupinách.

Druhý zdroj dat představovala aktuální projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100 vydaná v pololetí roku 2013 (ČSÚ, 2013b). Základními vstupními údaji byly počty obyvatel podle pohlaví a jednotek věku k 1. 1. 2013, které navazují na výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2011. Projekce byla zpracována ve 3 variantách – nízké, střední a vysoké. Všechny varianty se staly základem pro výpočet 3 variant prognózy vývoje typu domácností (viz níže). Projekce obyvatelstva předpokládá další snižování hladiny úmrtnosti, v dlouhodobém pohledu kladné migrační saldo a ve střední a vysoké variantě zvýšení úrovně plodnosti. Podle střední varianty projekce se bude počet obyvatel plynule zvyšovat do roku 2018, především díky migračním přírůstkům. Největší změny jsou odhadovány ve věkové kategorii 65 a více let, kdy počet osob v tomto věku může absolutně vzrůst až o téměř 90 % do roku 2057 (ČSÚ, 2013b).

METODY VÝPOČTU PROGNÓZ DOMÁCNOSTÍ

Prognóza počtu i struktury domácností se řadí mezi tzv. odvozené prognózy, je tím vyjádřena jejich návaznost na populační prognózu, tedy odhad velikosti a věkově-pohlavní struktury populace (Bartoňová – Kučera, 2005). V České republice byla tradičně pro vytvoření prognózy domácností užívána metoda

koeficientů hlav domácností, neboli „headship rate“. Základem takového přístupu je odhad podílů osob stojících v čele vymezených typů domácností a to nejčastěji podle pohlaví, věku a rodinného stavu těchto osob. Tyto odhadnuté podíly, většinou vycházející z dat zjištěných při sčítání lidu, domů a bytů, jsou dále aplikovány na předpokládanou pohlavně-věkovou strukturu populace v dalších letech, tedy na data z populační prognózy. Jinými slovy, očekávaný počet domácností určitého typu je odhadován jako součin počtu osob podle pohlaví, věku, rodinného stavu a případně jiných charakteristik vycházející z populační prognózy a podílu osob ve stejném členění, které stojí v čele daného typu domácností (headship rate). Celý vztah jde tedy vyjádřit jako

$$r_{t,i}^{h,D} = \frac{P_{t,i}^{h,D}}{P_{t,i}}$$

kde $r_{t,i}^{h,D}$ je koeficient hlav domácností (headship rate) v čase t , pro osoby se souborem charakteristik i (pohlaví, věk, rodinný stav, aj.), $P_{t,i}$ je celkový počet osob s těmito charakteristikami v čase t a $P_{t,i}^{h,D}$ jsou osoby se stejným souborem charakteristik i , který v čase t stojí v čele daného typu domácností (D). Po odhadu koeficientů hlav domácností pro časový okamžik $t + n$ ($r_{t+n,i}^{h,D}$), kde lze uvažovat jakoukoli metodu jeho extrapolace včetně uvažování konstantního trendu, probíhá dopočet počtu osob v čele domácností daného typu podle vztahu

$$P_{t+n,i}^{h,D} = r_{t+n,i}^{h,D} * P_{t+n,i}$$

Takto odhadnutý počet osob stojících v čele domácností typu D je pak základem pro odhad celkového počtu těchto domácností (H_{t+n}^D):

$$H_{t+n}^D = \sum_i D_{t+n,i}^{h,D}$$

Jak uvádí *Bartoňová a Kučera* (2005: 230) cílem a zájmem prognóz počtu a složení domácností není odhad přesných čísel, ale spíše vystižení trendů jak v absolutním počtu domácností, tak v jejich struktuře. To je důsledek především značné nejistoty takto vytvářených prognóz, která vychází ze dvou základních zdrojů. Prvním je nejistota vycházející ze samotné populační prognózy, která je vždy určitou mírou nejistoty nutně zasažena (*Kučera*, 1998). Druhý, a ve svém důsledku významnější zdroj nejistoty, vyplývá z přirozené nejistoty lidského chování, které není v dlouhém a často ani kratším horizontu plně odhadnutelné. Budoucí změny struktury i počtu domácností vychází kromě samotného demografického vývoje (změny věkové struktury i počtu obyvatel) např. také z proměny osobních i společenských hodnot. Lze sem zařadit sklon k individualismu, odkládání sňatků i plodnosti do vyššího věku, rozšíření nesezdaných soužití nebo jiných alternativních typů soužití (LAT – living apart together), ale i ekonomické faktory ovlivňující např. dostupnost a náklady na bydlení (vývoj bytové výstavby, úrokové míry, vývoj mezd a nezaměstnanosti, celkový pocit ekonomické stability, úroveň starobních důchodů a tím i finanční situaci seniorů, dostupnost institucionální péče, apod.). V této souvislosti by bylo možné v rámci níže provedených odhadů počtu a složení domácností v budoucnosti formulovat různé scénáře vycházející např. z předpokladu rozšiřování nesezdaných soužití svobodných osob, nárůstu rozvodovosti nebo poklesu sňatečnosti, či předpokladů budoucí nižší či vyšší soběstačnosti (zdravotní i finanční) seniorů. Vzhledem k vysoké nejistotě těchto faktorů budou v následujících výpočtech proměnné odrážející jejich možný vývoj uvažovány jako konstantní na současné úrovni. Alternativní přístup (nutně založený na detailních analýzách dosavadního vývoje) je předmětem dílčích navazujících publikací.

V odborné literatuře najdeme v současnosti mnoho prognóz rodin a domácností na národní nebo regionální úrovni. Ve své podstatě je lze rozlišit dle aplikované metody. Nejčastěji využívaná metoda je díky datové nenáročnosti metoda koeficientů hlav domácností, která je řazena svou povahou do skupiny tzv. statických makro-demografických modelů. Tato metoda je využívána od 40. let 20. století, kdy byla publikována první projekce domácností pro USA (*OSN*, 1973). Svou popularitu nepozbyla ani v současnosti, kdy je upravená a rozvíjena. K rozšířením základního modelu patří tzv. „propensity models“, které jsou využívány v prognózách domácností např. v Austrálii, Novém Zélandu, Anglii, Walsu nebo Severním Irsku (*Australian Bureau of Statistics*, 2004; *Statistics New Zealand*, 2010; *Northern Ireland Statistics and Research Agency*, 2005; *Department for Communities and Local Government*, 2013 a 2010). Populace je kategorizována nejen dle pohlaví, věku, ale i dle typu soužití, čímž je vyřešen problém častých změn definice hlavy domácnosti v jednotlivých sčítáních. *Wilson* (2013) stávající přístup upravil o postupné odvozování podílů jednotlivých typů soužití. Metoda koeficientů hlav domácností je v pozměněné formě se zřetelem na průměrnou velikost domácnosti aplikována na data pro USA a Čínu v práci *Jianga a O'Neill* (2004) a na data pro Rakousko a některé vybrané evropské země v práci *Edieva* (2007). Prognózu domácností pro Rusko *Sherbova a Edieva* (2007) lze i přes využití metody hlav domácností zařadit již do skupiny stochastických modelů. Zatímco většina prognóz domácností pro uvedené země vychází z deterministické populační prognózy založené na kohortně-komponentní metodě, *Sherbova a Ediev* (2007) využili pro své výpočty struktury ruských domácností stochastickou populační prognózu.

Jedna z prvních stochastických prognóz domácností byla publikována pro Nizozemsko (*DeBeer – Adlers*, 1999). Na rozdíl od deterministických odhadů vývoje počtu a struktury rodin a domácností, které nejistotu budoucnosti vyjadřují variantami⁶⁾, stochastické prognózy specifikují, s jakou pravděpodobností skutečný počet domácností v budoucnosti bude v daném rozmezí krajních hodnot. Stochastický přístup

6) Nejčastěji jsou publikovány varianty: vysoká, střední, nízká.

je považován za reálnější, protože možnost vývoje počtu a struktury rodin a domácností je vždy několik, jen některé jsou více a jiné méně pravděpodobné. V zahrnutí nejistoty do prognóz existují v odborné literatuře dva hlavní přístupy: začlenění nejistoty již do populační prognózy skrze 1) analýzu časových řad, 2) ex-post analýzu odchylek minulých prognóz od reálného stavu, 3) expertní odhad, 4) mikrosimulace, nebo zahrnutí nejistoty do podílů jednotlivých pozic v soukromých domácnostech, tj. dítě, partner/ka, manžel/ka, druh/družka, rodič samoživitel, domácnost jednotlivce, ostatní. Keilman a Alho (2010) využili druhý z přístupů, přičemž očekávaná hodnota podílů jednotlivých pozic a jejich variance dle pohlaví a věku byla odhadnuta na základě odchylek od prognózy domácností z počátku 90. let 20. století. Obdobný přístup byl využit i v prognóze počtu a struktury domácností pro Dánsko a Finsko (Christiansen – Keilman, 2013).

Pro Českou republiku jsou nejaktuálnější dvě prognózy cenzových domácností podle typů a počtu členů na období do roku 2030 (Bartoňová – Kučera, 2005; ČSÚ 2005).⁷⁾ Prognózy aplikují metodu koeficientů hlav domácností a vychází z dat sčítání 2001. Výsledky předpokládají celkový nárůst počtu cenzových domácností v ČR v projektovaném období, přičemž reflektováno je i populační stárnutí trvalým vzestupem počtu a zastoupení domácností jednotlivců (Bartoňová – Kučera, 2005; ČSÚ, 2005). Prognózy očekávaného počtu cenzových domácností jsou v České republice počítány od 60. let 20. století.⁸⁾ Tradičně byly založeny na užití metody koeficientů hlav domácností.

V rámci tohoto článku byla metoda koeficientů hlav domácností zvolena za základ výpočtu mj. z důvodu návaznosti na předchozí prognózy vytvořené pro Českou republiku, ale i z důvodu jejich dalších nesporných výhod. Za výhodu výpočtu prognózy počtu a struktury domácností pomocí koeficientů hlav domácností lze považovat bezprostřední návaznost na vstupní data (populační prognóza a sčítání lidu), možnost do předpokládaného budoucího vývoje podílů hlav domácností vnést vlastní předpoklady a případně vytvářet různé scénáře a v neposlední řadě

jednoduchost samotného výpočtu. Ediev (2007) však upozorňuje na možnost vzniku nekonzistence v rámci samotné odhadované struktury domácností podle velikosti. Upozorňuje na možnost nastání takové situace, kdy projektovaná populační struktura nemusí být v souladu s pozorovanými podíly domácností jednotlivých typů. Např. z hlediska velikosti domácností může užití metody koeficientů hlav domácností vést k tomu, že průměrná velikost rodiny s k a více členy vycházející z prognózy je menší než k , což samozřejmě logicky není možné (Ediev, 2007: 2). Ačkoli byly navrženy různé přístupy, jak tuto nedokonalost metody koeficientů hlav domácností eliminovat, Ediev (2007) navrhuje vlastní modifikaci, resp. postup odhadu distribuce odhadnutých (projektovaných) počtů domácností podle velikosti. Jedná se o jednoduchou rekurentní proceduru, kde počet domácností s velikostí rovnou k je odhadován z počtu domácností té samé nebo větší velikosti (obecně tedy velikosti k a více členů), a to s využitím informace o průměrném počtu členů domácnosti s k a více členy (Ediev, 2007; postup bude detailněji popsán níže).

POSTUP VÝPOČTU UŽITÝ V RÁMCI PROGNÓZY DOMÁCNOSTÍ PRO ČESKOU REPUBLIKU

Zmíněná modifikace, využitá také v tomto článku, není tedy samostatnou metodou prognózy domácností, ale dílčím krokem, který může prognózu celkového počtu domácností rozvíjet s cílem odhadnout strukturu těchto domácností podle počtu členů. Tím se může stát krokem navazujícím na standardní prognózu domácností pomocí metody koeficientů hlav domácností. Stejně tak ale tento krok výpočtu může navazovat na jakýkoli jiný postup odhadu celkového počtu domácností ve studované populaci (např. pomocí jednoduché extrapolace nebo různých stochastických přístupů) či může být využit v situaci, kdy v dané populaci je za určité (minulé) období znám nebo odhadnut celkový počet domácností, není však známa jejich struktura dle počtu členů.

7) Obě vypočteny ve 3 variantách (vysoká, střední, nízká).

8) První projekce domácností pro ČR byla s horizontem do roku 1980 vypočtena s využitím konstantních koeficientů hlav domácností v roce 1963 (Kučera, 1965).

Prognóza domácností představená v tomto článku pracuje s těmito základními typy domácností:

- Domácnosti jednotlivců (dále v textu značeny jako DJ)
- Úplné rodiny⁹⁾ (značeny jako UR)
- Neúplné rodiny¹⁰⁾ (NUR).

V rámci těchto základních tří typů je proveden odhad jejich celkového počtu i struktury podle velikosti domácnosti. Odhad velikostní struktury samozřejmě logicky odpadá v případě domácností jednotlivců. Ostatní typy domácností (vícečlenné nerodinné, domácnosti tvořené 2 a více rodinami) nebyly předmětem prognózy z důvodu neexistence struktur podle osoby v čele domácnosti¹¹⁾ a z osob odhadovaných v rámci populační prognózy byl tedy vydělen pouze ten podíl osob, který odpovídá osobám žijícím v hospodařících domácnostech (v rozdělení podle výše uvedených tří typů), tj. bez zahrnutí osob žijících mimo hospodařící domácnost.¹²⁾ Podíl osob žijících v hospodařících domácnostech, které se tedy staly předmětem prognózy, byl z celkového počtu osob v populaci odhadnut na základě podílů podle věku a pohlaví získaných ze sčítání lidu, domů a bytů 2011 a z důvodu výše zmíněné nejistoty byl v základní podobě prognózy představené tímto článkem uvažován jako konstantní.¹³⁾ Je však zřejmé, že tento podíl může být v jiných variantách prognózy využit pro možné formulování vlastních předpokladů a scénářů budoucích změn.

Prvním krokem zde prezentované prognózy byl výpočet podílů osob stojících v čele hospodařících domácností v rozlišení podle věku, pohlaví a vymezených typů domácností (DJ, UR, NUR) z celkového počtu osob žijících v hospodařící domácnosti ve stejné struktuře vycházejícího z výsledků sčítání lidu, domů a bytů 2011. Doplněk součtu těchto podílů do jedničky pak odpovídá skupině, kterou by bylo možné označit jako „ostatní“. Jedná se tedy o výpočet klasických koeficientů hlav domácností

$$r_{t,i}^{h,D} = \frac{P_{t,i}^{h,D}}{P_{t,i}^{H,D}},$$

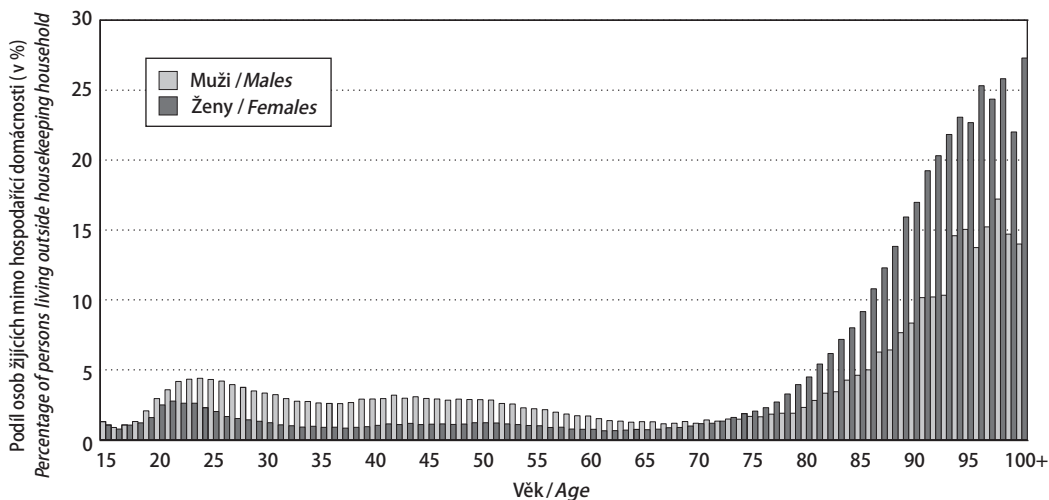
kde $D = DJ, UR, NUR$, $t = 2011$, $i =$ pohlaví a jednotky věku, $P_{t,i}^{H,D}$ je celkový počet osob žijících v hospodařících domácnostech podle výsledků sčítání lidu 2011. V souladu s touto metodou tak byly odhadnuty celkové počty domácností typu DJ, UR a NUR. Počty osob z populační prognózy byly v každém věku i pohlaví poníženy o počty osob žijících mimo hospodařící domácnosti (HD) $P_{t,i}^{mimo HD}$,

$$P_{t,i}^{H,D} = P_{t,i} - P_{t,i}^{mimo HD} = P_{t,i} * (1 - p_{t,i}^{mimo HD})$$

podíl osob žijících mimo HD ($p_{t,i}^{mimo HD}$) byl odhadnut opět z dat sčítání a byl v celém prognózovaném období uvažován jako konstantní. Hodnoty těchto podílů podle věku a pohlaví jsou zobrazeny na grafu 1.

-
- 9) Úplnou rodinou je rozuměna hospodařící domácnost tvořená 1 úplnou rodinou (tj. pár s nebo bez dětí, příp. s dalšími spolubydlícími osobami).
- 10) Neúplnou rodinou je rozuměna hospodařící domácnost tvořená 1 neúplnou rodinou (tj. rodič s minimálně jedním dítětem, příp. s dalšími osobami).
- 11) Osoba v čele hospodařící domácnosti byla z důvodu automatického zpracování dat v SLDB 2011 odvozena pouze u hospodařících domácností tvořených 1 rodinou a logicky jednotlivcem.
- 12) Jednotlivé osoby v zařízení ani bezdomovci domácnosti netvořili.
- 13) Konstantní hodnota podílu osob žijících v hospodařících domácnostech do budoucna předpokládá, že se nebude měnit podíl osob žijících jako jednotlivci v zařízeních a bezdomovci. Tento předpoklad se jeví jako relativně dosažitelný, neboť vlivem stárnutí populace by se sice dal teoreticky očekávat nárůst podílu osob žijících v zařízeních, ovšem pokud zároveň vezmeme v úvahu pokles úmrtnosti v nejvyšších věcích (i nárůst naděje dožití v dobrém zdravotním stavu či alespoň stavu umožňujícím život bez zásadních omezení) a zmenšování rozdílu mezi nadějí dožití u mužů a žen, lze očekávat, že tyto osoby budou déle žít s partnerem, nikoli jako jednotlivci. Podíl osob žijících jako bezdomovci je spíše nežli demografickými změnami ovlivněn faktory ekonomickými a sociálními, bylo by tudíž velmi problematické vnášet do prognózy předpoklady týkající se možných změn tohoto podílu.

Graf 1: Podíly osob žijících mimo hospodařící domácnosti podle pohlaví a věku, SLDB 2011, Česká republika (v %) | Percentage of persons living outside housekeeping households, by sex and age, 2011 Population Census, Czech Republic

Pramen: ČSÚ 2013a.
 Source: ČSÚ 2013a.

V dalším kroku byl určen celkový počet osob žijících v hospodařících domácnostech podle populační prognózy, tj. součet těchto počtů podle věku a pohlaví osoby v čele domácnosti, opět s ponížením o osoby žijící mimo tyto domácnosti (popsáno výše). Od tohoto počtu byly odečteny počty osob odhadnuté jako osoby tvořící domácnosti jednotlivců (výše zmíněný odhad metodou koeficientů hlav domácností). Tím byl získán odhad celkového počtu osob žijících v UR, NUR a v ostatních typech HD. Aby mohla být dále odhadována velikostní struktura těchto dvou hlavních typů domácností, byl tento celkový počet osob rozdělen mezi zmíněné dva typy domácností podle následujícího vztahu:

$$\begin{aligned} \text{Podíl}^{UR} &= \frac{N^{UR}}{N^{UR} + N^{NUR} + (N^{HD} - N^{UR} - N^{NUR} - N^{DJ})} = \\ &= \frac{N^{UR}}{(N^{HD} - N^{DJ})} = \frac{N^{UR}}{N^{UR} + N^{NUR} + N^{OST}} \end{aligned}$$

Kde N^i je počet osob žijících v domácnosti typu i , kde UR jsou úplné rodiny, NUR jsou neúplné rodiny, DJ domácnost jednotlivců a HD hospodařící domácnost. OST pak značí ostatní typy domácností, tj. vícečlenné nerodinné domácnosti a hospodařící domácnosti

tvořené 2+ rodinami. Obdobně byl určen i podíl osob žijících v NUR. Tyto podíly byly v čase uvažovány opět jako konstantní (podíl osob žijících v UR v rámci všech osob v HD byl určen jako roven 72,6 % a podíl osob žijících v NUR roven 16,9 %). Do budoucna je sice možné očekávat změny uvedeného podílu, nicméně předpoklady týkající se jeho budoucího vývoje a využití v rámci představené prognózy budou součástí navazujících analýz a publikací.

V další fázi výpočtu byl proveden odhad velikostní struktury UR a NUR, který vychází z metodiky navržené Edievem (2007). Tento postup lze shrnout následovně:

- 1) Určení průměrné velikosti domácnosti UR i NUR jako:

$$n_{2+} = \frac{N_{2+}}{H_{2+}}$$

kde obecně n_{2+} je průměrná velikost domácnosti se 2 a více členy, N_{2+} je celkový počet osob, který žije v domácnostech se 2 a více členy a H_{2+} je celkový počet hospodařících domácností daného typu (UR nebo NUR). Protože UR i NUR má minimálně 2 členy, pak n_{2+} je celková průměrná velikost UR a NUR. K výpočtu tedy postačí odhad

celkového počtu osob žijících v UR a NUR (určeného podle postupu výše) a celkový odhadnutý počet domácností UR a NUR (získaný např. pomocí metody koeficientů hlav domácností).

- 2) Snadno lze určit tzv. podmíněný přebytek (přesah) průměrného počtu členů domácnosti (conditional average size excess), jako $\eta_k = n_{k+} - k$, kde k je počet členů. Pro počet členů roven 2 se tedy podmíněný přebytek určí jako $\eta_2 = n_{2+} - 2$, přičemž n_{2+} jsme určili v předchozím kroku výpočtu.
- 3) K prognóze struktury domácností podle počtu členů lze užít více postupů, α -metodu, η -metodu, θ -metodu a v -metodu (Ediev, 2007). V rámci tohoto článku byla zvolena tzv. α -metoda, v rámci které je třeba určit hodnoty parametru α :

$$\alpha_k = - \frac{\ln(\tilde{v}_{k/k+})}{\tilde{\eta}_k}, \text{ kde } \tilde{v}_{k/k+} = \frac{H_k}{H_{k/k+}}$$

je podmíněný podíl soukromých domácností velikosti k v rámci domácností s k a více členy ($k+$). Vlnovkou nad symboly je značeno, že jde o empirické hodnoty, v našem případě tedy hodnoty určené na základě výsledků SLDB 2011. Parametr α pak slouží v rámci odhadu struktury projektovaného počtu domácností podle velikosti k z domácností s k a více členy ($v_{k/k+}$) pro různé hodnoty k , který odpovídá uvedenému výpočetnímu tvaru tohoto parametru (Ediev, 2007).

- 4) V dalším kroku byla určena upravená (korigovaná) hodnota $v_{k/k+}$ jako $v_{k/k+} = \max(e^{-\alpha \cdot \eta_k}; 1 - \eta_k)$. Pro odvození vztahu viz Ediev (2007: 19).
- 5) Po tomto výpočtu pak již je možné určit podmíněný přebytek průměrného počtu členů pro domácnosti s více než dvěma členy

$$\eta_3 = \left(\frac{\eta_2}{1 - v_{2/2+}} \right) - 1$$

- 6) V dalších krocích se pak opakuje odhad hodnoty α_k , $v_{k/k+}$ a η_k až do nejvyšších uvažovaných hodnot k . V našem případě to byla domácnost se šesti a více členy.

- 7) Princip α -metody spočívá v možnosti různým způsobem volit hodnoty parametrů α_k pro budoucí roky. Tyto hodnoty lze volit na základě znalosti jeho delší časové řady nebo z regionálních hodnot. Vzhledem ke zmíněným metodickým změnám mezi posledními sčítáními je v případě České republiky obtížné pracovat s delší časovou řadou plně srovnatelných údajů. V nejzákladnější variantě výpočtu prezentované tímto článkem byly tedy hodnoty těchto parametrů opět určeny jako konstantní vycházející z empirických hodnot SLDB 2011. Tento předpoklad opět vylučuje v dalších pracích pomocí parametru α vnášet do modelu náhodnost nebo vytvářet různé scénáře.
- 8) Po provedení všech uvedených kroků výpočtu pro všechny uvažované velikosti domácností i typy domácností (v našem případě UR a NUR) zbývá jen dopočítat nepodmíněnou strukturu domácností daného typu (stejně jako v tomto kroku, i všechny předchozí výpočty byly provedeny odděleně pro UR i NUR) podle velikosti, kde $v_2 = v_{2/2+}$ (protože UR ani NUR nemůže mít menší počet členů než 2, pro DJ logicky opět strukturu podle věku ani všechny výše uvedené výpočty neprovádíme). Pro k větší než 2 pak výpočet nepodmíněné struktury využívá vztah:

$$v_k = v_{k/k+} * v_{k-1} * \left(\frac{1}{v_{(k-1)/(k-1+)}} - 1 \right)$$

Pokud získanou nepodmíněnou relativní strukturou domácností podle počtu členů (v_k) vynásobíme odhadované celkové počty domácností daného typu (UR, NUR) získané např. užitím metody koeficientů hlav domácností, získáme odhadované počty domácností podle zvolených typů i předpokládaného počtu členů.

VÝSLEDKY

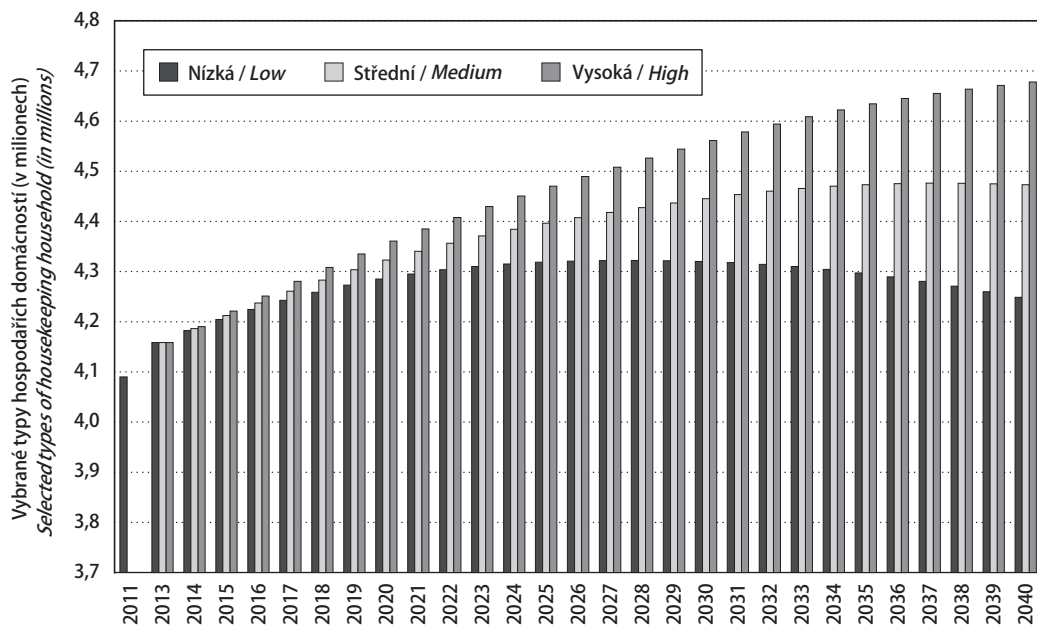
Na základě výše popsané metody je pravděpodobné, že celkový počet vybraných typů hospodářících domácností (domácnosti jednotlivců, úplné rodiny¹⁰, neúplné rodiny¹¹) se v projektovaném období ve srovnání s výchozím rokem 2011 ve všech variantách navýší. Zatímco v roce 2011 je celkový počet vybraných typů

hospodařících domácností z dat sčítání 4,09 mil., v roce 2040 by jich mělo být dle modelu 4,25 mil. v nízké variantě, 4,47 mil. ve střední variantě a 4,68 mil. ve variantě vysoké. Graf 2 zobrazuje vývoj odhadovaného celkového počtu vybraných hospodařících domácností dle jednotlivých variant populační projekce do roku 2040. Z trendu křivek je patrné, že v nízké variantě není předpokládán ve srovnání s variantou střední a vysokou plynulý nárůst celkového počtu vybraných hospodařících domácností. V této variantě by mohl celkový počet vybraných typů hospodařících domácností růst průměrným ročním tempem 0,3 % do roku 2028 a poté pozvolně klesat. Ve variantě střední i vyšší je očekáván růst celkového součtu vybraných hospodařících domácností pro celé období, i když s klesajícím tempem. Ačkoliv prognóza zahrnuje jen základní tři typy hospodařících domácností (D), UR,

NUR), již na základě získaných výsledků lze očekávat, že změna v reprodukčním chování obyvatelstva a životním stylu započatá na počátku 90. let 20. století v České republice povede k vyššímu celkovému počtu domácností.

Z podrobnějšího třídění výstupů modelu dle typu hospodařících domácností a variant populační prognózy lze usuzovat, že největším přispěvatelem celkovému počtu vybraných typů hospodařících domácností budou v projektovaném období domácnosti jednotlivců. Ve srovnání s výchozím rokem 2011 by jich mělo být v roce 2040 ve střední variantě o 17 % a v případě vysoké varianty o 22 % více. Jejich početní navýšení je zachyceno i v lineárním růstu počtu domácností jednotlivců do roku 2035 ve všech variantách prognózy. I úplné rodiny budou dle výpočtů celkovému počtu vybraných hospodařících domácností spíše

Graf 2: Vývoj celkového*) počtu vybraných typů hospodařících domácností dle variant, Česká republika, 2011, 2013–2040 | Total number*) of selected types of housekeeping household by variants, Czech Republic, 2011, 2013–2040

Pozn.: 2011 reálná data.

*) Součet jednotlivých základních typů hospodařících domácností (bez vícečlenných nerodinných domácností a domácností tvořených 2 a více rodinami).

Note: 2011 real data.

*) Total number of selected types of housekeeping household (without multi-person non-family households and households consisting of 2+ families).

Pramen: ČSÚ, 2013; vlastní výpočty.

Source: ČSÚ, 2013; authors' calculations.

přispívat než jej snižovat, což dokládají údaje v tabulce 4. Zatímco v případě střední varianty modelu v roce 2040 by mělo být úplných rodin ve srovnání s rokem 2011 o 7 % více, ve vysoké a nízké variantě je to o 12 % a necelá 2 %. Výsledek může být zdanlivě překvapující, protože pod úplnou rodinou si často představíme rodiče s dětmi, nicméně úplnou rodinu tvoří i manželský pár, neformální soužití druhá a družky, registrované partnerství, příp. neformální soužití osob stejného pohlaví a to ve všech případech s dětmi nebo bez dětí. Protože jde o základní výstupy, ze stávajícího modelu nelze vyčíst, která ze zmiňovaných kategorií pravděpodobně nejvíce přispívá početnímu růstu úplných rodin. Nicméně z očekávaného populačního vývoje v České republice a prognózy úplných rodin dle velikosti lze předpokládat, že v důsledku nižší intenzity plodnosti a zlepšujících se úmrtnostních poměrů pro obě pohlaví především ve vyšších věcích váha partnerských

svazků bez dětí bude vyšší, a to jak párů osob v mladších věkových skupinách, tak především párů starších osob, které vznikly z úplné rodiny se závislými dětmi. Na rozdíl od domácností jednotlivců, s výjimkou vysoké varianty trend vývoje počtu úplných domácností není jen rostoucí. Ačkoliv na konci projektovaného období modely předpokládají jejich vyšší počet ve srovnání s rokem 2011, v případě nízké varianty má být maxima dosaženo v roce 2023 a střední variantě v roce 2025, přičemž poté by se jejich počet měl snižovat.

Očekávání nižší úrovně plodnosti se projevilo i v případě neúplných rodin, které tvoří rodič s alespoň jedním dítětem, ať už závislým nebo nezávislým.¹⁴⁾ Zatímco nízká a střední varianta modelu předpokládá, že počet neúplných rodin se ve srovnání s výchozím rokem 2011 do roku 2040 sníží, dle uvedeného pořadí o necelých 7 % a 2 %, ve vysoké variantě, kde

Tab. 4: Hospodářci domácnosti dle typu a varianty populační projekce, Česká republika, vybrané roky

Housekeeping households by type and population projection variant, Czech Republic, selected years

	2011	2013			2025			2040		
		Nízká Low	Střední Medium	Vysoká High	Nízká Low	Střední Medium	Vysoká High	Nízká Low	Střední Medium	Vysoká High
UR	2 097 031	2 152 083	2 152 083	2 152 083	2 225 751	2 266 832	2 306 651	2 131 554	2 247 527	2 355 303
NUR	570 836	577 086	577 086	577 086	584 190	593 353	601 778	532 013	558 315	582 208
DJ	1 422 147	1 429 555	1 429 555	1 429 555	1 508 756	1 536 292	1 561 984	1 585 133	1 667 242	1 740 310
Celkem Total	4 090 014	4 158 724	4 158 724	4 158 724	4 318 696	4 396 477	4 470 413	4 248 700	4 473 085	4 677 821
Změna k roku 2011, % Total percentual change 2011, %										
		Nízká Low	Střední Medium	Vysoká High	Nízká Low	Střední Medium	Vysoká High	Nízká Low	Střední Medium	Vysoká High
UR		2,63	2,63	2,63	6,14	8,10	10,00	1,65	7,18	12,32
NUR		1,09	1,09	1,09	2,34	3,94	5,42	-6,80	-2,19	1,99
DJ		0,52	0,52	0,52	6,09	8,03	9,83	11,46	17,23	22,37
Celkem Total		1,68	1,68	1,68	5,59	7,49	9,30	3,88	9,37	14,37

Pozn.: 2011 reálná data; UR = úplné rodinné domácnosti, NUR = neúplné rodinné domácnosti, DJ = domácnosti jednotlivců.

Note: 2011 real data; UR = One-couple family, NUR = Lone-parent family, DJ = One-person household.

Pramen: ČSÚ, 2013; vlastní výpočty.

Source: ČSÚ 2013; authors' calculations.

14) Závislé dítě je každá osoba v domácnosti tvořené 1 rodinou, která má k osobě v čele vztah „syn/dcera“, je ekonomicky neaktivní a je ve věku 0–25 let.

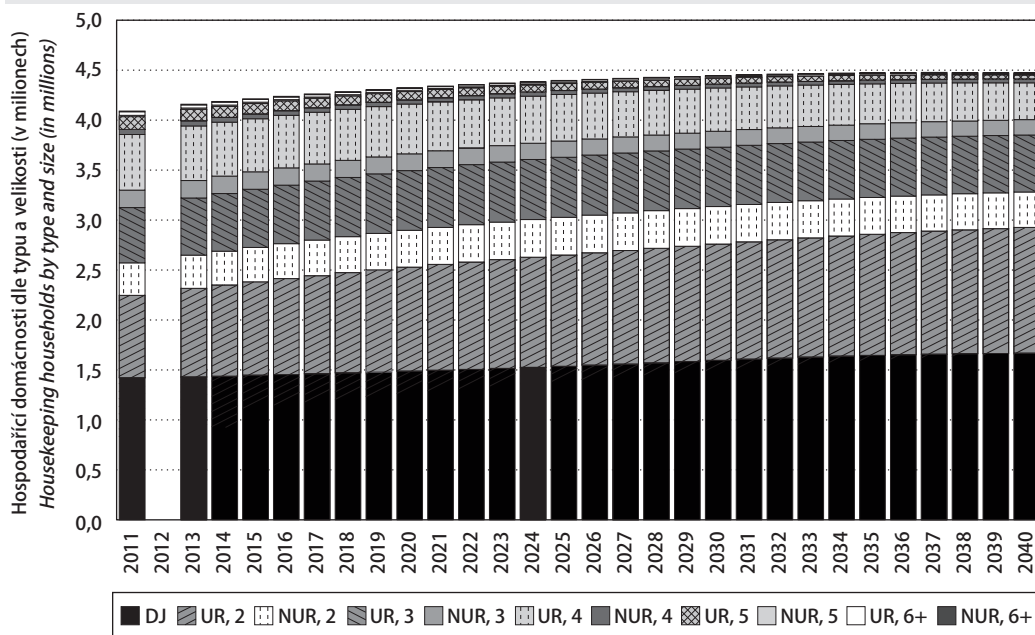

úhrnná plodnost má dle vstupních předpokladů růst z 1,45 dítěte na jednu ženu na počátku projektovaného období na 1,65 dítěte na ženu na konci projektovaného období (ČSÚ, 2013b), je očekávané navýšení počtu neúplných rodin ve srovnání s rokem 2011 o 2 %. Ani v případě neúplných rodin není trend vývoje jejich počtu v projektovaném období lineární. Všechny varianty předpokládají, že v prvních projektovaných letech počet neúplných rodin poroste, přičemž maxima má být dosaženo v roce 2020 u nízké varianty, 2022 u střední varianty a 2025 u vysoké varianty. Poté je předpokládán trend vývoje klesající.

I když všechny varianty modelu předpokládají celkové navýšení počtu studovaných hospodařících domácností do roku 2040 ve srovnání s rokem sčítání, jejich velikost se v případě úplných a neúplných rodin bude pravděpodobně snižovat (graf 3). V roce 2011

39 % úplných rodin tvořily rodiny s dvěma členy, na tříčlenné a čtyřčlenné rodiny připadalo shodně 26,5 %, přičemž zastoupení pětičlenných a šesti a vícečlenných rodin již bylo relativně malé, tj. v uvedeném pořadí 6 % a necelá 2 %. Střední varianta, která je považována za nejpravděpodobnější, předpokládá, že největší zastoupení na úplných rodinách v roce 2040 získají rodiny dvoučlenné. Odhadovaný podíl je 56 %. Zastoupení úplných tříčlenných rodin se v roce 2040 dle odhadu mírně sníží na 25 % a čtyřčlenných klesne na 16 %. Z uvedených hodnot je patrné, že podíl pěti a šesti a vícečlenných úplných rodin bude pravděpodobně minimální, to je dle pořadí 1,8 % a 0,6 %. Ačkoliv odhady se na konci projektovaného období v jednotlivých variantách prognózy liší, trend v zastoupení úplných rodin dle velikosti je obdobný.

Graf 3: Hospodařící domácnosti dle typu a velikosti, Česká republika, 2011, 2013–2040, střední varianta
 Housekeeping households by type and size, Czech Republic, 2011, 2013–2040, medium variant

Pozn.: 2011 reálná data. NUR, 6+ – Neúplné rodinné domácnosti se 6 a více členy; NUR, 5 – Neúplné rodinné domácnosti s 5 členy; NUR, 4 – Neúplné rodinné domácnosti se 4 členy; NUR, 3 – Neúplné rodinné domácnosti se 3 členy; NUR, 2 – Neúplné rodinné domácnosti se 2 členy; DJ – Domácnosti jednotlivců; UR, 6+ – Úplné rodinné domácnosti se 6 a více členy; UR, 5 – Úplné rodinné domácnosti s 5 členy; UR, 4 – Úplné rodinné domácnosti se 4 členy; UR, 3 – Úplné rodinné domácnosti se 3 členy; UR, 2 – Úplné rodinné domácnosti se 2 členy.
 Note: 2011 real data. NUR, 6+ – Lone-parent family size 6 and more; NUR, 5 – Lone-parent family size 5; NUR, 4 – Lone-parent family size 4; NUR, 3 – Lone-parent family size 3; NUR, 2 – Lone-parent family size 2; DJ – One-person household; UR, 6+ – One-couple family size 6 and more; UR, 5 – One-couple family size 5; UR, 4 – One-couple family size 4; UR, 3 – One-couple family size 3; UR, 2 – One-couple family size 2.

Pramen: ČSÚ, 2013; vlastní výpočty.
 Source: ČSÚ 2013; authors' calculations.

Neúplné rodiny byly v roce 2011 tvořeny z 57 % rodinami s dvěma členy. Podíl tříčlenných neúplných rodin na celku neúplných rodin byl v daném roce 31 %, čtyřčlenných 9 %, pětičlenných 2,4 % a šesti a vícečlenných 1,2 %. I v případě neúplných rodin všechny varianty modelu předpokládají, že jejich velikost se zmenší a podíl dvoučlenných neúplných rodin se na všech neúplných rodinách navýší. Ve střední variantě odhad pro rok 2040 odpovídá 63 %. Podíl tříčlenných a čtyřčlenných neúplných rodin se sníží přibližně na 27 % a 6,5 %. Pět a šesti a vícečlenné neúplné rodiny se stanou pravděpodobně zcela ojedinělé, protože jejich zastoupení na neúplných rodinách v roce 2040 ve střední variantě je 1,6 % a 0,8 % v uvedeném pořadí. Vzhledem k výchozím předpokladům modelu se očekává, že v čele neúplných rodin bude častěji žena. Z dat sčítání 2011 vyplývá, že v 81 % neúplných rodin byly v čele domácnosti ženy a tento poměr je v projektovaném období relativně stabilní.

ZÁVĚR

Vedle populačních prognóz poskytují prognózy domácností důležité informace v otázkách bytové politiky, sociálních potřeb či pro hodnocení změn demografického chování, neaktuálněji stárnutí populace. Nejpoužívanější projekční metodou budoucího vývoje počtu a složení domácností jak ve světovém, tak v českém prostředí je metoda koeficientů hlav domácností. Vzhledem k nové metodice odvozování domácností v SLDB 2011, plynoucí jak z nařízení OSN o sčítání osob na základě místa obvyklého pobytu, tak z automatického způsobu zpracování dat, byla základní jednotkou domácností domácnost hospodářící a charakteristiky osoby v čele mohly být odvozeny pouze z základních typů domácností. Stejně tak využití projekční

metody koeficientů hlav domácností bylo datovým zdrojem limitováno a omezeno pouze na vybrané typy hospodářících domácností – hospodářící domácnosti tvořené jednou úplnou nebo neúplnou rodinou či jednotlivcem. Kromě koeficientů hlav domácností byla navíc použita modifikace navržená *Edievem* (2007) umožňující spolehlivější odhad velikosti domácností.

Prognóza vývoje hospodářících domácností předpokládá ve všech třech vypracovaných variantách pravděpodobné zvyšování počtu všech tří základních typů domácností minimálně v první polovině projektovaného období. Na odhadované struktuře a velikosti domácností se budou projevovat očekávané změny v demografickém chování, především stárnutí populace, spolu se sníženou intenzitou sňatečnosti, obecně nižší úrovní plodnosti a vysokou úrovní rozvodovosti. Nejvýraznější nárůst je očekáván mezi domácnostmi jednotlivců, kterých by mohlo být ve střední variantě v roce 2040 o 17 % více než v roce 2011. V případě úplných a neúplných rodin se budoucí vývoj bude významně lišit podle počtu členů domácnosti. Zatímco u úplných rodin by měla jediný dlouhodobě početně vzrůstající typ domácnosti představovat dvoučlenná úplná rodina (tj. tvořená pouze párem bez dětí), s významným zastoupením starších osob, u neúplných rodin by se měla v dlouhodobém horizontu projevovat stagnace či snižování počtu u všech velikostních kategorií, přičemž domácnosti s vyšším počtem členů budou spíše ubývat na významu.

Uvedená prognóza vybraných typů hospodářících domácností zatím představuje pouze prvotní náhled do problematiky prognózování domácností se zaměřením na široce používanou modifikovanou projekční metodu s aplikací na nezákladnější typy domácností. V dalším výzkumu bude vhodné zaměřit se jak na možnou aplikaci stochastivity, tak na případnou modifikaci předpokladů jednotlivých variant.

Literatura a zdroje dat:

- Australian Bureau of Statistics, 2004. *Household and Family projection 2001 to 2026*. Dostupné z: <http://www.abs.gov.au/AUSSTATS/abs@.nsf/DetailsPage/3236.02001%20to%202026?OpenDocument#Publications>.
- Bartoňová, D. – Kučera, M. 2005. Prognóza cenových domácností v České republice na období do roku 2030. *Demografie*, 47, s. 229–244.
- ČSÚ. 2003. *Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001. Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti. Česká republika*.

- ČSÚ. 2005. *Projekce počtu cenzových domácností v České republice do roku 2030*. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/p/4033-05>>.
- ČSÚ. 2013a. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Výsledky sčítání*. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/home>>.
- ČSÚ. 2013b. *Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2013)*. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/publ/4020-13-n_2013>.
- DeBeer, J. – Adlers, M. 1999. *Probabilistic population and household forecast for the Netherlands*. Hague: Paper for the European Population Conference EPC99, 30 August – 3 September.
- Department for Communities and Local Government. 2013. *Household interim projection in England, 2011 to 2021*. Dostupné z: <<https://www.gov.uk/government/publications/household-interim-projections-2011-to-2021-in-england>>.
- Department for Communities and Local Government. 2010. *Household Projections for Wales (2008 –based)*. Dostupné z: <<http://wales.gov.uk/docs/statistics/2010/100929hsheldproj2008en.pdf>>.
- Ediev, D. M. 2007. On Projecting the Distribution of Private Households by Size. Vienna Institute of Demography, *Working Papers*, 4/2007.
- FSÚ. 1992. *Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991. Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti. Česká republika*.
- FSÚ. 1982. *Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 11. 1980. Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti. ČSR*.
- FSÚ. 1974. *Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 12. 1970. Obyvatelstvo, domy a byty. Tabulky za ČSR*.
- Christiansen, S. G. – Keilman, N. 2013. Probabilistic household forecasts based on register data – the case of Denmark and Finland. *Demographic Research*, 28, s. 1263–1302.
- Jiang, L. – O'Neill, B. C. 2009. *Household projections for rural and urban areas of major regions of the world*. Interim Report IR-09-026. International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria.
- Keilman, N. – Alho, J. 2010. On future household structure. *Journal of the Statistical Society*, 173, Part I., s. 117–143.
- Kučera, M. 1965. Metody výpočtu rodin a domácností pro sčítání lidu. *Demografie*, 7, s. 224–231.
- Kučera, T. 1998. *Regionální populační prognózy: teorie a praxe prognózování lidských zdrojů v území*. (Dizertační práce). PřF UK.
- Liu, J. – Daily, G. C. – Ehrlich, P. – Luck, G. W. 2003. Effects of household dynamics on resource consumption and biodiversity. *Nature*. 421 (6922), s. 530–533.
- Northern Ireland Statistics and Research Agency. 2005. *Household Projections for Northern Ireland: 2002–2025*. Dostupné z: <http://www.nisra.gov.uk/archive/demography/population/household/household_project.pdf>.
- Organizace spojených národů (OSN). 2013. *The 2010 World Population and Housing Census Programme*. Dostupné z: <http://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/2010_PHC/default.htm>.
- Organizace spojených národů (OSN). 1973. *Methods of projecting households and families* (United Nations publication, Sales No. E.73.XIII.2).
- Scherbov, S. – Ediev, D. 2007. Probabilistic household projections based on an extension of headship rates method with application to the case of Russia. Joint Economic Commission for Europe–EUROSTAT Work Session on Demographic Projections, Bucharest, Oct. 10th–12th, *Working paper 16*. Geneva: Economic Commission for Europe.
- Statistics New Zealand. 2010. *National Family and Household Projections: 2006 (base) – 2031 update*. Wellington: Statistics New Zealand. Dostupné z: <http://www.stats.govt.nz/browse_for_stats/population/estimates_and_projections/NationalFamilyAndHouseholdProjections_HOTP2006-2031update/Technical%20Notes.aspx>.
- Šigutová, L. 2009. Sčítání 2011 podle místa obvyklého pobytu. *Demografie*, 51, s. 50–51.
- Wilson, T. 2013. The sequential propensity household projection model. *Demographic research*, 28/ Article 24, s. 681–712.

Článek vznikl za podpory Grantové agentury České republiky v rámci řešení projektu GA ČR P404/11/0145 Zdraví a rodina – ISSP 2011 a 2012 a Programu rozvoje vědního oboru Geografie, PRVOUK P43 – Geografie v rámci Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

PAVLÍNA HABARTOVÁ

je absolventkou magisterského a studentkou doktorského studia oboru demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2007 současně pracuje na Českém statistickém úřadě, kde se věnuje metodice, zpracování a analýze dat sčítání lidu, domů a bytů 2011 s hlavním zaměřením na rodiny a domácnosti.

KLÁRA HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ

v roce 2012 ukončila doktorské studium Demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde od roku 2008 působí na pozici odborného asistenta na katedře demografie a geodemografie. Ve své výzkumné činnosti se zaměřuje především na oblast demografické metodologie (primárně na metody analýzy úmrtnosti, aplikaci matematických a statistických metod v demografii) a aplikovanou demografii (se zaměřením na vzdělávání a životní pojištění).

OLGA SIVKOVÁ

je absolventkou doktorského oboru Demografie na katedře demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde od roku 2011 působí jako asistentka. Ve své výzkumné činnosti na PFF UK a Sociologickém ústavu Akademie věd ČR, v. v. i. se zabývá aplikovanou demografií se zaměřením na ekonomickou podmíněnost demografických procesů a demografií rodin a domácností.

SUMMARY

This article introduces the methodology and results of household forecasting. It is based on data from the population census held in the Czech Republic in 2011 and on data from a population forecast done revealed in 2013. The main calculation method the authors used was the headship rate method, which was partially adjusted to estimate household size in conformity with recommendations in contemporary scientific publications. The forecast of selected housekeeping households for the Czech Republic for the period 2013–2040 revealed that the total number of one-person households, one-couple families, and lone-parent families will probably be higher in 2040 than the number in 2011, and this was found in all the projection variants. One-person households appear to be the main contributor to the increase

in the total number of households. Although one-couple families will also probably contribute to the increase, the size of these households appears to shrink. Given the changes in the demographic behaviour and lifestyle that began in the Czech Republic in the early 1990s, it is likely that couples without children will make up a more significant portion of one-couple families, both in younger and older age groups. While the low and medium forecast variants expect a decrease in the number of lone-parent families by, respectively, 7% and 2% by 2040, compared to 2011, the high variant estimates an increase by 2% in the same period. The medium variant of the forecast, which is the most probable one, predicts that the size of the lone-parent household will also diminishes.

NÁSTROJE FINANČNÍ PODPORY VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH

Helena Vychová

Motivace a samotná účast dospělých v dalším vzdělávání závisí na celé řadě faktorů, přesto výzkumné projekty, zabývající se otázkou závažnosti jednotlivých překážek odrazujících od dalšího vzdělávání, poukazují na shodné skupiny těchto příčin, mezi nimiž finanční důvody zaujímají přední místa na žebříčku „nejzávažnějších“ omezení, se kterými se dospělí při svém zájmu o další vzdělávání potýkají.

Vedle nedostatku času považují dospělí právě finanční náklady spojené se vzděláváním za hlavní bariéru jejich vzdělávání v průběhu pracovního života. Finanční rámec dalšího vzdělávání by tak měl zahrnovat i účinné nástroje napomáhající odstranění či alespoň zmírnění vlivu individuálních rozpočtových omezení. Způsobů zmírnění finančních bariér se nabízí celá řada. Konkrétní podpůrná opatření mohou nabývat velmi rozmanitých podob, od nejběžnějších daňových úlev, účelových dotací, k zvláštním spořicíím účtům, půjčkám a poukázkám určeným na úhradu nákladů vzdělávání, až k bezplatnému vzdělávání pro všechny občany. Početnost a rozmanitost forem podpor záleží na rozsahu veřejných rozpočtů a jejich zapojení do financování dalšího vzdělávání.

SOUČASNÝ STAV V ČR

Okruh finančních podpůrných nástrojů zaměřených na stimulaci zapojení dospělých do aktivit dalšího vzdělávání je zatím v České republice velmi omezený.

Finanční podpora existuje v případě vzdělávání nezaměstnaných osob navštěvujících rekvalifikační kurzy, které mají nárok na vyšší podporu v nezaměstnanosti.

Zavedena byla možnost daňového odpočtu poplatků za vykonání zkoušky prokazující dosažení určité kvalifikace (upravené zákonem o uznávání výsledků dalšího vzdělávání) od základu daně. Maximální roční výše odpočtu poplatku od základu daně představuje 10 000 Kč (v případě osoby se zdravotním postižením 13 000 Kč a osoby s těžším zdravotním postižením 15 000 Kč).

Studium zaměstnance v pracovní době, vedoucí k získání potřebných znalostí vyžadovaných pro výkon stanovené práce a schválené zaměstnavatelem, je zákoníkem práce pojímáno jako překážka v práci na straně zaměstnance z důvodu školení, jiné formy přípravy nebo studia. Jedná se o zaškolení a zaučení¹⁾, odbornou praxi absolventů škol²⁾, prohlubování kvalifikace³⁾, zvyšování kvalifikace.⁴⁾ První tři příklady vzdělávání jsou považovány za výkon práce a zaměstnanci proto po dobu realizace vzdělávací aktivity náleží mzda/plat. Zvyšování kvalifikace zakládá nárok na pracovní volno s náhradou mzdy/platu.

V současné době jsou poskytovány v rámci zaměstnaneckých benefitů některých firem studijní poukázky. Jedná se však zatím pouze o málo rozšířený druh zaměstnaneckého benefitu, poskytovaného spíše ve větších firmách, který je dostupný pouze zaměstnancům těchto organizací. Vzdělávací poukázky jsou poskytovány zaměstnancům na úhradu vzdělávacích aktivit,

1) Zaškolení a zaučení je poskytováno novému zaměstnanci nedisponujícímu potřebnou kvalifikací pro výkon svěřené práce.

2) Odbornou praxí absolventů škol se rozumí ze strany zaměstnavatele umožnění absolventům středních, vyšších odborných, vysokých škol a konzervatoří získání praktických dovedností souvisejících s výkonem povolání, pro které získal předešlým studiem odpovídající kvalifikaci.

3) Prohlubováním kvalifikace se označuje její udržování, průběžné doplňování a obnovování, ale neznamená změnu kvalifikace.

4) Zvyšování kvalifikace znamená studium vedoucí k jejímu získání, rozšíření nebo zvýšení úrovně vzdělání, v souladu s potřebami zaměstnavatele.

výběr konkrétního kurzu je ponechán na zájmu zaměstnance a studium probíhá v jeho volném čase.

V nabídce některých bankovních ústavů působících v České republice se objevují i úvěrové produkty poskytované za účelem financování vzdělávání. Podmínky získání úvěru se mezi jednotlivými institucemi výrazně liší. Zatímco u jedné banky je úvěr určen pouze studentům denního studia střední, vyšší nebo vysoké školy, jiná banka zahrnuje mezi oprávněné žadatele i studenty kombinovaného, dálkového studia či studia MBA. Jiná banka nespojuje nárok pouze se školním vzděláváním a umožňuje přístup k získání úvěru i klientům jazykových či rekvalifikačních kurzů, v případě školního vzdělávání se ale půjčka vztahuje pouze na studenty druhých a následujících ročníků vyšší odborné nebo vysoké školy, nikoliv však už školy střední. Podmínky splácení jsou mezi bankami také odlišné. Zatímco některá banka nabízí i možnost odkladu splácení jistiny až po dokončení studia, v jiných případech začíná splácení úvěru ihned po jeho poskytnutí, přičemž někdy lze využít alespoň možnosti snížení splátky v průběhu studia. Vymezení účelu vynaložení prostředků vykazuje mezi bankami menší rozdíly a jedná se o úhradu nákladů spojených se studiem (školné, studijní pomůcky). Mnohem menší rozdíly mezi bankami však existují ve výši úrokových sazeb (resp. RPSN) těchto půjček, které se pohybují kolem poměrně vysokých hodnot nad 9–10 %. Hlavní nevýhoda těchto půjček spočívá zejména ve finanční zátěži spojené s jejich následným splácením. Rozdíl mezi vymezení podmínek mezi jednotlivými bankami vyžaduje od potenciálních klientů dostatek vlastních analytických schopností a potřebný čas na zhodnocení existujících nabídek i případný výběr, což příliš neusnadňuje přístup k těmto produktům. Dosavadní rozvoj studijních půjček, založený na individuálních aktivitách jednotlivých bankovních institucí, probíhá živelně a jejich rozšíření mezi cílovou populací není příliš velká.

Finanční příspěvky k úhradě nákladu patří k dlouhodobým požadavkům české populace, stabilně se objevují ve výsledcích rozmanitých šetření mapujících názorové postoje veřejnosti. I přes značné množství

– zejména v praxi zahraničních zemí – existujících podpůrných nástrojů, není možné automatické přebírání jednotlivých opatření. Podoba finančních podpůrných nástrojů je vždy přizpůsobena konkrétním národním podmínkám a opatření tak existují v rozmanitých podobách, odrážejících specifika a potřeby konkrétní země. Stručný přehled nástrojů finanční podpory jednotlivců na trhu dalšího vzdělávání, existujících zejména v zahraničních zemích, předkládá následující text.⁵⁾

1. PODPORY NA ÚHRADU CEN KURZŮ

Jedná se o peněžní prostředky poskytované přímo vzdělávajícím se dospělým, jež sami rozhodují o nákupu konkrétní vzdělávací služby. Dospělí si tak mohou vybrat, při současném respektování zákonem stanovených pravidel pro použití poskytnuté dotace, vzdělávací nabídku vyhovující jejich individuálním potřebám. Záměrem dotace je pomoci dospělým s náklady dalšího vzdělávání, v tomto případě tedy s úhradou kurzovného. Financování dotací lze pokrýt jak z veřejných rozpočtů, tak také ze soukromých zdrojů, např. prostředků zaměstnavatelů přispívajících zaměstnancům na vzdělávání. Podporu lze vyplácet v průběhu studia na základě prokázání docházky do kurzu nebo po jeho úspěšném absolvování po předložení obdrženého výstupního certifikátu. Prostředky jsou určeny na financování pouze akreditovaných kurzů splňujících podmínky kvality nabízených služeb. Výše platby může pokrývat cenu kurzu plně nebo částečně.

Omezení představují vyšší nároky na finanční zdroje poskytovatelů dotací a dodatečná administrativní zátěž spojená se správou systému dotací, náročnější kontrola poskytování a oprávněného nakládání s podporou na straně příjemců, potřebnost zajištění účinných nástrojů eliminujících možnosti zneužití podpory. Dále se zde objevuje riziko nedostatečných informací, jež jedinci potřebují k odpovědným rozhodnutím o svém dalším vzdělávání. V případě podmíněnosti poskytnutí finanční podpory spoluúčastí jedinců při úhradě kurzovného hrozí omezení přístupu k dotacím a nižší zapojení nízkopříjmových skupin obyvatel.

5) Zpracováno s využitím Vychová, H. *Vzdělávání dospělých ve vybraných zemích EU*. Praha: VÚPSV, v. v. i., 2008. 185 s.

ISBN 978-80-7416-017-2.

2. PODPORA NÁKLADŮ SPOJENÝCH SE VZDĚLÁVÁNÍM

Ceny kurzů nepředstavují jediné výdaje, které musí dospělí zájemci o studium hradit. Vzdělávání s sebou přináší i další přidružené náklady, které před zahájením návštěvy kurzu nebylo nutné hradit vůbec, nebo jen v menším rozsahu. Vedle nezbytného studijního materiálu se výrazněji zvyšují náklady zejména v případech kurzů pořádaných ve vzdálenějších místech, než je bydliště či místo výkonu zaměstnání studujícího. Především jde o vyšší náklady na dopravu. Delší čas strávený mimo domov přináší i větší výdaje na stravu a zajištění péče o děti. V rámci této podpory lze poskytovat studijní materiály, příspěvky na dopravu, stravu i na úhradu cen služeb péče o děti. Alternativu představuje bezplatné zajištění hlídání dětí studujících rodičů po dobu trvání výuky v kurzu za nižší ceny, popř. bezplatně.

Dotace lze pokrýt z veřejných rozpočtů i prostředků zaměstnavatelů. I když v případě zaměstnavatelů je úhrada přidružených nákladů omezena spíše na účelové vzdělávání související s výkonem zaměstnání. Tradiční nevýhodou je zátěž veřejných popř. i podnikových rozpočtů.

3. KOMPENZACE UŠLÉHO PŘÍJMU

Účelem tohoto nástroje je kompenzovat dočasnou ztrátu části, či celého příjmu v důsledku omezení výkonu pracovní činnosti ve prospěch dalšího studia. Podporu poskytuje zaměstnavatel ve formě náhrady mzdy či výplaty mzdy, jako by byl zaměstnanec v práci.

Náhrada mzdy znamená pro zaměstnavatele finanční zátěž, který i přes omezení produkční výkonnosti, způsobené absencí studujících, hradí odměny i za „neodvedenou“ práci. Vzhledem k tomu, že personální náklady se řadí mezi nejvýraznější nákladovou položku zaměstnavatele, může působit tato skutečnost na zaměstnavatele značně negativně.

4. PŘÍSPĚVEK NA ÚHRADU ŽIVOTNÍCH NÁKLADŮ PO DOBU STUDIA

Náhrada či pomoc s úhradou životních nákladů v průběhu studia napomůže dospělým překonat do-

časné negativní dopady vzdělávání na jejich životní standard. Forma podpory představuje vyplácení příspěvku určité výše dospělým studujícím, přičemž v závislosti na nastavených pravidlech nároku na finanční pomoc může být podpora zaměřena na veškerou dospělou studující populaci, nebo pouze na její část. Nejčastější kritéria vymezující příjemce podpory zahrnují např. výši příjmu domácnosti dospělého studujícího, počet nezaopatřených členů domácnosti, úroveň dosaženého vzdělání dospělého nastupujícího do dalšího vzdělávání. Zároveň je nutné zvážit konkrétní výši příspěvku, aby vyvolal žádoucí chování a současně neznamenal až přílišnou finanční zátěž veřejných rozpočtů, z jehož prostředků je poskytován.

5. STUDIJNÍ POUKÁZKY

Poukázkové systémy umožňují současně zapojit prostředky všech subjektů podílejících se na finančním zabezpečení vzdělávání. Částka složená z jednotlivých příspěvků pak vytváří hodnotu poukázky, která slouží jako platební prostředek za poskytnuté vzdělávací služby. Podpora vzdělávacích nákladů v poukázkových systémech nabývá podoby předání „šeku“ o určité hodnotě zájemcům o další vzdělávání na úhradu ceny kurzu. Výše hodnoty poukázky je stanovována na základě různých kritérií, nejčastěji jako průměrná částka nákladů jedné vyučovací hodiny, nebo jako průměrná cena vzdělávacího kurzu či určitého počtu výukových hodin. Poukázka může pokrývat celkovou cenu výukové jednotky nebo pouze její část. Vzdělávací instituce obdrží od studentů jako platbu za poskytnuté služby poukázky, které následně odesílají k proplacení instituci provádějící administraci systému. Podmínkou proplacení poukázky je většinou akreditace poskytovatele vzdělávání.

Výhoda poukázkového systému, zapojení prostředků z více zdrojů, je doplněna možností státu či ostatních subjektů ovlivnit směr vynakládaných financí např. prostřednictvím vymezení vzdělávacích oblastí, na něž je možné poukázky použít, či cílových skupin příjemců poukázek. Poukázky zamezují zneužití účelově poskytnutých prostředků, neboť na rozdíl od hotovostních prostředků je nelze využít na jiné účely, než je vzdělávání.

6. STIPENDIA, GRANTY

Stipendia a vzdělávací granty jsou poskytovány za zákonem vymezených pravidel studujícím dospělým jako účelová platba na úhradu nákladů vzdělávání, přičemž rozsah jejich pokrytí může být značně rozmanitý. Vedle základních stipendií a grantů, určených výhradně na úhradu ceny kurzu, existují další poskytující prostředky na financování širšího okruhu vzdělávacích nákladů (na dopravu, stravu, ubytování, studijní materiál, zajištění služeb péče o děti, na základní životní standard) nebo v případě úspěšného dokončení vzdělávání i poskytnout určitý „bonus“. Podmínky nároku získání podpory ze stipendijních či grantových systémů pro dospělé studující lze vymezit pomocí řady kritérií. Nejběžněji využívaná kritéria představují věk, příjem, dosažená úroveň vzdělání dospělého zájemce o studium a zvolený obor dalšího vzdělávání. Výše grantů lze stanovit např. v jednotné výši pro všechny oprávněné žadatele, upravit s ohledem na vybraný studijní kurz, v závislosti na příjmu žadatele apod.

Zdroji prostředků stipendií a grantů jsou především veřejné rozpočty. V menší míře poskytují vybraným zájemcům určité druhy stipendií a grantů i některé neziskové organizace. Podniková stipendia jsou určena zejména zaměstnancům studujícím vysoce odborné dlouhodobější kurzy. Vzhledem k objemu potřebných prostředků však není současně možné nabídnout tuto formu subvence všem dospělým studujícím a je nutné aplikovat určitá restriktivní omezení nároků. Zjišťování nastavených parametrů grantového schéma a prokazování splnění podmínek získání grantů klade na potenciální žadatele nároky, které mohou některé z nich odradit.

7. STUDIJNÍ PŮJČKY

Účelové půjčky na vzdělávání usnadňují dospělým studujícím přístup k prostředkům na financování vzdělávacích výdajů prostřednictvím zvýhodněné úrokové sazby, delší doby splácení, odkladu zahájení odvodu splátek či poskytnutí státní garance studentům, díky které pak není nutné k získání půjčky prokazovat bance dostatečné příjmy. Půjčky jsou využívány především na financování delších vzdělávacích kurzů a i okruh uznaných nákladů hrazených ze zapůjčených prostředků může být širší. V závislosti

na konkrétních podmínkách tak lze financovat i ostatní náklady spojené s dalším vzděláváním, tedy nejenom školné, ale i pořízení vzdělávacích materiálů, výdaje na dopravu, životní náklady (jídlo, oblečení, splátky úvěrů, náklady na bydlení či péči o děti apod.). Čerpání probíhá na základě prokázání docházky, přijetí do kurzu či doložení uskutečněných výdajů. Výplata prostředků může probíhat přímo na účty vzdělávacích institucí nebo jedinců, kteří je následně použijí na úhradu vzdělávacích nákladů. Zvýhodněný odvod splátek může mít podobu odložení úhrady půjčky až na dobu po ukončení studia, po uplynutí určitého časového úseku od ukončení studia, dosažení určité výše příjmu po dokončení studia či zákonného stanovení maximální míry zatížení příjmu jednice splátkami. Současně možnost kdykoliv mimořádně uhradit část či celou výši půjčky v průběhu splácení bez obav ze sankce či zatížení dalšími poplatky z důvodu učinění platby mimo stanovený platební kalendář tento nástroj dále zvýhodní oproti ostatním komerčním nabídkám.

Půjčky mohou poskytovat veřejné instituce, do jejichž kompetencí patří podpora vzdělávání dospělých nebo i soukromé banky, přičemž státem stanovená zvýhodnění jim jsou kompenzována z veřejných rozpočtů. Veřejná podpora poskytovaná soukromým institucím může představovat zvýhodněné úrokové sazby a zajištění státní garance v případě platební neschopnosti klientů.

Riziko představuje schopnost klientů hradit splátky. V případě navázání splácení půjčky až po dosažení určité výše příjmu hrozí nesplacení půjčky, pokud nebude stanovené hranice dosaženo. Současně také nejistota samotných studujících o vlastní budoucí platební schopnosti může působit jako příčina jejich menšího zájmu o využití tohoto nástroje.

8. DAŇOVÉ ÚLEVY

Záměrem daňových úlev je – prostřednictvím snížení konečné daňové povinnosti – částečně kompenzovat individuální výdaje dospělých učiněné v souvislosti s jejich dalším vzděláváním. Daňové úlevy je možné konstruovat jako odpočty od daňového základu, nebo celkové daňové povinnosti (vyměřené daně) v podobě daňové slevy. Prvně jmenovaný způsob snižuje daňový základ o uznanou výši odpočitatelných výdajů před stanovením částky daně, ve druhém případě

dochází k odpočtu odpovídajících výdajů až od vypočtené výše daně. V případě, že by stanovená částka daně nepostačovala k uplatnění nárokovaného odpočtu, lze naopak tento rozdíl poplatníkovi doplatit. Jedná se pak o tzv. negativní daň a daňový poplatník, kterému jeho nedostatečné příjmy neumožní plně využít možností daňových slev, tak naopak získá daňový bonus. Sleva na dani, kdy se přímo snižuje konečná částka daně o uznanou výši výdajů, může být považována poplatníky za jednodušší, srozumitelnější a tedy i názornější formu daňové podpory. Význam daňových úlev záleží na rozsahu skupiny daňově uznatelných výdajů a určení výše možného odpočtu. Okruh odečitatelných položek může zahrnovat řadu výdajů jako např. školné, výdaje na zkoušky, náklady na studijní materiál, dopravu, ubytování, výdaje na zajištění péče o děti po dobu studia, zaplacené úroky z půjček na další vzdělávání. Výši odpočtu lze stanovit jako určité procento vynaložené částky, nebo jako plnou hodnotu prokázané částky. Zároveň je možné vymezit i maximální roční částku, jež lze od základu daně jednoho poplatníka odečíst. Daňové zvýhodnění je také možné vztáhnout jen na některé druhy vzdělávání (např. formální vzdělávání, vzdělávání související s výkonem zaměstnání apod.), nebo naopak rozšířit na všechny typy vzdělávání dospělých.

Výhodou je poměrně snadné zavedení a administrace nástroje v rámci již existujícího daňového systému. Nižší odvody zároveň znamenají nižší příjmy veřejných rozpočtů, závažnost této nevýhody však závisí na velikosti propadu veřejných příjmů v důsledku zavedení daňových odpočtů. Vyšší výdaje jednotlivců na vzdělávací služby by současně mohly posílit příjmy poskytovatelů vzdělávání a tím i zvýšit jejich daňové odvody a částečně tak zmírnit negativní dopady výpadků daní na straně studujících (z důvodů vyšších daňových úlev, popř. i nižšího příjmu). Využití tento nástroj však mohou pouze jedinci mající příjem podléhající zdanění, přičemž čím vyšší příjem, tím je přínos pro jednotlivce lepší. Naopak není příliš vhodné k podpoře dospělých jedinců, jež současně spadají mezi nejpotřebnější skupinu příjemců vzdělávání – nízkokvalifikované s nízkými příjmy, nezaměstnané. Uplatnění daňových výhod vyžaduje od občanů alespoň základní znalost daňové problematiky. Podpora nástroje také spočívá v možnosti až dodatečného snížení daňové povinnosti o vynaložené náklady

na vzdělávání, nikoliv přímou finanční pomoc v podobě poskytnutí hotovosti. Nástroj tak neodstraňuje problém okamžitého nedostatku zdrojů, naopak zájemce o studium musí předem disponovat vlastními dostatečnými prostředky pro zajištění vzdělávání. Nástroj tedy nabízí až následnou podporu pro financování vzdělávacích potřeb.

9. VZDĚLÁVACÍ ÚČTY

Vzdělávací účty nabízejí možnost vytvořit si prostřednictvím spoření potřebný objem prostředků na úhradu nákladů dalšího vzdělávání. Individuální tvorbu finančních zdrojů lze v tomto případě podpořit poskytnutím doplňkových příspěvků k individuálním částkám na účtech spořicíh jedinců, zvýhodněním úrokových sazeb, zvýšením bezpečnosti investic prostřednictvím dohledu nad bankovními subjekty, u nichž jsou prostředky uloženy, daňovým osvobozením či úlevou úrokových výnosů z uložených prostředků. Nezapočítávání naspořených prostředků do celkových příjmů rodiny, používaných jako kritéria pro rozhodování o nároku na sociální dávky, může představovat další způsob podpory individuální tvorby zdrojů.

Doplňkové příspěvky k individuálním naspořeným částkám mohou přicházet ze zdrojů veřejných rozpočtů nebo prostředků zaměstnavatelů poskytujících finanční podporu na vzdělávání vlastním zaměstnancům, odborových svazů či ostatních odvětvových a profesních sdružení. Výši příspěvku lze stanovit pevnou částkou, nebo procentním podílem z částky pravidelně ukládané jednotlivcem. Daňově zvýhodnit jako daňově uznatelné náklady či daňově odečitatelné položky lze dále jednotlivé platby ukládané na spořicí účet, a to jak pro jednotlivce, tak také jejich zaměstnavatele. Konečná suma prostředků na účtu se pak skládá z odvedených prostředků jednotlivců, doplňkových příspěvků a úrokového zhodnocení. Vytvořené prostředky lze následně použít pouze na financování nákladů dalšího vzdělávání, které v závislosti na šíři jejich vymezení nemusí zahrnovat pouze ceny kurzů, ale i výdaje se vzděláváním spojené (tzv. doprovodné náklady) či kompenzovat úslou mzdu v důsledku studia. Dohled nad účelovým vynakládáním prostředků provádí instituce, u které je účet veden. Prostředky jsou uvolněny z účtu až na základě předložení dokladů stvrzujících potřebu úhrady vzdělávacích výdajů.

Příspěvky k prostředkům jednotlivců představují stimul k tvorbě individuálních zdrojů na financování vzdělávání. Individuální vzdělávací účty tak zvyšují vlastní odpovědnost jednotlivců za zajištění prostředků a jejich účelné vynakládání na vzdělávací služby. Tato nesporná výhoda však může být snížena nevhodným nastavením výše příspěvku, jež by nebyl dostatečně motivující, zejména v případě vyšších individuálních úložek. Určitou nevýhodu představuje nutnost delší doby spoření pro dosažení sumy prostředků potřebných na uspokojivé pokrytí nákladů vzdělávání. Rizikem zůstává také otázka zhodnocení uložených prostředků, které závisí na investiční činnosti a administrativních nákladech příslušné instituce spravující prostředky klientů. Riziko zneužití naspořených prostředků na jiné účely, než je vzdělávání, vyžaduje důslednější kontrolu nakládání s prostředky. Pokud nebude přímo vymezeno a následně kontrolováno využití naspořených prostředků, může být částí populace toto spoření chápáno jako výhodný způsob zhodnocení volných finančních prostředků se státní dotací, které budou po povinném období spoření použity na jakékoliv jiné účely, než je vzdělávání. Předpokladem je zde aktivita občana a jeho zájem si účet založit a spořit prostředky za účelem vzdělávání. Potřebný objem prostředků si současně spíše vytvoří jedinci s vyššími příjmy. Nízkopříjmové skupiny nebudou mít dostatek volných prostředků, jež by mohly dále spořit. I v případě zavedení povinných odvodů by byly jejich příspěvky nejnižší, nepostačující k úhradě cen kurzů. Nevýhodou je tak opět nižší využití nástroje ze strany nízkopříjmových skupin obyvatel.

10. PLACENÁ STUDIJNÍ DOVOLENÁ

Právo zaměstnance na placenou studijní dovolenou, jež současně vedle finančního zajištění poskytuje také záruku zachování zaměstnání po návratu ze vzdělávání, může být zakotveno v národní legislativě a vztahovat se tak na všechny zaměstnance, nebo se stát předmětem jednotlivých kolektivních smluv, jejichž konkrétní ustanovení se dotýkají pouze členů smluvních stran.

Možnost pobírání mzdy, či jejího ekvivalentu i po dobu strávenou mimo zaměstnání z důvodu studia, znamená výraznou finanční pomoc ve prospěch studujících. Zdrojem podpor jsou především vlastní prostředky zaměstnavatelů. Úhrada mzdových nákladů

pracovníků na studijní dovolené může být podpořena přímo i z veřejných rozpočtů (např. z prostředků pojištění na politiku zaměstnanosti, úřadů práce), nebo nepřímo v podobě daňových úlev pro zaměstnavatele (odpočet vynaložených nákladů na mzdy studujících pracovníků, osvobození od plateb zdravotního a sociálního pojištění za tyto zaměstnance). Další zdroj prostředků k profinancování mezd dočasně uvolněných studujících zaměstnanců může poskytnout např. tzv. vzdělávací fond.

Nárok na čerpání studijní dovolené může být automatický nebo jej lze podmínit několika požadavky, např. minimální délka zaměstnání u jednoho zaměstnavatele, poskytnutí souhlasu ze strany zaměstnavatele s nastoupením studijní dovolené, přičemž mu může být dána možnost v závažných důvodech termín nástupu na dovolenou posunout. Studijní dovolenou lze poskytnout na jakékoliv obecné vzdělávání, nebo naopak svázat pouze s vybranými odborně zaměřenými kurzy. Otázkou je stanovení dostatečné délky dovolené umožňující studium i delších kurzů a rozsah kompenzace příjmů (plná nebo částečná náhrada mzdy), při současném zachování finanční udržitelnosti systému.

Poskytování placené studijní dovolené přináší nevýhody především zaměstnavatelům, a to v podobě zvýšení nákladů na pracovní sílu. Ke mzdovým nákladům na studujícího zaměstnance, jenž současně neodvádí pracovní výkony, je zapotřebí na straně zaměstnavatele připočítat další náklady za osobu nahrazující uvolněného pracovníka. Určité řešení v tomto případě zaměstnavateli nabízí tzv. jobrotation, kdy studujícího zaměstnance na dané pozici dočasně zastoupí nezaměstnaná osoba, jejíž zaměstnání bývá podpořeno i v rámci programů politiky zaměstnanosti. Zaměstnavatel tak získává výhodnou náhradu za studujícího pracovníka a uchazeči o práci je dána možnost výdělečné činnosti, udržení i získání nových pracovních zkušeností a určitá naděje setrvání v zaměstnání i po ukončení pracovního zástupu.

11. NABÍDKA BEZPLATNÝCH KURZŮ

Hodnota kurzů placených dospělými studenty patří k významnějším položkám v rámci celkových vzdělávacích nákladů. Substituce těchto nákladů v podobě bezplatného přístupu do vzdělávacího kurzu nabídne dospělým zvýhodněné příležitosti zapojit se do další-

ho vzdělávání. Nabídka bezplatných kurzů zaměřená na dospělé však současně neznamená nulové vzdělávací náklady. I tak zůstává celá řada ostatních výdajů, které je nutné v souvislosti se vzděláváním hradit (výdaje na studijní materiál, dopravu za studiem, náklady na ubytování v případě studia mimo domov apod.).

Výhodami nástroje je zpřístupnění vzdělávací nabídky širšímu okruhu dospělých, zejména s nižšími příjmy, výrazněji čelících problémům omezenosti finančních zdrojů. Veřejné prostředky, z nichž jsou kurzy hrazeny, jsou však zde zatíženy značnými výdaji. Vzhledem k vyšší finanční nákladnosti lze předpokládat zaměření bezplatné vzdělávací nabídky spíše na určitou definovanou cílovou skupinu.

12. NABÍDKA DOPROVODNÝCH SLUŽEB

Podstatou podpory je zajištění dostatečné a dostupné nabídky služeb ulehčujících zvládnání každodenních činností dospělým studujícími. Zejména je to přizpůsobení služeb péče o děti, popř. ostatní členy rodiny

potřebám studujících rodičů (dospělých), kdy je nutné upravit provozní dobu těchto zařízení v návaznosti na konání kurzů a nastavit přijatelné platby za poskytované služby. Opatření většinou spadají pod kompetence nižších správních celků a mezi aktivity neziskových, dobrovolných organizací. Zjištění konkrétních potřeb dospělých a vytvoření odpovídajících služeb je však poměrně značně časově a finančně náročné.

Do výběru vhodných nástrojů stimulace poptávky po dalším vzdělávání v daném prostředí a podmínkách se promítá řada kritérií, jež je třeba zohlednit, jako je dostupnost podpůrného nástroje pro jednotlivé členy cílové skupiny, snadnost a rychlost implementace, administrace nástroje, finanční zatížení veřejných rozpočtů, riziko zneužitelnosti poskytnuté podpory, transakční bezpečnost, uživatelská přívětivost vybrané formy podpory. Základní zhodnocení finančních nástrojů poptávkové stimulace jednotlivců k dalšímu vzdělávání z hlediska výběrových kritérií přináší následující tabulka č. 1.

Tab. 1: Nástroje finanční stimulace poptávky jednotlivců po dalším vzdělávání z hlediska výběrových kritérií

Instruments of financial stimulate demand for further education of individuals with regard to the selection criteria

Kritéria/Criteria	Okruh možných příjemců podpory <i>Potential recipients of support</i>	Rychlost implementace nástroje <i>Speed of implementation of tool</i>	Finanční náklady veřejných rozpočtů na správu systému <i>Administrative costs of public budget</i>	Riziko zneužití <i>Risk of abuse</i>	Transakční bezpečnost <i>Transaction safety</i>	Uživatelská přívětivost <i>User-friendly form of support</i>
Finanční podpora						
Podpory na úhradu cen kurzů <i>Payments subsidies for educational courses</i>	všichni zájemci <i>all persons interested</i>	kratší doba <i>shorter time</i>	vyšší <i>higher</i>	vyšší <i>higher</i>	nízká <i>low</i>	vyšší <i>higher</i>
Podpora nákladů spojených se vzděláváním <i>Support of other costs associated with education</i>	všichni zájemci <i>all persons interested</i>	kratší doba <i>shorter time</i>	vyšší <i>higher</i>	vyšší <i>higher</i>	nízká <i>low</i>	vyšší <i>higher</i>
Kompensace ušlého příjmu <i>Compensation for reduction in income as a result of further study</i>	nedostupné pro nezaměstnané, ek. neaktivní <i>unavailable for the unemployed, economically inactive</i>	kratší doba <i>shorter time</i>	nízké <i>low</i>	nízké <i>low</i>	vysoká <i>high</i>	vyšší <i>higher</i>
Příspěvek na úhradu životních nákladů/ <i>Support of the living costs during a period of study</i>	všichni zájemci/ <i>all persons interested</i>	kratší doba <i>shorter time</i>	vyšší <i>higher</i>	vyšší <i>higher</i>	nízká <i>low</i>	nižší (nutnost dokládání výdajů) <i>lower (proof of expenditure)</i>

pokračování

Kritéria/Criteria	Okruh možných příjemců podpory <i>Potential recipients of support</i>	Rychlost implementace nástroje <i>Speed of implementation of tool</i>	Finanční náklady veřejných rozpočtů na správu systému <i>Administrative costs of public budget</i>	Riziko zneužití <i>Risk of abuse</i>	Transakční bezpečnost <i>Transaction safety</i>	Uživatelská přívětivost <i>User-friendly form of support</i>
Finanční podpora						
Studijní poukázky <i>Educational vouchers</i>	všichni zájemci <i>all persons interested</i>	kratší doba <i>shorter time</i>	nižší (za předpokladu správy systému externím subjektem) <i>lower (assuming management system by an external entity)</i>	nízké <i>low</i>	vysoká <i>high</i>	vysoká <i>high</i>
Stipendia, granty <i>Scholarships, grants</i>	všichni zájemci <i>all persons interested</i>	delší doba <i>longer time</i>	vyšší <i>higher</i>	nižší <i>lower</i>	vyšší <i>higher</i>	nižší (náročnější proces žádostí) <i>lower (demanding application process)</i>
Studijní půjčky <i>Study loans</i>	méně vhodné pro nízkopříjmové <i>less suitable for people with low-income</i>	delší doba <i>longer time</i>	nižší (za předpokladu správy systému externím subjektem) <i>lower (assuming management system by an external entity)</i>	nižší <i>lower</i>	vysoká <i>high</i>	nižší (náročnější proces žádostí) <i>lower (demanding application process)</i>
Daňové úlevy <i>Tax allowance</i>	méně vhodné pro nízkopříjmové (nedostatečná daň. podpora), nedostupné pro nezaměstnané, ek. neaktivní <i>less suitable for low-income group (insufficient tax support)</i>	okamžitá <i>immediately</i>	nízké <i>low</i>	nižší <i>lower</i>	vysoká <i>high</i>	nižší (nutná znalost daň. legislativy, podání daň. příznání) <i>lower (necessity of knowledge of the tax legislation)</i>

dokončení

Kritéria/Criteria	Okruh možných příjemců podpory Potential recipients of support	Rychlost implementace nástroje Speed of implementation of tool	Finanční náklady veřejných rozpočtů na správu systému Administrative costs of public budget	Riziko zneužití Risk of abuse	Transakční bezpečnost Transaction safety	Uživatelská přívětivost User-friendly form of support
Finanční podpora						
Vzdělávací účty Individual educational saving accounts	méně vhodné pro nízkopříjmové less suitable for people with low-income	delší doba longer time	nižší (za předpokladu správy systémem externím subjektem) lower (assuming management system by an external entity)	nižší lower	vysoká high	nižší (nutná vlastní individuální spořicí aktivita) lower (necessity of individual's saving activity)
Placená studijní dovolená Paid study leaves	nedostupné pro nezaměstnané, ek. neaktivní unavailable for the unemployed, economically inactive	kratší doba shorter time	žádné no	žádné no	vysoká high	vysoká high
Nabídka bezplatných kurzů Free courses offer	všichni zájemci all persons interested	kratší doba shorter time	vysoké high	nízké low	vysoká high	nižší (nutnost zjištění informací o bezplatné nabídce) lower (the necessity of finding information about free offer)
Nabídka doprovod. služeb Ensuring or extending the range of additional services	všichni zájemci all persons interested	delší doba longer time	vyšší higher	nízké low	vysoká high	nižší (nutnost zjištění informací o nabídce) lower (the necessity of finding information about offer)

Zdroj: Vlastní zpracování.

Source: Author.

ZÁVĚR

Finanční důvody se objevují na předních místech žebříčku „nejzávažnějších“ omezení, s nimiž se dospělí při svém zájmu o další vzdělávání potýkají. Prostředků zmírnění finančních bariér účasti v aktivitách dalšího vzdělávání lze vymezit celou řadu. Využít lze zejména zkušeností s uplatňováním jednotlivých finančních ná-

strojů v evropských zemích, které nabízejí inspirativní příklady podpůrných opatření usnadňujících přístup a účast v aktivitách dalšího vzdělávání. V případě každého podpůrného nástroje lze vymezit výhody i rizika spojená s jeho fungováním. Samotný výběr konkrétního nástroje je pak třeba učinit až na základě zhodnocení specifčnosti řešené problémové situace.

Literatura

- Brdek, M. – Vychová, H. *Evropská vzdělávací politika / programy, principy a cíle*. Praha: ASPI Publishing s. r. o., 2004. 167 s. ISBN 80-86395-96-0.
- *Co-Financing Lifelong Learning. Towards a systematic approach*. OECD 2004. 146 s. ISBN-92-64-01810-7.
- Coufalík, J. – Goulliová, K. *Alternativní přístupy k financování celoživotního vzdělávání. Národní zpráva pro OECD. Česká republika*. Praha: NVE, 1999. 102 s. ISBN 80-02-01296-8
- Czesaná, V. – Matoušková, Z. – Havlíčková, V. *Další vzdělávání v ČR. Working Paper NOZV – NVF č. 6/2006*. Praha: NVE, 2006. 32 s.
- Doets, C. – Husman, T. *Effectiveness of Individual Learning Accounts*. Amsterdam: ECBO, 2009. 66 s. ISBN 978-94-6052-007-5
- Halberštát, L. – Dragounová, K. *Vícezdrojové financování dalšího vzdělávání*. Praha: Vysoká škola Jana Ámose Komenského, 2006. 79 s.
- Internetové stránky The information network on education in Europe (EURYDICE). Dostupné z: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php>.
- Internetový portál European Centre for the Development of Vocational Training. CEDEFOP. Dostupné z: <<http://www.cedefop.europa.eu/EN/Index.aspx>>.
- Vychová, H. *Best Practices ve vzdělávání dospělých – příklady ze zahraničí*. Praha: VÚPSV, v. v. i., 2010. 50 s. ISBN 978-80-7416-086-8.
- Vychová, H. *Vzdělávání dospělých ve vybraných zemích EU*. Praha: VÚPSV, v. v. i., 2008. 185 s. ISBN 978-80-7416-017-2.
- Zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání a o změně některých zákonů.
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 586/1992 Sb., zákon o dani z příjmu, ve znění pozdějších předpisů.

ING. HELENA VYCHOVÁ, Ph.D.

působí ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., ve výzkumném týmu Trh práce a zaměstnanost. V rámci své činnosti se věnuje problematice vzdělávání dospělých, politiky zaměstnanosti, trhu práce.

- Vychová, H. *Best Practices ve vzdělávání dospělých příklady ze zahraničí*. Praha: VÚPSV, v. v. i., 2010. 50 s. ISBN 978-80-7416-086-8.
- Vychová, H. *Vzdělávání dospělých ve vybraných zemích EU*. Praha: VÚPSV, v. v. i., 2008. 185 s. ISBN 978-80-7416-017-2.
- Vychová, H. *Vzdělávací politika*. In: *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2007. s. 422–428; 439–447. 4. přepr. a aktual. vyd. ISBN 978-80-7357-276-1.
- *Analýza flexibilních forem práce ve vybraných zemích EU*. Analýza zpracovaná v rámci projektu „Udržitelnost sociálního dialogu v ČR – rozvoj kvality služeb zástupců zaměstnavatelů“, Svaz průmyslu a dopravy ČR, 2012, VÚPSV, v. v. i., člen řešitelského týmu.
- *Odhadování vzdělanostních potřeb v regionech ČR*. MPSV ČR, 2011–2012, VÚPSV v. v. i., člen řešitelského týmu.

KRÁTCE K MOŽNÝM PROMĚNÁM (NEJEN) TERCIÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ A VZDĚLÁNÍ V BUDOUCNOSTI

Vladimír Hulík

Dagmar Bartoňová (*Bartoňová*, 2013) a na ní navazující Josef Kotýnek (*Kotýnek*, 2013), Michaela Kleňhová (*Kleňhová*, 2013) a Jakub Fischer (*Fischer*, 2013) se ve dvou loňských číslech *Demografie* se ctí zhostili nelehkého úkolu odstartovat diskusi na téma vzdělání a vzdělávání.

Diskuse se zatím nesla spíše v duchu technickém, tedy jak je možné dosažené vzdělání a proces vzdělávání měřit, jaké jsou zdroje dat a jaké mají přednosti a nedostatky nebo jaké jsou rozdíly mezi vzděláním a vzděláváním. Kolegyně a kolegové v zásadě zmínili vše podstatné a je těžké jim něco vytknout nebo najít oblast, kde by se dalo téma na omezeném prostoru více rozvést. Zkusím se tedy zaměřit na to, jak vzdělávání a vzdělání ovlivňuje jedince a společnost jako celek a jaká bude role dosaženého vzdělání v budoucnosti.

Dosažené vzdělání je zatím v českých podmínkách extrémně silnou vysvětlující proměnnou pro řadu demografických, sociálních i ekonomických jevů. Jistě není třeba zmiňovat rozdílné míry nezaměstnanosti nebo dosahovaného výdělku v závislosti na úrovni vzdělání (např. *Štátnová*, 2010); stejně jako rozdíly v plodnosti nebo úmrtnosti (např. *Rychtaříková – Hulíková*, 2014), zaměříme-li se do oblasti demografie.

Předmětem diskuse by mohlo být, zda a jak výrazně dojde ke stírání rozdílů v životním stylu či demografických a dalších charakteristikách podle dosaženého vzdělání s proměnou vzdělávacího procesu. Jak moc bude záležet na kvalitě dosaženého vzdělání? Jaká je

vlastně role vzdělání jakožto vysvětlujícího faktoru rozdílných úrovní demografických a jiných procesů a má smysl zpracovávání analýz v závislosti na dosaženém vzdělání? Motivem k položení těchto otázek pro mne osobně byl i nedávný rozhovor s Haniou Zlotnik¹⁾ při setkání na Applied Demography Conference v San Antoniu v Texasu.

Otázkou je, zda formálně dosažené vzdělání samo o sobě ovlivňuje naše chování, životní styl nebo demografické a další charakteristiky, nebo zda je korektnější dosažené vzdělání vnímat spíše jako jakousi zástupnou „proxy“ proměnnou. Ve prospěch druhého přístupu, tedy vnímání vzdělání jako určité charakteristiky zastupující životní styl jedince, hovoří např. ten fakt, že všechny osoby se stejnou úrovní dosaženého vzdělání se nechovají shodným způsobem. Tento fakt lze doložit prostou představou situace, že by se podařilo náhle výrazně zvýšit podíl osob dosahujících terciárního vzdělání. Asi těžko v tu chvíli můžeme předpokládat, že chování všech těchto osob bude shodné se současným chováním vysokoškoláků.

V této souvislosti se sluší připomenout teorii Martina Trowa a jeho dělení terciárního vzdělávání na elitní, masový a univerzální systém (*Trow*, 1973; 2005). Elitní systém chápe absolventy terciárního vzdělání jako určitou elitu společnosti, která je charakterizována zcela odlišným životním stylem i chováním v běžném životě. Do elitního terciárního systému vstupuje méně než 15 % dané kohorty. V masovém systému vstupuje do terciárního vzdělávání 15–50 % dané kohorty. V takovém případě již nelze předpokládat stejné

1) Retired Director of Population Division, United Nations, Department of Economics and Social Affairs.

výrazné rozdíly v životním stylu osob s vysokoškolským vzděláním a nižšími vzdělanostními úrovněmi. Univerzální systém je charakterizován vstupem více než poloviny odpovídající kohorty do terciéru. V takovém případě logicky vzdělanostní „elita“ začíná tvořit většinu dané populace a její chování se tak stále více blíží průměru. Jak lze doložit v případě České republiky, je nutně u kohort v současné době nastupujících do terciárního vzdělávání téměř jistě očekávat atakování 60% hranice (Hulík – Hulíková, 2014). Pokud bude terciární vzdělávání dokončovat cca 75 % nastoupivších, potom můžeme očekávat již kolem roku 2050, že téměř polovina populace starší 25 let bude mít terciární vzdělání. V takovém případě by samotné dosažení této úrovně rozhodně nemohlo být určujícím faktorem demografického chování nebo obecně životního stylu. Daleko důležitější roli v takovém případě nepochybně sehraji odlišné faktory. Lze však vznést domněnku, že v situaci, kdy daná úroveň je univerzálně dosažitelná, na významu značně získává kvalita dosaženého vzdělání. Stane-li se terciární vzdělání univerzálním, pak určitou elitní skupinu populace (s pozitivním životním stylem i příznivým zaměstnáním apod.) nepochybně budou tvořit ti, jejichž vzdělání bude „kvalitnější“.

Trov tvrdí, že není možné udržet charakter a kvalitu institucí odpovídajících elitnímu systému i pro masový a univerzální systém. Bohužel tento nutný vývoj institucí neproběhl v ČR, kde sice došlo k prudké expanzi počtu žáků vysokých škol, ale jejich řízení

a institucionální chování odpovídá stále elitnímu systému a školy často až zarputile odmítají jakékoli pokusy o transformaci. Zde musím souhlasit s kolegou Kotýnkem, který naznačuje, že kvalita takových institucí zákonitě musí klesat (Kotýnek, 2013: 221). Podle mého názoru již před 10 lety měla proběhnout diverzifikace terciárního vzdělávání, na vysokých školách měly být nabídnuty krátké prakticky orientované počáteční programy (asi tak polovina studentů nespĺňuje nároky, které by měly být kladeny na bakalářské studium, navíc 80–85 % absolventů bakalářského studia dále pokračuje v navazujícím magisterském studiu) a měl být posílen sektor vyšších odborných škol. Zanedbat nelze ani koncept celoživotního učení, které zahrnuje jak počáteční vzdělávání, obvykle realizované v tradičních vzdělávacích institucích, tak i další vzdělávání v dospělém věku, které může mít rozmanité podoby a formy. To pak klade na vzdělávací instituce větší tlak, neboť budou muset nabízet ve větší a větší míře i jinou než prezenční frontální výuku.

Závěrem tedy lze konstatovat, že český terciární systém, s přihlédnutím k demografickému vývoji a nutnosti alespoň základní transformace vysokých škol, pravděpodobně čekají nelehké časy. Tento krátký text bohužel nepřináší uspokojivé odpovědi na všechny výše položené otázky, nicméně lze je vnímat (a to bylo také mým záměrem) jako námět pro další diskusi na toto nepochybně zajímavé téma – diskusi, která může být přínosná a zajímavá nejen pro odborníky z řad demografů.

Literatura

- Bartoňová, D. 2013. Úroveň vzdělání obyvatelstva ČR a její zjišťování aneb jak lze měřit úroveň vzdělání. *Demografie*, 2013, 55 (2), s. 145–149.
- Fischer, J. 2013. K vybraným problémům statistického zachycení úrovně vzdělání a vzdělávání populace. *Demografie*, 2013, 55 (3), s. 228–230.
- Hulík, V. – Hulíková, K. 2014. *Cohort approach on educational data of the Czech Republic: Massification of tertiary education and its impact on education attainment*. Applied Demography Conference, San Antonio, TX, USA, 8.–10. 1.2014.
- Kleňhová, M. 2013. Odpovídá úroveň znalostí a dovedností dosaženému vzdělání a jak je možné znalosti a dovednosti měřit? *Demografie*, 2013, 55 (3), s. 224–227.
- Kotýnek, J. 2013. Úroveň vzdělání obyvatelstva ČR a její zjišťování v širších souvislostech. *Demografie*, 2013, 55 (3), s. 220–223.
- Rychtaříková, J. – Hulíková, K. 2014. *Potential reduction in mortality associated with the shifts of population educational structures in the Czech Republic*. Applied Demography Conference, San Antonio, TX, USA 8.–10. 1. 2014.
- Štastná, P. 2010. *Ekonomické souvislosti dosaženého vzdělání v ČR a v zahraničí*. [online]. 3. konference „Reprodukce lidského kapitálu (vzájemné vazby a souvislosti)“. VŠE, Praha, 13.–14. 12. 2010. Dostupné z: < <http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFucastnici/Stastnova.pdf>>.

- Trow, M. 1973. *Problems in the transition from elite to mass higher education*. [online]. Carnegie Commission on Higher Education, Berkeley, CA, USA. Dostupné z: <<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED091983.pdf>>.
- Trow, M. 2005. *Reflections on the Transition from Elite to Mass to Universal Access: Forms and Phases of Higher Education in Modern Societies since WWII*. [online]. Working Papers, Institute of Governmental Studies, UC Berkeley, 2005. Dostupné z: <<http://escholarship.org/uc/item/96p3s213>>.

Mgr. VLADIMÍR HULÍK

je vedoucím analytického oddělení na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy. Je členem několika pracovních skupin Evropské Komise a Eurostatu, které jsou zaměřeny na indikátory a statistiku vzdělávání.

POZVÁNKA NA DISKUZNÍ VEČERY ČESKÉ DEMOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

Diskuzní večery České demografické společnosti, které se konají **v posluchárně Z1 Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6, Praha 2**, 2. patro (lze použít výtah) **v 16.30 hodin** – vždy ve středu. V průběhu měsíců květen–září se diskuzní večery nekonají z organizačních důvodů. Na první pololetí roku 2014 jsou naplánovány tyto přednášky:

19. března 2014 **Česko a Slovensko 20 let samostatnosti z pohledu demografie** (RNDr. *Tomáš Fiala, CSc.*, doc. ing. *Jitka Langhamrová, CSc.*, KD FIS VŠE v Praze).

16. dubna 2014 **Dlouhodobá péče – úvod do problematiky a legislativy (pojmy, hodnoty, problémy a řešení)** (doc. MUDr. *Iva Holmerová, Ph.D.*, Mgr. *Petr Wija, Ph.D.*, Centrum pro studium dlouhověkosti a dlouhodobé péče FHS UK).

VĚKOVÁ STRUKTURA OBYVATELSTVA ZE SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 2011

Lenka Šigutová

Věk osoby patří k základním demografickým třídícím hlediskům. Sám o sobě je také důležitou charakteristikou populace, která vypovídá jak o historickém, tak do jisté míry naznačuje i budoucí vývoj populace. Ve sčítání lidu je věk odvozován z data narození osoby. Jedná se o věk dokončený, tj. věk osoby při posledních narozeninách před rozhodným okamžikem sčítání.

Věková struktura obyvatelstva je výsledkem dlouhodobého demografického vývoje. Určují ji změny v úrovni porodnosti, úmrtnosti či zahraniční migrace. V případě našeho území byla hlavním činitelem ovlivňujícím současnou věkovou strukturu měnicí se intenzita porodnosti v průběhu 20. století. Změny, které se dnes projevují jako zářezy ve věkové struktuře, byly vyvolány jednak společenským vývojem (hos-

podářská krize, světové války, změna po roce 1989) a jednak cíleně přijatými opatřeními (pronatalitní opatření v 70. letech).

Hlavní proměnou, kterou v současnosti česká populace prochází, je proces stárnutí. Tento trend potvrdily i výsledky sčítání 2011. Jde o proces, způsobený prodloužováním střední délky života na jedné straně a snižováním úrovně porodnosti na straně druhé. Důkazem je zvyšování hodnoty průměrného věku, indexu stáří či relativního podílu nejstarších složek populace na úkor mladších (tab. 1).

Prognózy budoucího demografického vývoje odhadují, že intenzita procesu stárnutí se bude přechodem silných populačních ročníků do důchodového věku i nadále zvyšovat. V roce 2060 by podle střední varianty Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100 měl podíl osob starších 65 let dosáhnout 34 % z celkové populace.

Tab. 1: Základní věkové charakteristiky k 1. 3. 2001 a k 26. 3. 2011

Age indicators, 1. 3. 2001 and 26. 3. 2011

Ukazatel / Indicator		Celkem / Total	Muži / Male	Ženy / Female
2001				
Průměrný věk / Average age		38,8	37,1	40,3
Index stáří / Old-age index		85,2	64,0	107,6
0–14	abs	1 654 862	849 004	805 858
	%	16,2	17,0	15,4
15–64	abs	7 161 144	3 587 971	3 573 173
	%	70,0	72,0	68,1
65+	abs	1 410 571	543 114	867 457
	%	13,8	10,9	16,5
2011				
Průměrný věk / Average age		41,0	39,5	42,4
Index stáří / Old-age index		110,5	86,9	135,3
0–14	abs	1 488 928	763 949	724 979
	%	14,3	15,0	13,6
15–64	abs	7 267 169	3 661 790	3 605 379
	%	69,6	71,7	67,7
65+	abs	1 644 836	664 125	980 711
	%	15,8	13,0	18,4

REGRESIVNÍ TYP VĚKOVÉ STRUKTURY

Věková struktura vycházející z výsledků sčítání lidu 2011 kopíruje vývoj porodnosti v předchozích dekádách. Přechodnému zvýšení porodnosti mezi lety 2002 až 2008 předcházelo období velmi nízké porodnosti v devadesátých letech. Nejpočetnější složkou populace byly osoby mezi 30. až 40. rokem věku (tvořily přes 16 % populace), narozené v době propopulačních opatření v 70. letech. Poprvé počet osob ve věku 65 a více let převyšil počet osob ve věku 0–14 let (tj. index stáří¹⁾ překročil pro Českou republiku hodnotu 100). Podíl osob starších 65 let vzrostl mezi sčítáními 2001 a 2011 o 2 procentní body, což v absolutním vyjádření představovalo nárůst o 234 265 osob. Z hlediska pohlaví byla výraznější převaha nejstarší věkové kategorie u žen. U mužů stále mírně převyšovala dětská složka nad postproduktivní. Změny ve věkové struktuře se ale neodehrály pouze mezi nejmladší a nejstarší složkou populace, ale také v rámci na první pohled stabilní

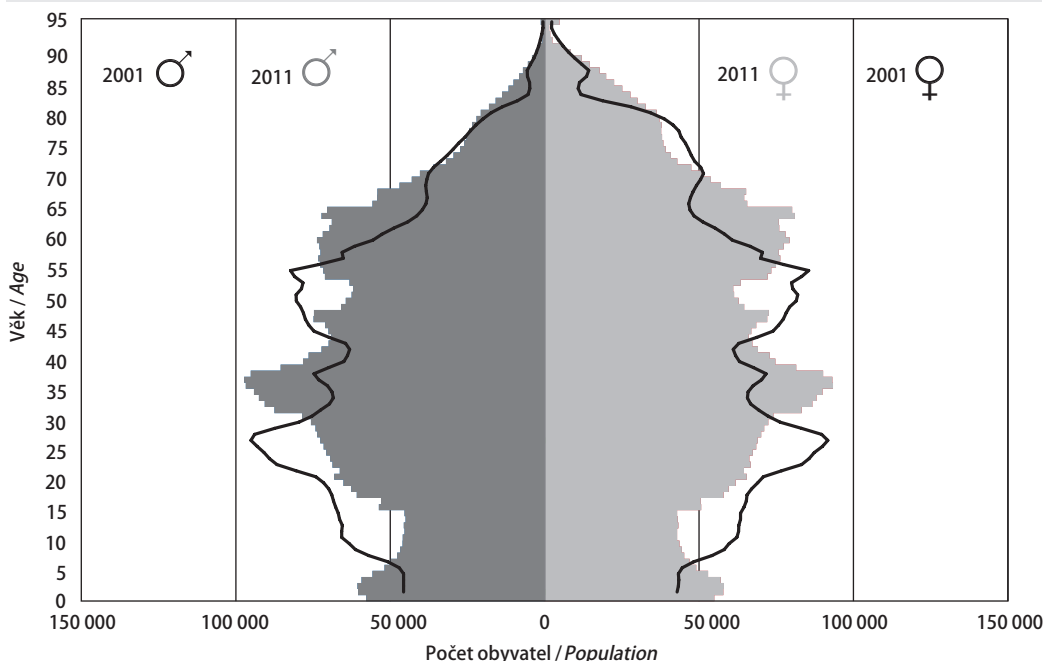
(cca 70 %) produktivní složce populace. Při podrobnějším rozdělení (např. na pětileté věkové skupiny) je možné sledovat, že i v rámci této skupiny došlo ke zvýšení podílu starších věkových skupin (nad 55 let) na úkor mladších (do 30 let).

Stárnutí české populace potvrdily vzrůstající hodnoty všech syntetických ukazatelů věkové struktury. Zatímco v roce 2001 překročil průměrný věk hranici 40 let pouze u žen, v roce 2011 byla jeho hodnota 41 let pro populaci jako celek. Velmi výrazně vzrostla také hodnota indexu stáří. Na 100 dětí ve věku 0–14 let připadalo 110,5 osob ve věku 65 a více let. V roce 2001 byla hodnota indexu stáří 85,2.

Roste počet osob v nejstarší věkové kategorii. Zatímco v roce 2001 čítala skupina 80letých a starších 245 548 osob, v roce 2011 vzrostl jejich počet na 386 794. Většinu, přes 70 %, tvoří ženy. Tento pozitivní trend s sebou přináší zvýšené nároky na specifické služby, které část nejstarších potřebuje, především v oblasti sociálních služeb a zdravotnictví.

Graf 1: Věková struktura obyvatelstva České republiky k 26. 3. 2011

Age structure of the population of the Czech Republic, 26. 3. 2011

1) Index stáří udává počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 0–14 let.

REGIONÁLNÍ ROZDÍLY VE VĚKOVÉ STRUKTUŘE

Na úrovni regionů mají na věkové složení v daném území vliv i další faktory, zejména migrace. Ekonomický rozvoj jednotlivých regionů souvisí s územním rozložením pracovních příležitostí, které patří k hlavním důvodům stěhování. Při porovnávání s regionálními rozdíly z minulých let se projevila také změna metodiky určování bydliště sčítané osoby (obvyklý vs. trvalý pobyt)

Podle většiny ukazatelů věkové struktury byl nejmladším regionem České republiky Středočeský kraj. Průměrný věk byl nejnižší jak pro ženy, tak pro muže, pro něž nepřesáhl hranici 39 let. Dětská složka tvořila přes 15 % populace a převýšila tak postproduktivní o 0,7 %. V obcích správních obvodů obcí s rozšířenou působností sousedících s Prahou bylo pouze 21 z celkového počtu 189 obcí, ve kterých hodnota indexu stárí překročila celorepublikový průměr. V posledních letech se Středočeský kraj stal zázemím pro osoby pracující v hlavním městě. Výstavba dostupného bydlení a dobrá dopravní dostupnost do hlavního města činí tento kraj atraktivní pro mladé rodiny s dětmi. Středočeský kraj je tak s krajem Ústeckým (tady je mladé obyvatelstvo dané historickou koncentrací produktivní složky populace do oblasti těžkého průmyslu) jediným regionem České republiky, kde osoby do 15 let

tvoří větší část populace než osoby starší 65 let. Mezi moravskými regiony měl průměrný věk nejnižší hodnotu v Moravskoslezském kraji. Měřeno podílem nejstarší věkové skupiny z populace daného kraje a průměrným věkem byl nejstarším regionem v České republice Královéhradecký kraj následovaný krajem Zlínským a krajem Vysočina. Hodnota průměrného věku zde překročila hranici 41,3 let. V Praze díky relativně příznivé ekonomické a pracovní situaci přesahuje podíl produktivního obyvatelstva 71 %, což je v rámci krajů České republiky výjimečné. K tomuto faktu přispívá velkou měrou migrace, nejpočetnější skupinou obyvatelstva podle věku, která se do hlavního města v roce 2011 přistěhovala, byla skupina osob mezi 25–29 lety.

Při detailnějším pohledu na územní diferenciaci lze vyzorovat relativně souvislá území na rozhraní jednotlivých krajů (tzv. vnitřní periferie). Zvláště patrné jsou tyto pásy jižně od Prahy na hranicích krajů Středočeského, Jihočeského, Plzeňského a kraje Vysočina. Jedná se o oblast s nejvyššími hodnotami indexu stárí, až nad 160 osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 0–14 let. Vesměs jde o velmi malé obce se špatnou dostupností do krajského města. V těchto obcích zůstávají především starší lidé v postproduktivním věku a mladší odchází do center za prací. Příkladem může být SO ORP Rokycany

Tab. 2: Základní věkové skupiny v krajích ČR k 26. 3. 2011
Basic age groups in the regions of the Czech Republic, 26. 3. 2011

Kraj / Region	Obyvatelstvo ve věku / Population by age groups					
	0–14 let / years		15–64 let / years		65 a více let / 65 and over	
	abs	%	abs	%	abs	%
Hlavní město Praha	153 622	12,1	908 321	71,6	201 029	15,8
Středočeský kraj	199 300	15,5	895 024	69,4	190 911	14,8
Jihočeský kraj	91 119	14,5	435 187	69,3	100 000	15,9
Plzeňský kraj	79 469	13,9	396 468	69,5	92 734	16,3
Karlovarský kraj	42 159	14,3	207 480	70,2	44 538	15,1
Ústecký kraj	121 692	15,0	565 358	69,9	117 899	14,6
Liberecký kraj	64 597	14,9	301 267	69,7	64 949	15,0
Královéhradecký kraj	79 127	14,4	374 898	68,4	92 020	16,8
Pardubický kraj	75 093	14,7	352 543	68,9	82 330	16,1
Kraj Vysočina	73 798	14,6	347 663	68,8	82 741	16,4
Jihomoravský kraj	162 794	14,0	808 861	69,5	188 684	16,2
Olomoucký kraj	90 398	14,4	434 573	69,2	101 647	16,2
Zlínský kraj	82 267	14,2	399 942	69,0	96 398	16,6
Moravskoslezský kraj	173 493	14,4	839 584	69,6	188 956	15,7

v Plzeňském kraji sousedící se Středočeským krajem, kde v 73 % obcí převyšuje hodnota indexu stáří hodnotu 110,5 tj. hodnotu pro Českou republiku.

Rozdíly je možné pozorovat i v rámci jednotlivých správních obvodů hlavního města. Hodnoty průměrného věku se v nich pohybují mezi 35,5 až 41,5 lety pro muže a mezi 37,1 a 45,7 pro ženy. Ve srovnání s Českou republikou jsou hodnoty průměrného věku správních obvodů nacházejících se blíže centru Prahy vyšší, hodnoty okrajových částí Prahy jsou nižší. Přes 190 osob ve věku 65 a více let připadalo na 100 osob 0–14letých ve správních obvodech Praha 10 a Praha 4,

v oblastech typických panelových sídlišť vybudovaných v 70. letech. Dříve centra bydlení pro mladé rodiny s dětmi se postupně věkově měnila, zůstávají zde především samotní rodiče – dnes již často v důchodovém věku. Nepatrně mladší, ale stále s velkou převahou starších osob jsou pak části staré Prahy – Praha 1, 3 a 6. K nejmladším oblastem Prahy patří Praha 22 (index stáří 54). Jde o okrajovou část Prahy, pro kterou je v posledních letech typická nová výstavba rodinných i bytových domů (oproti období 1991–2001 vzrostla výstavba nebo rekonstrukce 12krát). Obdobně jsou na tom obvody Prahy 13 a Prahy 14.

Slovenská štatistika a demografia

23. ročník, 3/2013

I. VEDECKÉ ČLÁNKY

1. **Lea ŠKROVÁNKOVÁ, Petra ŠKROVÁNKOVÁ** | Regresné modely v odhadoch incidencie a prevalence ochorenia Alzheimerovho typu
2. **Branislav ŠPROCHA** | Zdravotný stav obyvateľstva Slovenska a jeho postavenie v rámci Európskej únie
3. **Ladislav NOVOTNÝ** | Zmeny národnostnej štruktúry obyvateľstva v kontexte migrácie vo funkčnom mestskom regióne Bratislava
4. **Michal KATUŠA, Pavol ĎURČEK** | Očistená úhrnná plodnosť v krajoch Slovenskej republiky

Vydává Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychází 4x do roka), distribuuje a objednávky přijímá ŠÚ SR, informační servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika, cena výtisku 5 €, cena ročního předplatného 20 €.

INTERRUPTCE Z POHLEDU SOCIOLOGA

Jiřina Kocourková

Monografie **Radky Dudové**¹⁾ je věnována tématu interrupcí, avšak ve zcela jiném pohledu než je v demografii obvyklé. Umělá přerušeni těhotenství se dostala do centra pozornosti demografů především po roce 1957 v souvislosti s uvolněním přístupu k legální interrupci. Důsledkem byl dramatický nárůst interrupcí, jež začal v Československu představovat významnou reprodukční ztrátu. Proto byla umělá potratovost často analyzována v návaznosti na vývoj plodnosti. Až do konce 80. let byl vývoj ukazatelů umělé potratovosti a plodnosti zrcadlově obrácen, neboť pokles úrovně umělé potratovosti se odrazil v růstu úrovně plodnosti a naopak. V rámci demografického výzkumu jsou interrupce sledovány také jako důležitá součást metod plánovaného rodičovství. Vysoká úroveň umělé potratovosti v Československu byla důsledkem nejen liberální legislativy, ale také omezené dostupnosti účinných antikoncepčních prostředků. Při zdůvodňování rozdílů v intenzitě umělé potratovosti mezi západoevropskými a východoevropskými státy je často zdůrazňována skutečnost, že ve východoevropských zemích byly interrupce legalizovány před širokým rozšířením moderních metod antikoncepce.

Sociologický pohled, který přináší kniha R. Dudové, má za cíl zhodnotit širší společenské souvislosti dané problematiky a vhodně doplňuje dosavadní demografická zjištění. Jak autorka sama uvádí, kniha popisuje a analyzuje diskuze, které předcházely změnám legislativy o interrupcích od 50. let 20. století, a způsoby, jakými byly v Československu vytvářeny politiky interrupce. Současně je zdůrazněna zásadní odlišnost společenských podmínek uvolnění interrupční legislativy mezi západoevropskými státy a Československem, které bylo součástí sovětského bloku. Zatímco v zemích západní Evropy zásadní roli v prosa-

zování právních úprav hrálo feministické hnutí a tlak občanské společnosti, v zemích bývalého sovětského bloku se jednalo o byrokratické rozhodnutí vyplývající ze státní potřeby zvýšit ekonomickou aktivitu žen. Je tím zdůvodněno, proč bylo nutné analyzovat přípravu interrupčních zákonů a jejich uvedení do praxe v době socialistického Československa odlišným způsobem než jak je zkoumáno v západní Evropě či v USA.

Hlavní přínos recenzované publikace spočívá v uplatnění specifických teoretických přístupů při zkoumání právní a politické regulace týkající se interrupcí včetně vývoje odpovídajících institucí a praktik. Východiskem pro analýzu institucí a praktik umělého přerušeni těhotenství byl teoretický koncept tělesného občanství společně s teorií biomoci a governmentality Michela Foucaulta. Při zkoumání vlastních institucionálních proměn interrupční problematiky byl využit přístup diskurzivního institucionalismu. Cenný je právě rozsáhlý sociologický rozbor diskurzivních rámců, který není jen historickým popisem zjištěných skutečností. Systematicky a velmi detailně jsou hodnoceny způsoby, jak byla problematika umělého přerušeni těhotenství konstruována v médiích, v odborných i politických debatách, jaké vzorce argumentace byly využívány, kteří aktéři vstupovali do debaty a vyjadřovali se k problému, a jak tato konstrukce ovlivňovala institucionální změny. Autorka čerpá z rozsáhlého výzkumného materiálu, jako jsou odborné publikace, dobové časopisy či populární ženský tisk. Dále využila záznamy z projednávání dané problematiky v parlamentu a materiály spojené s působením Státní či Vládní populační komise. Tato zjištění jsou doplněna o hodnocení získaná na základě vlastních rozhovorů s účastníky tehdejších diskuzí či legislativně-institucionálních proměn.

Vlastní obsah knihy má chronologické členění. Největší pozornost je v samostatných kapitolách věnována dvěma klíčovými milníkům ve vývoji

1) Dudová, R. 2012. *Interrupce v České republice: zápas o ženská těla*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2012, 177 s. ISBN 978-80-7330-214-6.

legislativy týkající se interrupcí. Prvním je období přípravy a zpřístupnění interrupcí v roce 1957 a druhým je období změny zákona v roce 1986. Období mezi roky 1960 a 1986 je analyzováno v další samostatné kapitole stejně jako vývoj po roce 1989. Zvláštní kapitola je také věnována specifickým skupinám žen a reprodukční technologii. Přestože jsou demografům některé skutečnosti dobře známé, autorka je podává v širších souvislostech a zasazuje do odvozených diskurzivních rámců. Například legalizaci interrupcí v roce 1957 prezentuje v kontextu tří diskurzivních rámců vycházejících z hlavních tezí argumentace. První rámeček „zdravějšího mateřství“ vycházel z lékařské argumentace a byl založen na důrazu na riziko nelegálních interrupcí a jejich negativního dopadu na reprodukční zdraví žen. Druhý rámeček „zdravé populace“ vycházel z demografického přístupu a zahrnoval zájem o kvantitu i kvalitu populace. Cílem bylo zlepšit kvalitu populace tím, že ženy budou mít pouze ty děti, o které se budou schopné řádně postarat a nakonec po dočasném krátkodobém snížení se obnoví růst populace, jelikož ženy nebudou ohroženy neplodností jako následkem nelegálních interrupcí. Třetí rámeček

„nechtěné děti trpí“ byl zastáván psychology. Autorka také podrobněji rozebírá roli interrupčních komisí. Očekávalo se mimo jiné, že se tím objasní důvody, které ženy vedly k tomu, že si chtěly nechat interrupci provést, a společnost tak bude schopna reagovat a napravit je. Úloha interrupční komise měla spočívat ve zjišťování problémů a překážek, kterým ženy čelily.

Kniha velmi zajímavým a poutavým způsobem nahlíží do okolností vzniku zákonů o interrupcích a vyhlášek souvisejících s prováděním interrupcí. Jedná se o ucelené podání vývoje legislativy od legalizace interrupcí ze sociálních důvodů v roce 1957 až do současnosti a jeho zasazení do historických skutečností v kontextu společenského vývoje. Pro demografy je nový pohled na vývoj zákonů nepochybně obohacením a rozšiřuje možnosti interpretace vývoje demografických ukazatelů uváděním souvislostí, jež dosud nebyly známy nebo považovány za relevantní. Publikovaná kniha potvrzuje, že uchopení demografického tématu jiným odborníkem než demografem může přinést nové poznatky. Využívání sociologických teorií a propojení sociologických přístupů s demografickým výzkumem se jeví jako nanejvýš žádoucí a nosné do budoucna.

Slovenská štatistika a demografia

23. ročník, 4/2013

I. VEDECKÉ ČLÁNKY

1. **Štefan ADAMEC** | Vplyv zmien nepriamych daní na vývoj inflácie
2. **Michaela CHOCHOLATÁ** | Analýza výmenných kurzov v období globálnej finančnej krízy: Empirická štúdia pre Česko, Maďarsko a Poľsko
3. **Ján MÉSZÁROS** | Úroveň a trend úmrtnosti na Slovensku z pohľadu roku 2012
4. **Libor BERNÁT** | Študenti zo Slovenska v odboroch inžinierskeho staviteľstva brnianskych vysokých škôl technických v medzivojnovom období

Vydává Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychází 4x do roka), distribuuje a objednávky přijímá ŠÚ SR, informační servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika, cena výtisku 5 €, cena ročníku předplatného 20 €.

MIGRACE MĚSTSKÉHO A VESNICKÉHO OBYVATELSTVA¹⁾

Hana Bednářová

Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích vydala v rámci edice *Monographia historica* v pořadí již 13. svazek s názvem **Migrace městského a vesnického obyvatelstva – farnost České Budějovice 1750–1824**. Autorem knihy je *dr. Josef Grulich* z Historického ústavu Filozofické fakulty JČU v Českých Budějovicích, který již v minulosti hojně publikoval příspěvky o migraci a venkově v dobách minulých se zaměřením na jižní Čechy. Tato publikace svým způsobem vykřívá slepé místo v dosud publikované literatuře, neboť se kromě přirozeného pohybu zaměřuje i na prostorovou mobilitu obyvatelstva.

Obecně jsou vnímány politické a sociální změny ve 2. pol. 18. století a na počátku 19. století – zejména vydání tolerančního patentu a zrušení nevolnictví císařem Josefem II. v roce 1781 – jako velké mezníky populačního vývoje a struktury obyvatelstva. Podle vydaných listin již dále nebyli lidé vázáni k půdě a vrchnosti, mohli tedy svobodně uzavírat sňatky a stěhovat se. Autor si klade otázku, zda tyto události opravdu zapříčinily intenzivnější migraci, počestřování měst a případně s jakým časovým odstupem. Přitom bere v úvahu i fakt, že za příčiny nárůstu venkovského obyvatelstva ve městech stojí rovněž poválečné přesuny či epidemické úbytky obyvatelstva.

Tyto výzkumné otázky pomohla zodpovědět podrobná analýza matričních záznamů z farnosti České Budějovice. Zvolená farnost reprezentuje městské, příměstské i venkovské obyvatelstvo (samozřejmě ve slova smyslu dob minulých). Za město jsou zde považovány České Budějovice a předměstí je chápáno jako místo, kde si venkovské obyvatelstvo postupně zvykalo na městské podmínky. Na základě analýzy

matričních záznamů farnosti České Budějovice dochází autor k závěru, že dokumenty vydané v roce 1781 nevyvolaly žádnou okamžitou ani masovou migrační odezvu.

Úvodní část monografie se detailně věnuje migračním teoriím, které pomáhají pochopit osobní strategie a cíle migrantů, přičemž je zohledněn interdisciplinární charakter tohoto tématu. Integrační procesy jsou zde zmiňovány spíše okrajově. Následuje shrnutí zahraničních historiografických výzkumů zabývajících se migrací. Inspirativními byla pro autora zejména díla německých autorů, která sledovala obdobnou tematiku a s oblastí jižních Čech se dají pro svou územní blízkost a podobnost dobře srovnávat. Podrobně jsou v knize představeny ukazatele demografické, avšak pro lepší přehlednost by bylo dobré jednotlivé ukazatele zvýraznit kurzívou či tučně. Velmi čtivou formou jsou popsány přístupy historické demografie a výzkumu migrací z pohledu české historiografie, které čtenáře seznámí s dobovými zvyklostmi a možnostmi stěhování na lokální poddanské úrovni.

Pramenům historických dat je v knize věnován poměrně významný prostor. Blíže je popsána forma i obsah matričních záznamů (včetně genderových rozdílů v zápisech) a jejich proměna ve sledovaném období let 1750–1824. Historie matrik je zmíněna od svých prvopočátků až po současnost, přičemž autor zmínil Eduarda Mauera, Pavlu Horskou a Ludmilu Fialovou, kteří se matrikami a rekonstrukcí populačního vývoje v minulosti hojně zabývali.

Ve druhé kapitole knihy je obecně představeno území, nastíněn populační vývoj a národnostní složení obyvatelstva farnosti České Budějovice. Dále jsou zmíněny mortalitní krize (epidemie a hladomory) a období válek, které toto území a zejména jeho obyvatelstvo v minulosti postihly.

1) Grulich, Josef. *Migrace městského a vesnického obyvatelstva – farnost České Budějovice 1750–1824*. Monographia Historica, svazek XIII. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013, 391 s., 16 s. obr. příl. ISBN 978-80-7394-374-5.

Třetí kapitola se věnuje populačnímu vývoji. Na příkladu farnosti České Budějovice se podařilo prokázat všechny trendy populačního vývoje, které se během druhé poloviny 18. století prosadily na území většiny Čech. Ve své analýze pracoval autor monografie s matriční evidencí narozených (12 518 záznamů), oddacími matrikami (5 614 sňatků) a matrikami zemřelých (12 316 záznamů), ze kterých vznikla demografická statistická databáze obsahující 30 448 událostí. Základní charakteristika migrantů byla provedena na základě pohlaví, rodinného stavu a společenské příslušnosti (pokud to bylo možné a logické pak i podle věku a vykonávané profese). Migrační vzdálenost byla vzhledem k současné neznalosti v minulosti užívaných cest měřena zjednodušeně pomocí vzdušných čar.

Z matričních dat jsou zřejmé čtyři mortalitní krize: 1757–1758 (důsledek sedmileté války), 1771–1772 (neúroda a hladomor), 1794–1795 (epidemie neštovic), 1799–1800 (epidemie neštovic). Tyto mortalitní krize měly silnější dopady ve městech než na venkově. Právě proto byl při srovnatelné úrovni porodnosti populační růst ve městech nižší a ke zvyšování počtu obyvatel měst začala přispívat výrazněji migrace. Na venkově navíc platilo dědické prvorozené právo, podle kterého dědil všechen majetek nejstarší potomek. Díky tomu docházelo k uvolnění a migraci obyvatelstva nevázaného dědictvím rodinného majetku. Z dat je zřejmá i velmi nízká úroveň úmrtnosti následující po mortalitních krizích, která je způsobena zejména eliminací slabších jedinců v jejich průběhu. Po pomnutí krize rostla i sňatečnost ovdovělých, realizovaly se odložené sňatky a zemřelé děti byly brzy nahrazeny dětmi novými.

Poslední dvě kapitoly knihy jsou věnovány výsledkům analýzy pracovní a sňatkové migrace. Pra-

covní migrace se uskutečňovaly nejčastěji v rozmezí 15–20 km, což odráží vzdálenost mezi jednotlivými vesnicemi. U mladých dívek předcházely mnohdy dočasné pracovní migrace migracím sňatkovým. Na velké vzdálenosti migrovali tovaryši, učitelé, úředníci, celníci, lesníci a šafaři, specifickou skupinu tvořili mniši a vojáci.

Při analýze sňatkové migrace bylo konfrontováno místo pobytu před sňatkem a po jeho uzavření (u žen je možné z matrik zjistit sňatkovou migraci pouze u prvních sňatků). V tomto ohledu představovali nejedlejší složku svobodní a ovdovělí muži. Sňatky u žen se diferencují podle místa bydliště – na venkově migrují ženy kvůli sňatku častěji než ve městě. Autor si také kladl otázku, zda se přesuny obyvatel uskutečňovaly mezi lokalitami stejného nebo odlišného typu. Podle výsledků matričních záznamů bylo obyvatelstvo v těchto ohledech velmi stabilní, nicméně pokud se již lidé rozhodli migrovat, pak to bylo z vesnice do města nebo z vesnice na předměstí.

Publikace J. Grulichy je originální a výjimečná právě z důvodu, že se autor zaměřuje na migraci, kterážto v historické demografii tolik zkoumána nebyla. Osobně považuji tuto knihu rovněž za cenný a přehledný soupis migračních teorií a informací o demografických zdrojích dat. Monografie je psána srozumitelným a květnatým jazykem bez stylistických či pravopisných chyb. Z formálního hlediska lze vytknout pouze přetočení obrázku 13 (v nečíslované příloze uprostřed). V rámci jednotlivých kapitol je vždy uvedeno mnoho relevantních odkazů na související problematiku a literaturu v podobě poznámek pod čarou, díky čemuž nedochází k zahlcování čtenáře detaily. Na druhou stranu je v celé publikaci o 320 stranách textu uvedeno 750 takových poznámek a někdy zaujímají téměř celou stránku.

EKONOMIE RODINY V PROMĚNÁCH ČASU, INSTITUCÍ A HODNOT¹⁾

Olga Sivková

Téma rodiny není v soudobé odborné literatuře sociálních věd ničím neobvyklým. Rodina je totiž základní instituce lidských společností, která je známa, ačkoliv v různých podobách, ze všech studovaných kultur. Monografie **prof. Ing. Lubomíra Mlčocha, CSc.**, která vznikla za podpory nadace Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, nahlíží na problematiku rodiny z méně častého ekonomického přístupu, přičemž problematiku rodiny řeší pomocí nových institucionálních směrů ekonomie Ronalda Coaseho, Olivera Williamsona a teorie institucionální změny Douglassa Norty. Při studiu institucí jsou využity nejen „tvrdé“ právní, ale i „měkké“ přístupy deskriptivní a normativní etiky a teorie hodnot. Metodologicky se monografie sice odklání od průkopníků ekonomie rodiny Chicagské školy (např. G. Becker), kde otázka velikosti rodiny a investic do lidského kapitálu je v základní podobě řešena analytickým přístupem maximalizace funkce užítka, ale i tak není tento výchozí ekonomický přístup k rodině ponechán zcela bez povšimnutí. Srozumitelným způsobem je i pro neekonomy integrován do obsáhlé diskuse přístupu ekonomie k rodině.

Monografie je členěna do jedenácti kapitol, které již svými názvy naznačují široký záběr a interdisciplinární charakter knihy. Kapitola první se věnuje rodině jako instituci v dlouhodobé evoluci ekonomického systému. Srozumitelným způsobem, který je obohacen i o poznatky osobní povahy, je vysvětlen vývoj instituce rodiny v čase, tj. od pravidel vedení domu (oikonomikos) k rodině jako externalitě ekonomického systému, přičemž jsou přiblížena metodologická východiska zvoleného přístupu. Druhá kapitola je prohloubením úvodních stran, kdy instituce rodiny je zahrnuta do ekonomie jako „firma“ svého druhu. Je na ni nahlí-

ženo jako na produkční a reprodukční ekonomickou jednotku-organizaci, která je nedílnou součástí tržní ekonomiky skrze participaci na trhu práce. Trh práce je stěžejní, neboť právě zde se stává rodina „závisle proměnnou“ díky příjmům plynoucím ze zaměstnání a formují se „konflikty zájmu“ mezi časem stráveným placenou prací mimo rodinu a vlastními funkcemi rodiny. Třetí kapitola se tak věnuje vertikální dezintegraci rodiny v čase, kdy rodina ponechala na neosobním trhu nejen domácí produkci, ale i sféru sociálních služeb, čímž oslabila tradiční mezigenerační vazby v rodině. Za nejdůležitější důsledek změn v sociálním chování shledává autor demografickou implozi, kdy rodina selhává ve své reprodukční funkci a úroveň plodnosti v našem civilizačním okruhu nedosahuje hranice prosté reprodukce. Následující čtvrtá kapitola se srozumitelně zabývá neoklasickou ekonomikou rodiny, jejími východisky, přínosy, ale i nedostatky.

Za stěžejní kapitoly monografie lze považovat kapitoly pátou a šestou, které se věnují teorii institucionální změny rodiny. Diskutována je primární hystereze závislosti rodiny na trhu a sekundární hystereze závislosti rodiny na pomoci státu. S využitím zpětnovazebních mechanismů je vysvětleno, jak trh a obchod svou vnitřní logikou a svým pekuniárním zájmem formoval rodinné chování a jak následná snaha vyvážit nerovné postavení rodiny v ekonomickém systému vedla k vytvoření sociálních, fiskálních a hospodářských politik státu. Ačkoliv původně měly tyto politiky instituci rodiny pomoci, na mnohých příkladech uvedených v následujících kapitolách zabývající se rodinnými politikami v evropsko-americkém kontextu (kapitola sedm a osm) autor dokládá jejich ambivalentní nebo i kontraproduktivní charakter. Kapitola devátá jde ještě více do hloubky. Věnuje se totiž otázce zabezpečení na stáří a penzijním systémům,

1) Mlčoch, L. 2013. *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2013, 137 s. ISBN 978-80-86729-84-8.

ale nejde jen o popis principů průběžného či fondového financování. Autor se zabývá i amortizací sociálního kapitálu a kapitálu důvěry, které jsou produkovány rodinou a klíčovými faktory pro zabezpečení na stáří, přičemž je zřejmé, že právě otrěsená důvěra nejen vůči elitám reprezentujícím stát, ale i na elementární mezilidské úrovni, je společným rysem zemí našeho civilizačního okruhu. Poslední dvě kapitoly jsou zaměřeny především na otáz-

ky, které před výzkumem ekonomie rodiny teprve stojí.

Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot je knihou, která představuje uceleným a přehledným způsobem přístup institucionální ekonomie k rodině, přičemž mnohé zdánlivě zřejmé aspekty ukazuje zcela originálně a nevšedně. Monografie je svým zaměřením a zpracováním nepochybným přínosem k výzkumu rodiny v sociálních vědách.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

2013, ročník 49, číslo 4

STATI

Tomáš Katrňák, Natalie Simonová, Laura Fónadová | str. 491 Od diferenciacie k diverzifikaci: test MMI a EMI v českém středním vzdělávání v první dekádě 21. století

Jakub Grygar | str. 521 Nové příběhy dobrého vojáka Švejka. Podrývání státu a kulturní blízkost v ukrajinsko-polském pohraničí

Kamil Gregor, Vlastimil Havlík | str. 549 Příčiny jednotnosti hlasování a složení legislativních koalic v Senátu ve srovnání s Poslaneckou sněmovnou v letech 1998–2010

Dušan Janák | str. 577 Brněnská versus pražská sociologická škola: mýtus a skutečnost

Martin Nový | str. 603 K rekonstrukci „kapitalismu“ u autorů otevřeného marxismu

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i.

Přináší zásadní stati rozvíjející českou sociologii.

Obsah časopisu (od roku 1993) je uveřejněn na internetu na URL <http://sreview.soc.cas.cz>

Vychází 6× ročně (4× česky, 2× anglicky).

Cena jednoho výtisku bez DPH je 85 Kč. Předplatné na rok je 510 Kč.

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje:

Sociologický časopis/Czech Sociological Review – redakce,

Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel. 221 183 217–218,

fax 222 220 143, e-mail: sreview@soc.cas.cz

SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 2011 – PRAMENNÉ DÍLO

Dagmar Bartoňová

V prosinci roku 2013 vydal Český statistický úřad publikaci **Pramenné dílo ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011**, kterou lze považovat za završení základních datových výstupů z tohoto cenzu. Publikace je obdobou pramenných děl vydaných z dvou předchozích sčítání lidu uskutečněných po listopadových událostech v letech 1991 a 2001¹⁾. Podobně jako předchozí je i toto **Pramenné dílo** zčásti analytického, zčásti datového charakteru. Rozsahem i uspořádáním je **Pramenné dílo 2011** s předchozím srovnatelné, po stránce obsahové se částečně odlišuje vzhledem k přijetí několika zásadních metodických změn (především koncept obvykle bydlícího obyvatelstva a koncept hospodářských domácností). Protože se ve sčítání 2011 uplatnily i další změny metodického a zvláště technického charakteru, jsou tyto změny a nové postupy při přípravě a provedení sčítání také v **Pramenném díle** podrobněji popsány a vysvětleny. Jedná se např. o použití elektronických formulářů a datových schránek v terénní části provedení sčítání, využití administrativních datových zdrojů při přípravě formulářů, nebo při zpracování výsledků, či nové postupy při digitalizaci záznamů a částečném automatizovaném kódování slovních záznamů; popsány jsou např. procesy deduplikace a prioritizace při využití administrativních zdrojů či konstrukce konceptu hospodářských domácností.

Přehlednosti publikace o celkovém rozsahu 461 stran je dosaženo rozčleněním na pět hlavních oddílů. Na úvodní a analytickou část připadá 162 stran a tyto dva oddíly jsou dále členěny do průběžně číslovaných kapitol, ještě dále strukturovaných. Rozsahem největší je datový oddíl, jenž obsahuje celkem 97 tabulek a včetně vysvětlivek zaujímá 242 stran. Poslední dva oddíly pak tvoří přílohy (40 stran) a kartogramy, kde

jsou na 10 stranách v 22 kartogramech graficky prezentovány územní výsledky sčítání (zbytek celkového rozsahu publikace připadá na obsah či volné stránky).

Úvodní oddíl nazvaný **Historie a současnost sčítání lidu, domů a bytů** tvoří dvě kapitoly, z nichž v první je přehledně zpracována historie konskripce a cenzů provedených na území současné České republiky, diskutovány metodické a obsahové změny, k nimž v jednotlivých cenzech docházelo, hodnocena technická stránka zpracování, kvalita výstupů a uvedeny nejdůležitější publikace výstupů ze sčítání. Poslední podkapitola (1.6) obsahuje velmi užitečný seznam základních údajů zjišťovaných při jednotlivých sčítáních, která se uskutečnila od vzniku Československé republiky do současnosti. Má formu přehledné tabulky, což umožňuje velmi rychle získat představu o kontinuitě zjišťovaných dat. Neméně cenný je i další přehled týkající se rozdílů v definicích a způsobu zjišťování některých údajů v jednotlivých cenzech, konkrétně dat o národnosti, mateřském jazyku a náboženství. Celá kapitola je zpracována podrobněji a účelněji než v pramenném díle ze sčítání 2001.

Za velmi hodnotně zpracovanou považuji druhou kapitolu v tomto oddílu, zaměřenou již přímo na sčítání 2011. Kromě informací o právním a rozpočtovém zajištění cenzu a poučení o mezinárodních doporučeních k provádění sčítání obsahuje tato kapitola především kvalitní metodický popis postupů použitých při přípravě, provedení sčítání a zpracování výsledků. Přehledně je uveden výčet změn a inovací technického charakteru i obsahové změny (koncept obvykle bydlícího obyvatelstva a zjednodušení konceptu domácností, kdy v souladu s mezinárodními doporučeními bylo upřednostněno zpracování za domácnosti hospodářící). Z nově použitých metod a postupů jsou např. popsány zkušenosti s využitím

1) Sčítání lidu, domů a bytů 1991 – Pramenné dílo. Praha: ČSÚ, 1995, 473 s.

Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – Pramenné dílo. Praha: ČSÚ, 2005, 426 s. ISBN 80-250-1157-7.

administrativních zdrojů dat, zkušenosti s dodavatelským způsobem provedení terénních prací, popsány a vysvětleny jsou postupy použité při zpracování získaných údajů. Podrobněji jsou v jedné z podkapitol (2.7) také podány informace o metodách hodnocení statistické i věcné kvality dat a zároveň i výsledky vyhodnocení kvality pomocí některých použitých indikátorů.

Druhý oddíl Pramenného díla s názvem **Základní informace o vývoji obyvatel, domů a bytů v České republice** je vlastní analytickou částí publikace (s. 45–162). Tvoří jej třináct kapitol, z nichž první, s názvem *Populační vývoj* (kap. 3, s. 45–71) vychází převážně z dat průběžné demografické statistiky, přičemž se opírá o struktury obyvatelstva zjištěné při sčítáních (v roce 2011 se týkají tedy data o počtu a struktuře obyvatelstva podle pohlaví, věku a rodinného stavu poprvé obyvatelstva obvykle bydlícího, nikoliv trvale bydlícího). V dalších podkapitolách této části je stručně analyzován vývoj demografických procesů na území České republiky v poválečném období s důrazem na tři poslední desetiletí, včetně vnitřní a zahraniční migrace. Za vydařené považují zejména spojení údajů o porodnosti a plodnosti žen z průběžné demografické statistiky s údaji o generační plodnosti získanými z cenzů. Završením této kapitoly je stručný výklad o perspektivách vývoje obyvatelstva České republiky s využitím výsledků poslední projekce obyvatelstva zpracované Českým statistickým úřadem v roce 2013 s přihlédnutím k výsledkům sčítání 2011 (podkapitola 3.9)²⁾.

Následujících dvanáct kapitol v tomto oddílu postupně pojednává o všech skupinách dat zjišťovaných při sčítání 2011. Netradičně je zpracována zejména první z nich (v průběžném číslování čtvrtá) s názvem *Obyvatelstvo obvykle bydlící*, která se nejvíce zaměřuje na metodickou stránku – tedy přiblížení konceptu obvykle bydlícího obyvatelstva (definice), důvodů jeho prosazení, způsobů zjišťování. Prezentovány jsou rozdíly mezi obvykle a trvale bydlícím obyvatelstvem, především na úrovni menších územních celků (krajů).

Další kapitoly mají velmi podobnou strukturu: obvykle začínají stručným zhodnocením vývoje

a jeho příčin (pokud se údaje dlouhodobě zjišťují a jsou alespoň částečně srovnatelné), dále jsou uvedeny metodické změny a zvláštnosti a stručně zásadní analytické výsledky.

V kapitole *Rozmístění a koncentrace obyvatel* je zmíněn vliv nového konceptu obvykle bydlícího obyvatelstva a zdůrazněna role migrace cizinců ve změnách sídelní struktury (zázemí Prahy), upozorněno je na oblasti populačního růstu a oblasti dlouhodobé depopulace. V pramenných dílech poprvé samostatně zpracovaná kapitola *Cizinci* reaguje na rostoucí počty cizinců zahrnutých do počtu obvykle bydlícího obyvatelstva stručným zpracováním demografických a socioekonomických charakteristik cizinců. Také zpracování údajů o místě narození v kapitole *Místo narození – rodáci* je ovlivněno novým konceptem obvykle bydlícího obyvatelstva.

Větší pozornost si vyžádala analýza dat o národnosti – *Národnost a mateřský jazyk* – s retrospektivou od roku 1921 a s promítnutím výsledků o národnosti moravské, slezské, romské a dalších národnostech častěji se vyskytujících (v souvislosti s růstem počtu cizinců) do národnostní skladby obyvatelstva. Zajímavé jsou výsledky zjišťování dvojí národnosti i vazeb údajů o národnosti a mateřském jazyku resp. dvojím mateřském jazyku či souvislost s údaji o státním občanství. Národnost je zpracována též ve vztahu k dalším socioekonomickým charakteristikám – vzdělání, náboženské víře, ekonomické aktivitě a z územního pohledu.

Kapitola *Vzdělání obyvatelstva* hodnotí retrospektivně úroveň školního vzdělání obyvatelstva od roku 1950, zmíněny jsou metodické změny. Současná úroveň vzdělání je pak hodnocena nejen z hlediska věku a pohlaví, ale i z hlediska socioekonomických charakteristik, územních rozdílů aj. V kapitole *Náboženská víra* je nejprve vysvětlen metodický rozdíl ve zjišťování náboženství v roce 1950 a v cenzech 1991, 2001 a 2011. Stejně jako údaj o národnosti bylo i uvedení náboženské víry dobrovolnou odpovědí, údaj neuvadlo téměř 45 % obyvatel (u národnosti 25 %). Údaje o osobách hlásících se k náboženské víře jsou zpracovány podle věku, pohlaví, vzdělání,

2) Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100. Praha: ČSÚ. 2013.

Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/publ/4020-13-n_2013>.

analyzovány jsou územní rozdíly v religiozitě obyvatel.

Kapitola *Ekonomická aktivita obyvatel* uvádí jen velmi stručně retrospektivní údaje, podrobnější jsou srovnání pouze se stavem v roce 2001. Zpracována je struktura zaměstnaných podle věku, pohlaví, ekonomických sektorů a odvětví, vzdělání. Zajímavostí je zpracování údajů za pracující důchodce podle odvětví, nechybí zpracování struktury nezaměstnaných. Ekonomická aktivita a zaměstnanost resp. nezaměstnanost je analyzována i z hlediska územních rozdílů (krajská úroveň). S ekonomickou aktivitou souvisí i poměrně obsáhlá kapitola *Vyjíždka a dojíždka do zaměstnání a do škol*. Přestože tyto údaje patří k tradičnímu zpracování od roku 1961, metodika se měnila a měnil se i rozsah zpracování, proto kapitola obsahuje nejen analytickou část s výsledky, ale i část věnovanou metodickým změnám. Součástí analýzy je i tabulka měst podle počtů dojíždějících žáků a studentů do škol.

Kapitola *Domácnosti* v metodické části podrobněji vysvětluje zavedení konceptu hospodařících domácností jako základních jednotek na rozdíl od cenzů uskutečněných v období 1961 až 2001 (cenzové domácnosti). Metodika odvozování hospodařících domácností je založena na konceptu obvyklého bydliště spolu hospodařících resp. bydlících osob. Domácnosti (hospodařící a bytové) jsou analyzovány podle různých struktur, přičemž důraz je kladen na hospodařící domácnosti tvořené jednou rodinou (úplné, neúplné), jež jsou srovnatelné s dřívějšími cenzovými, a na domácnosti jednotlivců. Nově poskytlo sčítání 2011 i údaje za domácnosti osob párů stejného pohlaví (registrovaná a faktická partnerství) a rodinné domácnosti žijící v zařízeních. Analyzovány jsou též územní rozdíly ve struktuře hospodařících domácností.

Domovní fond a *Bytový fond* představují poslední dvě kapitoly analytické části. V obou kapitolách je zpracován retrospektivní přehled od cenzu 1970, u domovního fondu se týká počtu, struktury a obydlivosti domů, v kapitole o vývoji bytového fondu je podrobnější retrospektiva bytového fondu z hlediska velikosti, kvality a vybavenosti, vlastnictví bytů a demografických ukazatelů bydlení. Součástí je tedy také analýza bydlení domácností a územních rozdílů v bydlení.

Nejvýznamnější částí **Pramenného díla ze sčítání 2011** je jeho třetí oddíl, část datová, nazvaná **Sčítání**

lidu, domů a bytů 2011 v datech. Tabulky jsou rozděleny podle obsahu na části *Obyvatelstvo* (tab. 1–40), *Domácnosti* (tab. 41–52), *Domy a byty* (tab. 53–69), *Územní přehledy* (tab. 70–97). V tištěné verzi je seznam tabulek uveden na začátku oddílu, v elektronické verzi publikace na začátku každé části v tohoto oddílu. Rozsah tabulkového zpracování je účtyhodný a domnívám se, že alespoň na úrovni státu postačí k analýzám socioekonomických charakteristik většiny uživatelů. Kromě části *Územní přehledy* obsahují tabulky převážně údaje za celou ČR. Výjimkou jsou v části *Obyvatelstvo* tabulky o dojížděcí a vyjížděcí (č. 30–39). Zde jsou data zpracována podle krajů, v bilančních tabulkách i za vybraná města (tab. 36). Je zde i přehled obcí s největšími proudy vyjíždějících (tab. 38) a největších center dojížděcí (tab. 39). Tabulkám s daty ze sčítání 2011 v *Územních přehledech* předcházejí dvě užitečné retrospektivní tabulky: tab. 70 – *Obyvatelstvo podle krajů, okresů a měst v letech 1961–2011* a tab. 71 – *Obyvatelstvo podle velikostních skupin obcí v krajích v letech 2001 a 2011*. Další tabulky v této části jsou zpracovány jednak za kraje a okresy (č. 72–89), jednak za správní obvody obcí s rozšířenou působností (č. 90–97). Za tabulkové výstupy jsou v tomto oddíle zařazeny ještě *Metodické vysvětlivky* (s. 399–406), jež obsahují definice a vysvětlivky k jednotlivým zjišťovaným kategoriím a pojmům (za obyvatelstvo např. definice osob v zařízeních, druhu pobytu, bezdomovce, cizince).

Čtvrtý oddíl *Pramenného díla*, **Přílohy** (s. 409–448), uživatelé jistě přivítají, neboť v 6 přílohách najdou pohromadě užitečné dokumenty ze sčítání, bibliografii i vzory tabulek a formulářů:

- 1) Zákon č. 296/2009 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011
- 2) Vyhláška č. 279/2010 Sb., k provedení některých ustanovení zákona č. 296/2009 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011
- 3) Nařízení Evropského parlamentu a rady (ES), č. 763/2008
- 4) Bibliografie sčítání lidu, domů a bytů 1921–2011
- 5) Vzor publikačních tabulek pro výsledky sčítání za jednotlivé obce
- 6) Sčítací formuláře a vysvětlivky

Pro orientaci v datech při využití výsledků sčítání v územním detailu až do úrovně obcí stojí za pozornost příloha č. 5, kde jsou vzory základních tabulek

výstupů ze sčítání používané pro všechny kategorie územních jednotek (ve starších sčítáních známé pod pojmem „tabulky OB“)

Poslední oddíl Pramenného díla tvoří Kartogramy (s. 451–461). Na 11 stranách jsou v 22 kartogramech přehledně zpracovány vybrané údaje či vypočtené charakteristiky z dat sčítání i z demografické statistiky v územním detailu správních obvodů obcí s rozšířenou působností.

K **Pramennému dílu ze sčítání 2011** mám pouze tři drobné připomínky, z nich dvě se týkají identifikace správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Vzhledem k těmto poměrně nově zavedeným územním jednotkám by uživatelé možná uvítali v oddíle kartogramů průsvitku či kartogram s vepsanými názvy obcí. Také by bylo užitečné vysvětlení používané zkratky této kategorie obcí (ORP) v textu alespoň v místě prvního výskytu (kapitola Rozmístění a koncentrace obyvatelstva). Třetí připomínka se týká citací použitých zdrojů – když už jsou tyto prameny citovány v kapitole historických soupisů, přimlouvala bych se i o citování převzatých informací alespoň v kapitole Populační vývoj.

Pramenné dílo ze sčítání 2011 je uceleným a cenným zdrojem bohatých informací. Pro svou celistvost a přehlednost je velmi významné pro široké spektrum uživatelů, kteří se v problematice množství výstupů ze sčítání ani v metodických problémech často dobře neorientují. Obrovskou výhodou pro uživatele proto nepochybně je, že kromě tištěné publikace existuje na stránkách Českého statistického úřadu i volně přístupná elektronická verze **Pramenného díla**³⁾, ostatně jako jsou v elektronické podobě k dispozici i všechny další datové publikace z cenzu 2011. Za poměrně obsáhlou publikací se skrývá velké množství odborné práce a úsilí celé řady pracovníků hlavně Odboru statistiky obyvatelstva Českého statistického úřadu a je proto škoda, že jména kolektivu autorů pod vedením Josefa Škrabala a Pavla Čtrnácta jsou zveřejněna pouze v tištěné verzi publikace, neboť všichni si zaslouží uznání za obsah publikace, její včasné vydání i pěkné grafické provedení (analytická část obsahuje též řadu výstižných grafů). Považuji tuto publikaci zatím za nejlepší mezi „novodobými“ pramennými díly, vydanými z posledních tří sčítání.

3) *Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Pramenné dílo*. Praha: ČSÚ, 2013. 461 s. ISBN 978-80-250-2440-9.

Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/publ/24000-13-n_2013>.

STATISTICKÝ LEXIKON OBCÍ ČESKÉ REPUBLIKY 2013¹⁾

Ludmila Fialová

Jedním z tradičních výstupů každého sčítání lidu je přehledná publikace obsahující základní informace o všech administrativních případně dalších územních jednotkách na území státu. I v éře internetu a převládajícím zájmu o okamžiková a čerstvá data zůstává tištěná publikace tohoto typu důležitou složkou výstupů sčítání lidu, protože obsahuje data, která se nezjišťují průběžně a která spolu s dalšími informacemi poskytují ucelený obraz o územním rozložení obyvatelstva. Jde zároveň o jedinou publikaci, kde jsou obsaženy údaje ve stejné struktuře jak za stotisícová města, tak za obce s několika desítkami obyvatel. Příručka ale byla od počátku sestavována v úzké součinnosti s dalšími ústředními úřady, zejména s ministerstvem vnitra; jejím účelem je poskytovat základní informace také o administrativním členění státu, o jeho rozdělení do dalších typů územních jednotek, jejichž znalost je pro běžného občana občas nezbytná, například pod který obecní či městský úřad dané sídlo spadá, zda je v místě pošta, matriční úřad apod. Repertoár údajů o obyvatelích stejně jako administrativních informacích se v čase proměňoval, jak ty které nabývaly na důležitosti.

Na území dnešní České republiky má takováto publikace dlouhou tradici. Když nepočítáme různé příručky a topografie vydávané soukromníky, vyšla první úřední publikace pod názvem Seznam míst v království českém v roce 1872 a obsahovala údaje ze sčítání provedené k 31. 12. 1869; obdobné publikace byly sestaveny za Moravu a Slezsko. Po vzniku Československa vydávání těchto příruček pokračovalo, pouze se změnil název na Statistický lexikon obcí – a tohoto názvu se používá dodnes. Odmyslíme-li si jmenně

varianty a případné dělení podle zemí, vydaly v roce 2013 Český statistický úřad a Ministerstvo vnitra ČR již 14. svazek statistického lexikonu obcí. A vydaly ho v rekordně krátké době, rok vydání pouze o dva roky následuje datum sčítání lidu (obvykle bylo prodlouženo čtyři roky, jak o tom svědčí vrocení lexikonů, např. 1984, 2005). Také rozdíl doby uplynulé od data sčítání a data sestavení podle správního vymezení je unikátní – je to pouze rok a tři čtvrtě. Statistické a správní údaje si tak jsou velmi blízko. I to činí z posledního vydání statistického lexikonu vynikající příručku pro každého, kdo s daty za územní celky pracuje.

Statistický lexikon je tradiční výstup a jako takový má tradiční strukturu, jen mírně obměňovanou. Platí to i o jeho posledním vydání, i když nutno upozornit, že obsah doznal tentokrát poněkud větších změn, a to jak formálních, tak obsahových. Autorům se sice podařilo zmenšit rozsah, přesto jde o publikaci dost rozměrnou, formátu A4, která dosáhla nakonec 856 stran textu a 42 stran barevných mapových příloh.

První část lexikonu tvoří jako obvykle metodické poznámky, kde jsou podrobně uvedeny zásady tvorby lexikonu, definovány územní jednotky, podle nichž je sestaven, a základní informace o zařazených údajích o obyvatelstvu, domech a bytech. Následují tabulky, které už se také staly nedílnou součástí statistického lexikonu, a to retrospektivní přehledy o počtu obyvatel od roku 1869 do roku 2011 vždy pro roky sčítání přepočtené na územní vymezení k datu sestavení lexikonu (1. 1. 2013) za kraje, okresy, správní obvody obcí s rozšířenou působností a také pro města, která měla v roce 2011 více než 10 tisíc obyvatel. Další kapitulu tvoří přehled změn v územním členění od data sestavení předchozího lexikonu (od 2. 1. 2005

1) *Statistický lexikon obcí České republiky 2013: podle správního rozdělení k 1. 1. 2013 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 26. březnu 2011.* Praha: Český statistický úřad, 2013, 856 s., 42 s. obr. příl. ISBN 978-80-250-2394-5.

do 1. 1. 2013). Tato část umožňuje v podstatě retrospektivně sledovat změny v územním členění a teoreticky sestavit územní strukturu ke kterémukoli datu od posledního censu. Dále je jako obvykle zařazena přehledná tabulka obsahující základní údaje uvedené v systematické části lexikonu za jednotlivé obce také za všechny kraje, okresy a obce s rozšířenou působností.

Z pohledu demografa a zřejmě většiny dalších uživatelů následuje nejdůležitější část lexikonu, systematická část. Tu autoři tentokrát rozdělili do dvou částí. První část obsahuje základní údaje za obce, části obcí a základní sídelní jednotky podle krajů a okresů. Jde o vlastní statistickou část, tj. kromě kódu příslušné územní jednotky údaje získané o obyvatelstvu jednotlivých územních jednotek ze sčítání lidu k 26. březnu 2011: počet obyvatel celkem, počet žen, osob ve věku 0–14 let a ve věku nad 65 let, dále počet ekonomicky aktivních osob, počet zaměstnaných celkem, z nich v zemědělství, lesnictví a rybářství a ve službách a vyjíždějící za prací mimo obec. Dále jsou uvedeny počty všech domů, z toho rodinných domů, a počty bytů, z nich obydlených. Struktura dat tedy umožňuje získat základní informace o pohlavní a věkové skladbě obyvatel všech územních jednotek, o ekonomickém sektoru, v němž jsou obyvatelé zaměstnáni, ale také o skladbě zástavby. Zároveň struktura dat odpovídá účelu, pro který je statistický lexikon obcí vydáván, tj. informovat zejména o venkovském osídlení, poněvadž data za větší obce bývají zpracována podrobněji a jsou dostupnější. Ve statistickém lexikonu jsou tato data uvedena nejen za obce, ale za všechny územní jednotky nižší – tedy za části obcí a za základní sídelní jednotky (včetně jejich dílů), kterých je v současnosti již téměř 22,6 tisíce; když připočteme, že jsou uvedeny vždy i údaje za příslušné obce a části obcí, městské obvody apod., zjistíme, že jsou uvedena data za více než 30 tisíc územních jednotek a nedivíme se rozsahu publikace. Zde je třeba připomenout, že z důvodu ochrany individuálních dat nejsou údaje o jednotlivcích či jednotlivých budovách dále specifikována.

Administrativně správní informace, které jsou obsahem dalšího oddílu, jsou uvedeny pouze za obce, což má svou logiku, neboť se vztahují na celé areály obcí. V přehledné tabulce je za jednotlivé obce uveden jejich statut (zda jde o statutární město, město, městys, vojenský újezd, městskou část či městský obvod), dále výměra v hektarech, počet obyvatel, příslušnost

ke správnímu obvodu obce s rozšířenou působností, ke správnímu obvodu obce s pověřeným obecním úřadem, dále k finančnímu úřadu, matričnímu úřadu a stavebnímu úřadu, graficky jsou odlišena města. Jsou tak uvedeny informace nejdůležitější z pohledu běžného občana. Oba oddíly systematické části mají shodné uspořádání podle územního členění k 1. 1. 2013, tedy podle krajů a okresů.

Nedílnou součástí publikace je abecední rejstřík všech územních jednotek uvedených v předchozích dvou systematických oddílech – od Abertam (města v okrese Karlovy Vary) po Župavu (základní sídelní jednotku obce Vyšehořovice v okrese Praha-východ); a čtenář se také dozví, že je na území České republiky také sedm základních sídelních jednotek, jejichž název začíná číslicí – ty jsou uvedeny zvlášť. Na tomto místě je třeba zmínit ještě jedno posláni lexikonu – a to, že jde o vyčerpávající seznam platných úředních názvů všech územních administrativních jednotek. A dalších desítek tisíc názvů základních sídelních jednotek, což z něj činí i publikaci významnou po stránce onomastické a lingvistické.

Po letech se do lexikonu vrátila mapová příloha. Není stránkovaná a na 40 stranách obsahuje v barevném provedení nejprve přehled administrativního členění České republiky podle krajů a okresů, dále administrativní členění Hlavního města Prahy a jednotlivých krajů a posléze mapy s vyznačením vymezení základních sídelních jednotek případně jejich dílů v centrech statutárních měst a v Hlavním městě Praze (celkem ve 25 městech).

Statistický lexikon 2013 je tedy poněkud jiný než jeho předchůdci, a to jak po formální tak obsahové stránce, neobsahuje např. údaje o počtu domácností nebo o počtu osob narozených v místě, jako tomu bylo v předchozím lexikonu z roku 2005. Je také nutno mít na paměti, že se poněkud změnilo i vymezení uváděných hodnot – například za jednotlivé územní jednotky jsou uváděny počty osob s obvyklým bydlištěm, zatímco v roce 2005 šlo o osoby s trvalým či dlouhodobým pobytem. Proto je před použitím lexikonu nutné nejprve dobře prostudovat připojené metodické vysvětlivky. A platí to zvláště pro případné sestavování časových řad za jednotlivé územní jednotky.

Statistický lexikon obcí České republiky 2013 je zdařilé dílo, navíc potřebné. Informace o územním rozmístění obyvatelstva lze relevantně podložit

jediné daty sčítání lidu a v tomto případě se tato data podařila zasadit do systému jak administrativních, tak dalších územních jednotek, jejichž detail ocení každý, kdo s nimi na úrovni obcí, částí obcí či základních sídelních jednotek pracuje. Sestavení takového díla vyžaduje značné penzum práce, pečlivosti a důkladnosti. Proto závěrem uvádím všechny, kteří se na jeho přípravě podíleli: za Český statistický úřad Vladimír Balcar, Pavel Čtrnáct, Jiří Halásek, Marie Radolfová, Jakub Souček, Robert Šanda, Zdeňka Udržalová, Jiří

Vejrych, za Ministerstvo vnitra České republiky Rudolf Rys a za ÚRS Praha Jan Müller.

Nové vydání statistického lexikonu bude důležitou pracovní pomůckou nejen pro státní správu, stavební a jiné technické úřady. Je neocenitelnou pomůckou i pro regionální badatele nebo pro všechny, kteří se zajímají o geografické rozložení obyvatelstva, o početnost měst, městeček a jednotlivých obcí, jejich územní členění a v neposlední řadě i o jejich názvy. V takovémto detailu tyto informace nejsou pohromadě nikde jinde.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

2013, ročník 49, číslo 5

STATI

Petr Mareš | str. 681 Sonda do kultury města – Zlín, modelové město modernity

Michal Růžička, Magda Stanová | str. 703 Oddělit a spojit: architektura sociálních nerovností v Benátské republice

Gábor Oláh | str. 729 Kolektivní paměť, prostor a významy. Příklad náměstí Svobody v Budapešti

Pavel Pospěch | str. 751 Exkluze v privatizovaném městském prostoru: případová studie nákupního centra

Ondřej Mulíček, Robert Osman, Daniel Saidenglanz | str. 781 Imaginace a reprezentace prostoru v každodenní zkušenosti

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i.

Přináší zásadní stati rozvíjející českou sociologii.

Obsah časopisu (od roku 1993) je uveřejněn na internetu na URL <http://sreview.soc.cas.cz>

Vychází 6 × ročně (4 × česky, 2 × anglicky).

Cena jednoho výtisku bez DPH je 85 Kč. Předplatné na rok je 510 Kč.

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje:

Sociologický časopis/Czech Sociological Review – redakce,

Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel. 221 183 217–218,

fax 222 220 143, e-mail: sreview@soc.cas.cz

Z České demografické společnosti

V rámci prvního diskusního večera ČDS v novém akademickém roce (16. října 2013) byly v rámci přednášky **Vliv rozpadu manželských svazků na plodnost v České republice** (Alena Filasová) představeny výsledky analýzy plodnosti osob, které se během svého reprodukčního období rozvedou či ovdoví. Cílem této analýzy bylo zhodnotit, jakým způsobem ovlivňuje rozpad manželství následnou plodnost dotyčných osob, zda se připraví o další rodičovské možnosti, nebo naopak v reakci na uzavírání nových partnerství mají děti, které by již jinak neměly. Analýza byla provedena na základě dat z druhé vlny mezinárodního výběrového šetření Generations and Gender Survey, která v České republice proběhla v roce 2008, a její součástí bylo také zhodnocení vlivu vybraných proměnných na reprodukční chování po zániku manželství. Jako nejpodstatnější se ukázala následná partnerská situace. Osoby, které po zániku manželství vstoupí do nového partnerství, mají ve výsledku více dětí než osoby, které prožijí reprodukční věk v prvním manželství. Naopak osoby, které do nového partnerství nevstoupí, mají dětí méně. Nelze tedy jednoznačně říct, jaký efekt má zánik prvního manželství na následnou plodnost.

Kateřina Podolská vystoupila na diskusním večeru ČDS 20. listopadu 2013 s tématem **Vliv sluneční aktivity na úmrtnost podle příčin v České republice**. Ve své přednášce se nejdříve zaměřila na obecnou část – dopady sluneční aktivity na geosféru, dosavadní geofyzikální výzkum, jaká byla sluneční aktivita v minulosti a připomněla silné sluneční bouře. Dále zmínila také vliv sluneční aktivity na lidský organismus, který lze rozdělit na vliv záření a vliv magnetických polí. Důsledkem těchto záření mohou být například mozkové, srdeční a nervové choroby, poškození DNA, ovlivňování srážlivosti krve a pulsu nebo ovlivnění nervové soustavy a hormonální činnosti. Pro analýzu autorka použila metodu lineární regrese, shlukovou analýzu a grafické modely podmíněných nezávislostí. Z výsled-

ků bylo zřejmé, že ionosférické parametry vysvětlují větší část variability než indexy sluneční aktivity pro akutní infarkt myokardu a cévní příhodu mozkom. Naopak nebyla nalezena významná závislost na geomagnetické složce a u příčin smrti cévní příhoda mozková a jiné cévní onemocnění mozku nebyla nalezena podmíněná závislost se slunečními parametry.

Předvánoční diskusní večer na téma **Obyvatelstvo panství Škvorec v 18. a 19. století** (Barbora Kuprová) se konal 11. prosince 2013. Autorka nejdříve popsal sledované období (1750–1869), které se vyznačovalo velkými sociálními a společenskými změnami. Jako pramen dat pro analýzu sloužily matriky, jejichž věrohodnost byla ověřena sekundárním indexem maskulinity a podílem vícečetných porodů, ovšem problémem byly duplicitní záznamy. Autorka si pro svoji analýzu zvolila metodu jmenné excerptce a metodu rekonstrukce rodin. Demografické ukazatele následně počítala z rodinných listů. Výsledky za panství Škvorec v podstatě kopírovaly vývoj na českém území v daném období.

Lednový diskusní večer České demografické společnosti, konaný 15. ledna 2014, byl věnován tématu **Konference aplikované demografie, San Antonio 2014**. V rámci večera Jitka Rychtaříková a Klára Hulíková stručně představily konferenci, které se účastnily ve dnech 8. až 10. ledna tohoto roku. Tato akce je pořádána každé dva roky pod hlavičkou Institute for Demographic & Socioeconomic Research (IDSER) a katedrou demografie na University of Texas v San Antoniu. Během večera se zabývaly především tématem, které na konferenci představovaly v rámci svého příspěvku nazvaném „Potential reduction in mortality associated with the shifts of population educational structures in the Czech Republic“. Cílem představované analýzy bylo ilustrovat možné dopady změn vzdělanostní struktury populace nebo intenzity úmrtnosti podle vzdělanostních úrovní v České republice na intervalovou naději dožití mezi přesnými věky 30 a 80 let. Zdrojem dat se staly výsledky sčítání lidu 2011 (věková a pohlavní struktura populace podle dosaženého vzdělání) a údaje o počtech zemřelých v rozlišení podle pohlaví, věku a vzdělání. Vzdělání bylo uvažováno ve čtyřech úrovních – základní, střední vzdělání bez maturitní zkoušky, střední vzdělání s maturitní zkouškou a vysokoškolské vzdělání. Autorky vycházely především ze dvou

specifických rysů pozorovatelných v rámci České republiky v této oblasti: mimořádně velkého rozdílu v úrovni úmrtnosti mezi muži se základním a vysokoškolským vzděláním a specifické anomálie v případě úmrtnosti žen, kdy míry úmrtnosti žen se základním vzděláním jsou v některých věkových skupinách (45 a více let) nižší v porovnání s úrovní úmrtnosti žen se středním vzděláním bez maturitní zkoušky. V rámci provedené analýzy byly k empirické situaci roku 2011 definovány dva alternativní modelové scénáře vývoje. První z nich předpokládal změnu vzdělanostní struktury populace, kdy by se 60 % mužů se základním vzděláním přesunulo o jednu vzdělanostní úroveň výše, tedy do středního vzdělání bez maturitní zkoušky. U žen tento scénář předpokládal přesun 60 % žen se základním a středním vzděláním bez maturity do maturitního vzdělání. V případě žen by za tohoto předpokladu došlo ke zvýšení intervalové naděje dožití o necelý 1 rok (z výchozí hodnoty 46,16 na 47,07 let). V případě mužů by však byla zaznamenána jen marginální změna (z výchozí hodnoty 42,66 na 42,84 roku). Tento výsledek je možné v případě mužů přičítat tomu, že modelový scénář předpokládal snížení již tak malého podílu osob (se základním vzděláním). Tento scénář byl tedy v případě mužů modifikován a v jeho upravené podobě se předpokládal přesun 60 % mužů se základním a středním vzděláním bez maturity do maturitního vzdělání. Za tohoto předpokladu by již byl nárůst intervalové naděje dožití výraznější (na 43,34 let). Druhý modelový scénář alternativního vývoje předpokládal

změnu úrovně úmrtnosti založenou na předpokladu, že míry úmrtnosti pro jednotlivé vzdělanostní úrovně budou uvažovány jako rovny mírám empiricky zjištěným pro o jednu úroveň vyššímu dosaženému vzdělání. V případě vysokoškolské úrovně pak byl předpokládán v rámci scénáře pokles úmrtnosti o 20 %. Na základě tohoto scénáře by došlo k nárůstu intervalové naděje dožití mužů na hodnotu 45,18, u žen „pouze“ na hodnotu 47,07 let. Relativně nízký nárůst intervalové naděje dožití u žen je důsledkem zmíněné anomálie měr úmrtnosti podle vzdělání. Ačkoli všechny uvažované scénáře jsou čistě modelové a ukazují tedy situaci, ke které by mohlo dojít, pokud by byly dodrženy vnesené předpoklady, je možné konstatovat, že jak pozitivní změny vzdělanostní struktury české populace, tak pokles měr úmrtnosti ve všech vzdělanostních kategoriích, je v současné době v České republice pozorován. Pokud tedy nedojde k zásadní proměně úmrtnostních vzorců podle vzdělání a věku, lze do dalších let předpokládat další nárůst naděje dožití. Zároveň bylo prokázáno, že tématem je vhodné se zabývat, a to i na úrovni relativně malých skupin obyvatelstva, dosahujících např. nejnižší úrovně vzdělání. Závěry následně vyvolaly diskusi účastníků týkající se problematické (a stále horší) situace z hlediska možnosti analýzy demografických procesů podle dosaženého vzdělání v České republice, neboť nutné údaje jsou zatíženy velkým (a stále rostoucím – v případě zemřelých) podílem neudaných odpovědí.

AF, MP, KH

Mezinárodní vědecká konference RELIK 2013

Katedra demografie Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze uspořádala už 6. ročník mezinárodní vědecké konference RELIK (Reprodukce lidského kapitálu – vzájemné vazby a souvislosti), konané v dnech 9. a 10. decembra 2013 pri príležitosti 60. výročia založenia školy. Konferencie

sa zúčastnilo 85 účastníkov z odbornej verejnosti, ďalej akademickí a vedeckí pracovníci, študenti magisterského a doktorského štúdia, pracovníci verejných inštitúcií a 25 zahraničných účastníkov. Konferencia bola usporiadaná za podpory projektu F4/8/2013 Interní grantové agentury Vysoké školy ekonomické v Praze.

Jednácim jazykom konferencie bol český, slovenský a anglický jazyk, pričom jednotlivé príspevky boli rozdelené do dvoch sekcií: *Reprodukce lidského kapitálu – vazby a souvislosti* a *Mladí vědci*, ktorá zahrňovala práce študentov a doktorandov. Hlavnými témami konferencie bola problematika populačného starnutia, ľudských zdrojov a reprodukcie ľudského kapitálu.

Úvodné slovo predniesla vedúca Katedry demografie doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc., po ktorej nasledoval úvodný príspevok **Nejlepší důchodová reforma je dobrá populační politika** v podaní *Vojtěcha Krebsa*, ktorý okrem dôchodkovej reformy poukázal i na oblasť populačnej politiky, ktorá by mala podporovať pôrodnosť žien s vyšším vzdelaním a výpočet starobného dôchodku by mal ovplyvňovať počet vychovaných detí.

Tomáš Fiala a *Jitka Langhamrová* sa zaoberali **Vývojem ekonomického zatížení důchodového systému ČR při různých variantách zvyšování důchodového věku**. Populačné starnutie a jeho dôsledky na financovanie a udržanie penzijného systému sú často diskutovanou témou. Autori poukázali na očakávaný budúci vývoj podielu produktívnej časti populácie v porovnaní s podielom poproduktívnej zložky. Ďalej sa zaoberali analýzou predpokladaného vývoja pomeru počtu dôchodcov a zamestnaných osôb v Českej republike na základe najnovšej projekcie pri rôznych variantách zastavenia ďalšieho rastu dôchodkového veku.

Ladislav Průša prednášal na tému **Podpora rodin s dětmi v ČR prostřednictvím nepojistných sociálních dávek**. Cieľom bolo poukázať na významnú úlohu dávok štátnej sociálnej podpory v oblasti rodinnej politiky. Zmeny v sociálnej oblasti významným spôsobom zmenili postavenie jednotlivých sociálnych systémov a rozsah podpory rodín. Vo svojom prejave zoznámil poslucháčov s realizovanými zmenami a možnými variantami riešenia problematiky rodinnej politiky v Českej republike.

Zdeněk Pavlík naviazal s prezentáciou **Historical development of contemporary science**, po ktorej uviedol svoj druhý príspevok **The second stage of quantification**.

Ondřej Nývlt prednášal o aktuálnej problematike súčasnej doby **Mladí lidé na trhu práce**. Skĺbenie pracovného a študijného života a participácia stu-

dentov na trhu práce je náročné z dôvodu nízkeho počtu čiastočných pracovných úväzkov. Vzhľadom k stagnácii trhu práce sa absolventi vysokých škôl stávajú ohrozenou skupinou populácie a neistá budúcnosť úzko súvisí s odkladaním založenia rodiny.

Tematicky odlišný príspevok *Zuzany Dvořákovéj* pod názvom **CSR v kontextu České republiky: příklad malých a středních podniků v kultuře** sa týkal strategickej orientácie vedenia organizácie na zodpovednosť za sociálne, ekonomické a environmentálne dopady podnikania na zainteresované strany. Bolo poukázané na to, nakoľko sú projekty CSR udržateľné a aké budú mať dlhodobé účinky.

Nasledujúci deň pokračovala študentská sekcia, ktorej účastníčka *Petra Dotlačilová* skúmala vývoj strednej dĺžky života a normálnej dĺžky života vo vybraných európskych krajinách v príspevku **Development of the life expectancy and normal length of life in selected European countries**. Hodnotila a porovnávala vývoj vybraných demografických ukazovateľov v Českej republike, Nemecku, Poľsku, Rakúsku a na Slovensku.

Martina Šimková zoznámila prítomných účastníkov konferencie so súčasným stavom imigrácie do Českej republiky a správaním cudzincov, ktorí žijú a pracujú na území ČR v súvislosti s príjmami, výdavkami a úsporami za uplynulé desaťročie v príspevku **Labour migration in the Czech Republic**.

Simona Fučíková vo svojom prejave **Zhodnocení veřejných základních škol Prahy 10 v závislosti na vývoji porodnosti** skúmala vplyv počtu živo narodených detí na počet žiakov nastupujúcich do prvej triedy ZŠ. Vzťah medzi pôrodnosťou a verejnými základnými školami v Prahe 10 bol preukázaný v prípade počtu žiakov nastupujúcich do prvého ročníku, v porovnaní s počtom žiakov nastupujúcich na stredné školy, kde sa vzťah nepotvrdil.

Analýza samovražednosti na Slovensku a v Českej republike pomocou zhlukovej analýzy sa objavila v príspevku *Kornélie Cséfalvaiovej* a *Eleny Makhalovej*, v ktorom sa zhodnotili regionálne rozdiely a porovnali sa vybrané charakteristiky samovražednosti v oboch krajinách. Podobnej oblasti sa venovala i *Michaela Antovová* v príspevku **Sebevražednost v České republice**. Údaje o samovražednosti hodnotila podľa pohlavia, veku a podľa krajov Českej republiky v období 1991–2010.

Študentskú časť konferencie ukončila svojím referátom *Jana Langhamrová*, ktorá skúmala **Vývoj kojenecké úmrtnosti v Českej republike v letech 1950–2011**. V súčasnosti je kojenecká úmrtnosť na veľmi nízkej úrovni a problematike kojeneckej úmrtnosti sa už nevenuje taká pozornosť ako v minulosti, kedy úroveň tohto ukazovateľa dosahovala vysokých hodnôt. Autorka analyzovala vývoj úmrtnosti v prvom roku života mužov a žien a taktiež sa zaoberala problematikou mužskej nadúmrtnosti.

Uvedené príspevky spolu s príspevkami ďalších autorov sú v plnej verzii k nahliadnutiu ve Sborníku z konferencie RELIK 2013, ISBN: 978-80-86175-89-8, ktorý je v elektronickej podobe dostupný na stránkach Katedry demografie Vysokiej školy ekonomickej v Prahe: <http://kdem.vse.cz/resources/relik13/sbornik/cz/index.html>.

Kornélia Cséfalvaiová,
Jana Langhamrová

Setkání expertní skupiny pro sčítání lidu v Ženevě

Na prelomu září a října 2013 se v Ženevě setkali delegáti statistických úřadů členských zemí UNECE spolu se zástupci rady mezinárodních organizací na 15. zasedání expertní skupiny pro populační cenzy. Cílem setkání bylo zhodnotit metody a průběh sčítání lidu provedených kolem roku 2010 a diskutovat o podobě příštího kola cenzů kolem roku 2020.

Základním podkladem pro jednání byly výsledky dotazníku zaměřeného na rozličné aspekty sčítání (metodika sčítání, technologie, outsourcing, legislativa,...), který národní statistické úřady vyplňovali v první polovině roku 2013. Výsledky šetření vyhodnotily užší pracovní skupiny (task forces) zaměřené na jednotlivé oblasti sčítání a připravily první návrhy změn v mezinárodních doporučeních ke sčítání. Členové jednotlivých pracovních skupin tyto návrhy na jednání postupně představili. Po každém vystoupení proběhla nad danými návrhy debata.

Výsledky šetření mezi statistickými institucemi potvrdily již poměrně známou skutečnost, že sčítání lidu (zejména v Evropě) prochází výraznou proměnou, když alternativní metody, především čím dál častější využívání administrativních zdrojů dat, způsobují postupný ústup tradičního sčítání do pozadí. Tento trend bude podle současných předpokladů účastníků pokračovat. Některé státy, například Spojené králov-

ství, jsou však ke kvalitě administrativních dat skeptičtí a neholdají proto ani v blízké budoucnosti tradiční způsob opustit. Je však otázkou, do jaké míry bude tradičnímu šetření nakloněna veřejnost.

S rozmachem využívání administrativních dat je poněkud v rozporu snaha přizpůsobovat obsah sčítání současným podmínkám ve společnosti. Jako příklad uveďme návrhy na zpřesnění definice místa obvyklého pobytu, aby byla jasněji aplikovatelná na všechny skupiny obyvatelstva (zahraniční pracovníky, studenty vysokých škol, osoby přespávající v týdnu v místě pracoviště, děti ve střídavé péči,...), či snahu o upřednostňování de-facto rodinného stavu před stavem úředním atd. Tyto skutečnosti jsou přitom administrativními údaji prakticky nepostižitelné, což na jednání zdůrazňovali především zástupci severských zemí.

Podle očekávání bylo konstatováno rozšiřující se využívání internetu při sčítání, využila jej třetina zemí UNECE. Standardem se stává využití geografických informačních systému ve všech fázích sčítání.

Poměrně rozsáhlá debata byla věnována různým způsobům vymezení obyvatelstva, jako například *denní obyvatelstvo*, *registrované obyvatelstvo*, tzv. *oprávněné obyvatelstvo* (soubor osob oprávněných k pobytu na daném území) atd. Pozornost – a také určité rozpaky – vzbudil zejména koncept tzv. *roční bydlící*

populace, který představil delegát Eurostatu. Jedná se o vážený součet, kdy vahami je část roku, kterou osoby pobývaly na daném území. Bylo dohodnuto, že různé koncepty budou uvedeny v mezinárodních doporučeních, ovšem pouze pro přehled. Sčítání se jednoznačně bude i nadále držet konceptu obvyklého pobytu.

Jedním z významných současných témat je kvalita censů a její měření. K tomu se mj. využívá odhad tzv. cílové populace, s nímž se výsledky cenzu porovnávají. Pro členské státy Evropské unie byl odhad velikosti cílové populace za regiony soudržnosti NUTS2 povinný. Pracovní skupina na jednání navrhovala do doporučení pro příští census zakomponovat odhad pohlavně-věkové struktury cílové populace. Vcelku oprávněně se tento návrh v plénu nesetkal s příznivým ohlasem.¹⁾

V souvislosti s rozšiřujícím se využíváním administrativních zdrojů a nárůstem počtu zemí, které provádějí plně administrativní sčítání, je často zmiňován rozpočet. Publikované údaje o výdajích na sčítání většinou ukazují, že z administrativních zdrojů lze sčítání zajistit za řádově nižší náklady než tradiční census. To je jeden z hlavních argumentů pro zavádění administrativních censů. Tyto údaje však většinou vyjadřují pouze přímé výdaje na sčítání, nezohledňují náročnost údržby administrativních zdrojů atd. Na jednání bylo jasné deklarováno, že porovnávání údajů o výdajích na různé způsoby sčítání je přinejmenším problematické. V této souvislosti se debatovalo také o potřebě postihnout nejen cenu sčítání, ale také výnosy, resp. hodnotit poměr mezi cenou a užitekem. Kvantifikovat přínos sčítání je však velmi obtížné.

Relativně novým rysem současných sčítání je nákup služeb od dodavatelů. Většina z členských zemí alespoň některé služby zajišťovala externě, nejčastěji tisk sčítacích formulářů a dalších dokumentů či za-

jištění propagace sčítání. Zkušenosti s dodavateli byly rozličné. Jednoznačně však zaznělo, že cena služeb by rozhodně neměla být jediným kritériem při výběru dodavatele.

V části věnované ochraně dat bylo konstatováno, že ve dvou třetinách členských zemí budou po zpracování výsledků smazány individuální záznamy. Bez ohledu na podrobnost zpracovaných výsledků představuje smazání individuálních záznamů značnou ztrátu cenných a obtížně nabytých informací, může tím být znemožněno zpracování mnohých nestandardních výstupů (např. za libovolně vymezené území nerespektující administrativní hranice), nelze na individuální úrovni navázat dalšími šetřeními, resp. příštím sčítáním atd. Přestože mezi delegáty všeobecně panoval značný respekt k důvěrnosti osobních údajů, tento stav byl označen za tragický.

Další body jednání byly věnovány doporučením k jednotlivým charakteristikám obyvatelstva. Byly dohodnuty určité změny v klasifikaci ekonomických aktivit (odstranění některých položek), zástupce ILO navrhl změnit termín *ekonomicky aktivní na pracovní sílu*, pro téma vzdělání bylo navrženo použití klasifikace ISCED 2011, zástupci UNESCO navrhli některé změny v terminologii atd.

Závěry z jednání mají jednotlivé pracovní skupiny (task forces) za úkol zapracovat do svých návrhů do dubna 2014, aby mohla být do června 2014 vytvořena první verze doporučení pro sčítání lidu kolem roku 2020. Do konce roku 2014 vznikne konečný návrh těchto doporučení, který bude předložen ke schválení Konferenci evropských statistiků (KES). Doporučení by měla být přijata na plenárním zasedání KES v červnu 2015.

RŠ

1) I odhad celkové velikosti cílové populace lze považovat za poněkud problematický, protože mnohdy nemůže být natolik přesný, aby se na jeho základě dala spolehlivě vyjádřit přesnost výsledků sčítání.

Konference aplikované demografie, Texas, San Antonio

Od 8. do 10. ledna 2014 se v texaském San Antoniu konala konference aplikované demografie. Jedná se o konferenci opakovanou každé dva roky a pořádanou Institute for Demographic & Socioeconomic Research (IDSER) a katedrou demografie University of Texas v San Antoniu (<https://idserportal.utsa.edu/ADC/>). Ve dvou dnech, kdy probíhaly přednášky, mohli účastníci konference v dopoledním i odpoledním programu vybírat až ze čtyř sekcí, z nichž každá obsahovala většinou 3 až 4 přednášky. V rámci konference tak bylo možné najít témata věnující se úmrtnosti, plodnosti i migrace, ale i prognózám, otázkám životního prostředí, souvislosti ekonomiky a demografie nebo praktickým postupům výuky demografie v rámci specifických oborů.

Z České republiky se konference účastnila prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc., RNDr. Klára Hulíková, Ph.D. (obě z Přírodovědecké fakulty UK v Praze) a Mgr. Vladimír Hulík (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy). Celkově v rámci konference představili tři příspěvky. První z nich, nazvaný **Potential reduction in mortality associated with the shifts of population educational structures in the Czech Republic** (Jitka Rychtaříková, Klára Hulíková) byl zařazen do sekce Elderly Survival and Mortality Issues. Věnoval se problematice úmrtnosti podle dosaženého vzdělání a pomocí několika modelových scénářů bylo ukázáno, k jakým změnám v celkové úmrtnosti (měřeno intervalovou nadějí dožití mezi přesným věkem 30 a 80 let) by mohlo dojít za předpokladu pozitivních změn ve struktuře populace podle vzdělanostní úrovně nebo za předpokladu posunu měř úmrtnosti o jednu úroveň směrem k nižším úrovním. Na základě výsledků bylo možné předpokládat, že v České republice lze pravděpodobně očekávat další růst naděje dožití, za kterým kromě poklesu intenzity úmrtnosti může stát i pozitivní změna vzdělanostní struktury české populace. Příspěvek byl v rámci sekce diskutován především ve vazbě na důležitost studování demografických procesů v závislosti na dosaženém vzdělání, hovořilo se také o diferenciaci příčin smrti

podle dosaženého vzdělání a situaci v jiných zemích než v České republice. Tento příspěvek byl zároveň prezentován v rámci prvního letošního diskusního večera České demografické společnosti.

Druhý český příspěvek, zařazený do sekce Education and Training Topics, s názvem **Cohort approach on educational data of the Czech Republic: Massification of tertiary education and its impact on education attainment** (Vladimír Hulík, Klára Hulíková) se zaměřoval na otázky nárůstu podílu vysokoškoláků v české populaci a jeho možnému výhledu do budoucna a dopadů na celkovou vzdělanostní strukturu populace. Na základě vývoje počtu osob (resp. podílu z výchozí kohorty 18letých) zapsaných do vysokoškolského studia v posledních letech bylo ukázáno, že podíl vysokoškoláků z odpovídajících kohort rychle narůstá a pro současné studenty vysokých škol již velmi pravděpodobně přesáhne hranici 50 %. To by podle Throwovy teorie fází vývoje vysokého školství v rámci uzavřené vzdělávací soustavy v případě české populace znamenalo rychlý přechod od tzv. elitního systému (kdy do vysokoškolského studia vstupuje méně než 15 % populace) k systému masovému (kdy na vysoké školy nastupuje 15 až 50 % populace) či dokonce univerzálnímu, kdy podíl zapsaných přesahuje 50 % odpovídajících kohort. Tyto rychlé změny s sebou nepochybně ponesou mnoho problémů spojených např. s udržitelností vysokoškolského systému jako takového, jeho financováním, kvalitou, či kvalitou samotných studentů, a samozřejmě i proměnou dopadů dosaženého vzdělání na život a životní styl vysokoškolsky vzdělané populace. Logickým důsledkem by pak samozřejmě byla i významná proměna vzdělanostní struktury české populace s rychlým nárůstem podílu vysokoškoláků, který lze v nejmladších věkových skupinách pozorovat již např. ve výsledcích posledního sčítání lidu v roce 2011. Příspěvek vyvolal zájem nejen v rámci sekce, ale i v následných neformálních rozhovorech, neboť podobným procesem prošlo v minulosti více vyspělých států. V rámci USA by navíc v současné době k podobné masifikaci mohlo

dojít v rámci některých národnostních menšin (např. hispánské), a proto nyní řeší otázky možných dopadů tohoto procesu v rámci těchto sub-populací. Příspěvek byl diskutován i z hlediska metodiky výpočtu uvažované prognózy vysokoškoláků a vzdělanostní struktury populace.

Poslední z českých příspěvků na konferenci nazvaný **The impact of population ageing on household structure: evidence from the Czech Republic** (Pavlína Habartová, Klára Hulíková, Olga Sivková), v sekci Projection Studies, se věnoval studiu souvislosti demografických změn a struktury domácností v zemích střední a východní Evropy s podobným demografickým vývojem jako Česká republika. Za tímto účelem byla využita data za Českou republiku ze sčítání lidu od 60. let 20. století, která byla sledována v souvislosti s demografickým vývojem. Následně byla na základě výsledků sestavena prognóza vybraných typů hospodařících domácností (domácností jednotlivců, úplných rodinných domácností a neúplných rodinných domácností) vycházející z populační prognózy publikované Českým statistickým úřadem. Pro stárnoucí populace, jako je Česká republika, kde navíc můžeme pozorovat relativně nízkou úroveň

plodnosti a naopak vysokou úroveň rozvodovosti, lze očekávat spíše posun k menším rodinám (s jedním nebo maximálně dvěma dětmi), ale především pak k domácnostem jednotlivců nebo úplným rodinným domácnostem pouze se dvěma členy. Ty mohou být tvořeny bezdětným párem v nižším věku, stejně jako párem starších osob s již dospělými a osamostatněnými dětmi. Nárůst podílu domácností jednotlivců si lze spojovat především s procesem demografického stárnutí. Příspěvek vyvolal zájem ze strany posluchačů, kteří poukázali na to, že v obdobné situaci se nyní nachází i řada amerických států nebo měst a této problematice, podle jejich názoru, dosud v USA není věnována dostatečná pozornost.

Celá konference se nesla ve velmi příjemném a přátelském duchu a uvolněné atmosféře. Všechny příspěvky českých účastníků vyvolaly zájem i vzhledem k tomu, že konference se neúčastnili další demografové z Evropy. Bylo však zřejmé, že v americkém i evropském prostoru se řeší částečně obdobné demografické otázky a demografové ze všech částí světa tak snadno najdou společnou řeč i zájem.

Klára Hulíková

K šedesátinám profesora Ladislava Rabušice

Prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc., prorektor Masarykovy univerzity pro akademické záležitosti a vedoucí Ústavu populačních studií při Fakultě sociálních studií patří k předním postavám české sociologie a populačních studií. Jeho významné životní jubileum je příhodným podnětem k bilancování jeho práce, činnosti a zásluh. Pro mě osobně je to současně i možnost k vyjádření mého poděkování a úcty. Naše spolupráce trvá již patnáct let, kdy jsem byla nejdříve jeho doktorandkou, nyní jsme již několik let píšící spoluautoři.

Ladislav Rabušic absolvoval v roce 1978 na Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně Brno (dnes Masarykovy univerzity) obory sociologie a anglistika-amerikanistika. Poté nastoupil na aspiranturu v oboru sociologie a dokončil ji v roce 1986 prací „Multivariační analýza determinant fertility v České republice“. Z této doby nalezneme jeho první publikaci *Nesezdané soužití v zemích západní Evropy a USA* (1986) zaměřenou na populační jevy. V období 1980–1990 působil jako odborný asistent na katedře sociologie Filozofické fakulty UJEP Brno. Mezi lety 1985 a 1987 byl lektorem českého jazyka na Pekingské univerzitě zahraničních studií v Číně.

V roce 1994 se Ladislav Rabušic habilitoval na Katedře sociologie, sociální politiky a sociální práce FF MU Brno v oboru sociologie. V roce 1994 se stal vedoucím stejné katedry a tuto funkci vykonával do roku 1997. Významně se podílel na založení Fakulty sociálních studií (FSS MU), která vznikla v roce 1998 a na níž byl do roku 2004 jejím proděkanem. V roce 2002 byl na této fakultě jmenován profesorem sociologie a jako výrazně empiricky orientovaný sociolog tak pokračuje v tradicích brněnské sociologické školy. V období 2004–2011 pak byl děkanem fakulty.

Po ukončení děkanského období se stal v roce 2012 vedoucím Ústavu populačních studií (ÚPS), který je

novým výzkumným pracovištěm FSS. Jako vedoucí ústavu neustále usiluje o propojování poznatků ze sociologie, demografie, sociální politiky a o jejich aplikaci na populační jevy a procesy.

Vědecká, přednášková a publikační činnost prof.

Ladislava Rabušice je nesmírně obsáhlá. V souladu s jeho oblibou statistických věd je možno uvádět rozsah jeho publikačních výsledků, který čítá hned několik monografií a více než 100 odborných a vědeckých příspěvků, zahrnujících socio-demografickou problematiku. Znamení je tematické zaměření jeho publikací, které pokrývá jak okruhy z oborů sociologie a demografie – plodnost, demografické stárnutí, hodnotové proměny – ale také oblast sociální politiky nebo pedagogiky.

O domácím i mezinárodním významu jeho příspěvků svědčí počet citací – celkově přes 900.

V průběhu let se stal známým představitelem české sociologie na mezinárodní a české akademické půdě. Jeho přednášková aktivita na mezinárodních konferencích, zahraničních stážích nebo výzkumné projekty jsou význačné a jen stěží lze podrobněji představit. Proto se jen krátce zmíním o jeho účasti v různých mezinárodních výzkumných projektech a institucích.

Ladislav Rabušic je členem renomovaných odborných společností, jak našich, tak zahraničních: jmenovitě České demografické společnosti, Masarykovy české sociologické společnosti, Evropské společnosti pro populační studia (EAPS), Evropské sociologické společnosti (ESA), Výboru pro komparativní výzkum evropských hodnot (Planning Committee of the European Values Study) a dalších. Byl národním reprezentantem pro programový výbor 7. rámcového plánu „Spolupráce“ Evropské komise.

Ladislav Rabušic byl navrhovatelem či spolunavrhovatelem řady výzkumných projektů, jak mezinárodních, tak českých. Na jejich realizaci se podílel jako

hlavní či dílčí řešitel nebo národní koordinátor. Jedná se zejména o projekty financované Evropskou komisí – např. projekty *Needs for female immigrants and their integration in ageing societies* (6. rámcový program); *Dialog: POPULATION POLICY ACCEPTANCE STUDY the View Point and Policy Actors Regarding the Management of Population Related Change* (5. rámcový program); *ActivAge: Overcoming the Barriers and Seizing the Opportunities for Active Ageing Policies in Europe* (5. rámcový program) nebo Grantovou agenturou České republiky – např. *Mužské reprodukční chování; Hodnotové proměny v ČR 1991–2008 v evropském kontextu (European Values Study 1991–2008)*; *Rodina, práce a reprodukční strategie aneb preferenční teorie v ČR*; *Senioři ve stárnoucí české společnosti*.

Nelze opomenout ani jeho pedagogickou činnost, která se pozitivně odráží na kvalitě oboru sociologie a populačních studií. Dosud „vychoval“ osm doktorských studentů a dnes již stovky magistrů a bakalářů sociologie. Jako vyučující na Katedře sociologie FSS MU se dodnes podílí na tvorbě učebních plánů a studijních textů. Nejnovější publikace *Analýza dat v sociálních vědách (pomocí SPSS)*¹⁾, kterou právě ve spoluautorství vydává, je jen zlomkem jeho pedagogického úsilí.

Ladislav Rabušic významně přispívá do nabídky předmětů vyučovaných na jeho domovské katedře.

Díky jeho snaze mají studenti sociologie možnost studovat kurz zaměřený na populační studia nebo si zvolit populační studia jako tematický okruh ke státní závěrečné zkoušce v magisterském programu oboru sociologie.

Mezi vlastnosti, které k profesoru Rabušicovi patří a kterých si nesmírně vážím, jsou jeho kritický nadhled, tvůrčí talent, čínorodost v oboru, otevřenost a ochota směrem k mladším kolegům a nadšení pro rozvíjení populačních studií v České republice.

Osobně si cením jeho stanoviska uvedeného v knize *Kde ty všechny děti jsou?*²⁾. Plodnost a její úroveň (nejen) v České republice je stále velkým tématem sociologie a demografie. I když uplynulo víc než deset let od vydání této knihy, vzkaz, se kterým ji Ladislav Rabušic zakončuje, je pořád aktuální: „... Každá mladá generace je potomkem rodičů, kteří měli děti. Geny těch, kdo děti neporodili, se nereplikují. Bezdětnost nelze geneticky předávat“.

Co přát prof. Rabušicovi na závěr? Další badatelská a publikačně plodná léta, stejný vědecký a pedagogický elán, a samozřejmě ještě hodně let prožitých v plném zdraví a plné síle. Tímto také děkuji za možnost s ním spolupracovat a nadále se setkávat.

Beatrice Chromková Manea

1) Rabušic, Ladislav – Mareš, Petr – Soukup, Petr. *Analýza dat v sociálních vědách (pomocí SPSS)*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 380 s. Předpokládané datum vydání: březen 2014.

2) Rabušic, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* I. Praha: SLON, 2001. 261 s. EDICE STUDIE.

Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší cenzus?

Na konci listopadu loňského roku uspořádal Štatistický úrad SR (ŠÚSR) v prostorách bratislavského hotelu Holiday Inn mezinárodní vědeckou konferenci s názvem **Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší cenzus?**. Cílem bylo kromě zhodnocení průběhu sčítání 2011 především s dostatečným předstihem odstartovat debatu týkající se budoucího sčítání. To by se mělo uskutečnit kolem roku 2020. Záštitu nad konferencí převzala místopředsdkyně Národní rady Slovenské republiky *JUDr. Renáta Zmajkovičová*. Ve své úvodní řeči vyzdvihla důležitost statistických údajů, přivítala otevření diskuse na toto téma a poděkovala pracovníkům ŠÚSR za zvládnutí sčítání.

První příspěvek konference přednesla předsdkyně ŠÚSR *Ludmila Benkovičová*. Census 2011 označila za výjimečný a zároveň i nejsložitější ve slovenské historii. Nastínila průběh terénních prací (komisari vybírání obcí, nesečtení části Bratislavy) a následného zpracování údajů (imputace 90 tisíc záznamů osob, z toho 70 tisíc v nesečtené části Bratislavy). Zdůraznila význam legislativy a konstatovala, že právě nevhodně formulovaný zákon ke sčítání 2011 (který byl v podstatě kopií zákona pro rok 2001) byl jednou z příčin problémů, se kterými se ŠÚSR při přípravě a v průběhu akce musel potýkat. Problémem bylo brzké přijetí zákona v předstihu téměř 4 let před rozhodným okamžikem, nebylo tak možné reagovat na později vzniklé skutečnosti. Bylo konstатовáno, že při přípravě příštího zákona ke sčítání je nezbytné vymezit naprosto konkrétně povinnosti všech participujících stran tak, aby nebylo možné si zákon vykládat flexibilně. V zákoně také nebyly stanoveny žádné sankce za porušení povinností. Přes značnou politickou nevělu i vydání stanoviska *Úradu na ochranu osobných údajov SR* (které vyzývá ŠÚSR, aby bezodkladně upravil některé postupy v už probíhajícím sčítání) v předvečer rozhodného okamžiku byl census 2011 označen za úspěšný a byly získány konzistentní údaje, které byly prezentovány v následujících příspěvcích pracovníky oddělení sčítání ŠÚSR. Výsledky jsou publikovány stejně jako v předchozích sčítáních za trvale

bydlící obyvatelstvo. Obdobně jako v České republice potvrdily také slovenské výsledky proces stárnutí obyvatelstva. Byl zaznamenán nejmenší intercensální nárůst počtu obyvatel v historii sčítání na Slovensku – pouze o 17 581 osob. V případě bytů a domů se na rozdíl od ČR zjišťovaly navíc některé charakteristiky obydlí jako tepelná izolace, klimatizace či bezbariérový přístup k bytu a vybavení bytu pevnou telefonní linkou, mobilem či osobním automobilem. Zajímavá zjištění přineslo odvození entity domácností. Zatímco všeobecný trend v Evropě směřuje ke zvyšování počtu hospodařících domácností a zmenšování jejich velikosti, výsledky slovenského sčítání ukázaly stagnaci (resp. mírný pokles) jejich počtu. Vysvětlení tohoto jevu je problematické a nabízí se možnosti jako nepochopení metodiky, kdy stanovení kritérií společně hospodařících osob v jedné domácnosti je nejasné. Struktura rodinných domácností pak již obecný trend kopíruje (tj. pokles podílu úplných rodin a nárůst podílu neúplných rodin) stejně jako nárůst domácností jednotlivců. Vzrostl také podíl nesezdaných soužití, tzv. kohabitací. Na Slovensku není uzákoněno registrované partnerství jako soužití dvou osob stejného pohlaví, proto se ani ve sčítání kohabitace osob stejného pohlaví nezjišťovaly.

V dalším příspěvku informoval ředitel odboru informatiky ŠÚSR *Štefan Tóth* o nových technologiích použitých při sčítání 2011. Za důležitý posun v oblasti IT je považována možnost využití internetu k vyplnění sčítacího formuláře. Přes velká očekávání bylo nakonec online doručeno pouze necelých 7 % sebraných formulářů. Podle zákona o sčítání lidu nebylo možné využít rodná čísla jako identifikátory z důvodu ochrany osobních údajů, proto musely být zkonstruovány speciální bezvýznamové identifikátory, které byly vytištěny na samolepicí štítky a měly být nalepeny respondentem na sčítací tiskopis. Zmíněn byl také monitorovací systém určený komisařům pro práci v terénu.

Příspěvek *Branislava Šprochy* z Výskumného demografického centra INFOSTATu poukázal na některé

možnosti praktického využití výsledků sčítání. Sčítání označil za nezastupitelný zdroj údajů pro analýzu vývoje společnosti a nezbytný podklad pro tvorbu koncepcí a strategií v oblasti státní správy, samosprávy i soukromé sféry.

Zkušenosti sčítací komisařky ve sčítacím obvodu s převážně romskými obyvateli má pracovnice Ústavu geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košicích *Viktória Kandráčová*. Seznámila plénium s úskalími práce v terénu a navázala svým výzkumem týkajícím se Romů v Prešově.

V jednom z dalších příspěvků zdůraznila *Michaela Potančoková* význam výsledků sčítání jako klíčového zdroje dat pro multistavové prognózy. Poukázala na fakt, že pro správné využití těchto dat je důležité, v jaké formě jsou výsledky sčítání diseminovány.

Na problematiku diseminace výsledků navázal *Boris Frankovič* se svým příspěvkem týkajícím se ochrany statistických dat před možnou identifikací osoby. Byla představena metoda „record swapping“, kterou plánuje ŠÚSR využít při poskytování dat v rámci projektu Hyperkostky pro Eurostat. Následná diskuze ukázala, že téma ochrany dat je velmi sporné a to nejen co se týká vhodné metody, ale také toho, jaká data je vůbec potřeba chránit. Je obtížné najít hranici toho, co vše nepublikovat, aby to neomezilo vypovídací schopnost poskytovaných dat.

Klíčový příspěvek k otázkám budoucího sčítání přednesla generální ředitelka sekce sociálních statistik a demografie *Ludmila Ivančíková*. Ta na základě zkušenosti z proběhnuvšího cenzu vylučila oblasti, na které je potřeba v budoucnosti zaměřit speciální pozornost a kterými se je potřeba v dostatečném předstihu před sčítáním 2021 zabývat. Jde o:

- oblast metodologie sběru dat, tj. analyzovat možnosti využití registrů, možnosti výběrových řízení aj. tak, aby byly naplněny evropské požadavky,

- oblast metodiky – kdo bude předmětem sčítání, specifickou pozornost je potřeba věnovat sčítání marginalizovaných skupin společnosti,
- oblast legislativy – analýza potřeby samostatného zákona a formulace jeho ustanovení tak, aby se stal pomocí, nikoli omezením; vztah národní a evropské legislativy,
- technologie a inovace – za důležité se považuje implementovat a testovat nové technologie v intercenzálním období, nikoli je poprvé aplikovat až na samotné sčítání,
- outsourcing – potřeba přesné definice úloh v rámci sčítání tak, aby bylo možné kontrolovat jejich plnění,
- komunikace a publicita.

Na konferenci byli také přítomni zástupci národních statistických úřadů sousedících zemí. O zkušenosti s pořádáním cenzu v roce 2011 se tak podělili zástupci maďarského a polského i českého statistického úřadu. Například v Polsku bylo před sčítáním ověřováno na 300 různých administrativních zdrojů dat, z nich bylo alespoň částečně využito 28. Rovněž zástupci ČSÚ přednesli své zkušenosti, především s využitím administrativních zdrojů, využitím internetu, ale i outsourcingu.

Před ukončením konference byl po diskusi přijat materiál Závěry a doporučení z mezinárodní konference ŠÚSR. V něm se konstatuje, že konference ocenila výsledky sčítání 2011 a vynaložené úsilí ŠÚSR. Zástupci odborné veřejnosti potvrdili důležitost a význam censů a vyjádřili zájem pokračovat v diskusi o obsahu, formě a způsobu získávání dat. Účastníci konference se shodli, že základním východiskem pro přípravu příštího cenzu je přistupovat ke sčítání jako ke zjišťování založeném na kombinaci více zdrojů.

Lenka Šigutová

Seminář Venkov 2014

Ve **čtvrtek 6. února 2014** se konal na pražském Albertově pravidelný **seminář Venkov**. V pořadí již šestý ročník se těšil hojně účasti z akademické, státní i soukromé sféry a probíhal za příjemné atmosféry. Seminář **zahájil Radim Perlín**, vedoucí výzkumného centra RURAL při PřF UK v Praze.

Jako první byl přednesem příspěvek obecnějšího charakteru týkající se dotací. **Miroslav Daněk** z Ministerstva pro místní rozvoj ve své prezentaci s názvem **Stav přípravy evropských fondů** seznámil přítomné s dotační politikou pro nadcházející plánovací období 2014–2020. Do konce uplynulého roku 2013 byl schválen finanční rámec a téměř veškerá legislativa spojená s evropskými fondy. Podstatnou změnou oproti minulosti je komunitně vedený místní rozvoj (CLLD), který byl již v minulosti uplatňován v rámci Programu rozvoje venkova (PRV) a který bude aplikován i v dalších programech.

Otázkou **zaměstnanosti a vývojem pracovních pozic na venkově** se ve své prezentaci zabýval **Radim Perlín**. Výsledky analýzy opět připomněly skutečnost, že neexistuje pouze jeden homogenní venkov. Se snižující se populační velikostí obce sice klesá počet pracovních příležitostí, ale venkovské obce se z hlediska vývoje zaměstnanosti dále diferencují podle vertikální geografické polohy na metropolitní a periferní oblasti. Ve sledovaném období (2001–2013) byl úbytek pracovních míst v perifériích kompenzován právě nárůstem pracovních příležitostí v suburbánních prostorech.

Závěry ze své disertační práce představil **Vladan Hruška** (UJEP v Ústí nad Labem) v příspěvku **Konstrukce venkovských lokalit Moravskoslezského kraje v transformačním období**. Na základě produkční, spotřební a ochranné funkce ukázal diferen-

ciaci venkovského prostoru ve vybraných lokalitách Moravskoslezského kraje.

O tom, že **značení regionálních produktů v Česku** se v současnosti těší velké oblibě, referovala **Magdalena Kašková** z Výzkumného centra historické geografie na PřF UK v Praze. Tato regionální značení dávala autorka do kontextu s institucionalizací regionu a rozvojem venkova, který je v posledních letech zaměřen zejména na měkké faktory rozvoje, jako jsou spolupráce, participace, důvěra a místní iniciativa.

Modely chování obyvatel v typově odlišných perifériích Česka a Rakouska zkoumal řešitelský tým Výzkumného centra RURAL. Rozsáhlé dotazníkové šetření bylo provedeno ve třech typech periferních oblastí (vnější periferie, semiperiferie, vnitřní periferie) na území Česka a sousedního Rakouska. Výsledky tohoto projektu, jenž byl zaměřen na vnitřní potenciál periférií, představil **Vít Jančák**.

S ne zcela běžnými, avšak velmi zajímavými způsoby **zkoumání identity českého Severozápadu**, vystoupil v poslední prezentaci letošního semináře **Zdeněk Kučera** (PřF UK v Praze). V průběhu řešení projektu bylo analyzováno velké množství učebnic zeměpisu a pohlednic, přičemž cílem bylo zjistit obraz regionu, který byl prostřednictvím těchto materiálů v minulosti vytvořen. Příspěvek vyvolal následně vášnivou diskusi v plénu o důležitosti a potřebě kvalitní a objektivní výuky zeměpisu na školách.

Všechny přednesené příspěvky jsou volně dostupné ke stažení z webových stránek České geografické společnosti www.geography.cz/2014/02/prezentace-ze-seminare-venkov-2014/.

Hana Bednářová

PROJEKCE OBYVATELSTVA V KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY DO ROKU 2050

Michaela Němečková – Terezie Štyglerová¹⁾

ÚVOD

V lednu 2014 zveřejnil Český statistický úřad (ČSÚ) novou projekci obyvatelstva v krajích ČR (Projekce krajů 2013). Projekce obyvatelstva za nižší územní celky – kraje – tak následuje novou projekci celorepublikovou, kterou ČSÚ vydal v červenci roku 2013 (dostupná na: <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/4020-13>).

Obě nové projekce byly metodologicky shodně založeny. Prahem projekcí se stala demografická struktura obyvatelstva podle pohlaví a jednotek věku k 1. 1. 2013, vycházející z výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011 a následné bilance relevantních demografických událostí. Při projekci byla použita komponentní metoda v jednoletém projekčním kroku podle jednotek věku. Scénář budoucího vývoje byl založen na očekávaném vývoji plodnosti (specifických měr plodnosti podle jednotek věku), úmrtnosti (pravděpodobností úmrtí podle jednotek věku a pohlaví) a migrace (objemu imigrace a mírů emigrace podle pohlaví a věku, souhrnně za vnitřní i zahraniční migraci).

Zahrnutí migrace do krajských projekcí je pro ČSÚ po dlouhých letech „novým prvkem“. Žádná z regionálních projekcí ČSÚ sestavených po vzniku samostatné České republiky v roce 1993 migraci neuvážovala, a to zejména z toho důvodu, že vývoj migrace je velmi obtížně předvídatelný. Je silně podmíněn množstvím vnějších faktorů (ekonomická situace rodin i hospodářské podmínky v regionu, stavební rozvoj, legislativní opatření) a do určité míry je problematická

i samotná statistika (kvalita údajů o zahraniční migraci, registrovaný versus obvyklý pobyt obyvatel). Na druhou stranu, váha migrace s výpočtem regionálních projekcí roste, a v krajích, které zaznamenávají nemalé zisky/ztráty obyvatelstva prostřednictvím stěhování, zahrnutí/nezahrnutí migrace do projekce podstatně ovlivňuje výsledný směr očekávaného demografického vývoje. Projekce přitom obecně předpokládá jednotný model reprodukčního chování všech obyvatel, a tak počet migrantů a jejich struktura podle pohlaví a věku následně ovlivňuje nejen počet zemřelých, ale i narozených²⁾. Důsledkem obohacení projekce o migrační složku bylo zkrácení projektovaného období (ve srovnání s celorepublikovou projekcí). Horizontem Projekce krajů 2013 je rok 2050, resp. údaje o stavu a strukturách k 1. 1. 2051. Že zkrácení projektovaného období výrazně neovlivní možnosti využití výsledků krajské projekce, dokládají právě i výsledky projekce ČR, které ukázaly, že k nejvýznamnějším změnám v demografických strukturách dojde ještě během první poloviny tohoto století.

Projekce obyvatelstva očekává ve scénáři plynulý vývoj jednotlivých demografických procesů, není totiž schopna předvídat náhlé působení vnějších vlivů (hluboké ekonomické krize, výrazné změny v systému sociálních opatření, epidemie nemocí apod.), které mohou z krátkodobého hlediska výrazně ovlivnit populační vývoj, nepočítá ani s územními změnami. Zároveň projekce odráží úroveň poznání populačního vývoje v čase sestavení projekce a aktuální situaci v daném regionu, zejména co se týče migračních toků. Projekce tak ukazuje na hypotetický vývoj počtu obyvatel a věkového složení daného kraje, který by byl výsledkem naplnění scénáře vývoje jednotlivých složek

1) Autorky příspěvku jsou zároveň autorkami diskutované projekce.

2) Např. v Praze a Středočeském kraji téměř jedna pětina žen, kterým se v roce 2012 narodilo dítě, se do kraje přistěhovala v období 2009–2012. U ostatních krajů byl odpovídající podíl nejvýše poloviční, mezi 3 % (Karlovarský kraj) a 9 % (Liberecký kraj).

populačního vývoje v daném regionu. V tomto smyslu je třeba výsledky projekce chápat a interpretovat.

Výsledky nové projekce obyvatelstva krajů jsou dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/p/130052-14>. Elektronická publikace obsahuje pro každý kraj tři základní tabulky: pohyb obyvatelstva a základní scénář vývoje plodnosti a úmrtnosti, věkové složení obyvatelstva celkem podle pětiletých věkových skupin a věkové složení obyvatelstva podle pohlaví a pětiletých věkových skupin (obojí k 1. 1.). Stejně výsledky jsou k dispozici i za vyšší územní celky – regiony soudržnosti (dříve oblasti). Výsledky se týkají krajů v aktuální územní struktuře (k 1. 1. 2013). Podrobnější údaje po jednotkách věku lze získat prostřednictvím oddělení informačních služeb a krajských správ ČSÚ.

PŘEDPOKLADY

Hlavními předpoklady Projekce krajů 2013 v oblasti přirozené měny byly mírný růst úrovně plodnosti

a pokles intenzity úmrtnosti ve všech krajích ČR. Mezikrajské rozdíly v hodnotách ukazatelů by se měly mírně snižovat.

Vývoj úrovně plodnosti v posledních dvou desetiletích měl ve všech územních celcích shodný trend. Po prudkém poklesu v 90. letech minulého století dosahovala úroveň plodnosti ve všech krajích na počátku 21. století historického minima, navíc výrazně pod hladinou 1,3 dítěte na jednu ženu (hranice tzv. lowest-low fertility). K výraznějšímu růstu ukazatele úhrnné plodnosti došlo až kolem roku 2004, ovšem ani ten netrval dlouho, v úhrnu za celou ČR se zastavil v roce 2008 na hodnotě 1,50 dítěte na jednu ženu. Jednotlivé kraje dosáhly v tomto roce hodnoty 1,37–1,61. V letech 2009–2010 úhrnná plodnost v podstatě stagnovala, v dalším roce se dokonce ve všech krajích snížila. V roce 2012 se ve většině krajů (s výjimkou Ústeckého a Karlovarského) ukazatel úhrnné plodnosti opět zvýšil, v případě Jihočeského kraje došlo i k překonání dosavadního maxima.

Tab. 1: Základní parametry plodnosti, 2012 a 2050

Fertility scenario, 2012 and 2050

Kraj/Region	Úhrnná plodnost Total fertility rate					Průměrný věk při narození dítěte Mean age at childbirth				
	2012 ^{*)}	pořadí rank	2050	pořadí rank	index 2050/ 2012 (%)	2012 ^{*)}	pořadí rank	2050	pořadí rank	index 2050/ 2012 (%)
Hlavní město Praha	1,38	12.	1,52	11.	111	31,4	1.	32,2	1.	103
Středočeský kraj	1,54	1.	1,65	1.	108	29,9	4.	30,9	4.	103
Jihočeský kraj	1,51	2.	1,58	5.	104	29,5	9.	30,6	9.	104
Plzeňský kraj	1,45	8.	1,53	10.	106	29,4	10.	30,6	11.	104
Karlovarský kraj	1,37	13.	1,47	14.	108	28,8	13.	30,3	12.	105
Ústecký kraj	1,46	6.	1,54	9.	105	28,5	14.	29,9	14.	105
Liberecký kraj	1,49	4.	1,61	2.	108	29,4	11.	30,6	10.	104
Královéhradecký kraj	1,46	7.	1,57	6.	107	29,8	5.	30,8	5.	104
Pardubický kraj	1,51	3.	1,59	3.	105	29,7	6.	30,7	7.	103
Kraj Vysočina	1,47	5.	1,55	7.	105	29,7	7.	30,6	8.	103
Jihomoravský kraj	1,45	9.	1,59	4.	110	30,1	3.	30,9	3.	103
Olomoucký kraj	1,41	10.	1,54	8.	109	29,7	8.	30,8	6.	104
Zlínský kraj	1,35	14.	1,48	13.	110	30,2	2.	31,0	2.	103
Moravskoslezský kraj	1,41	11.	1,51	12.	108	29,1	12.	30,2	13.	104
Průměr/Average	1,45	.	1,55	.	107	29,8	.	30,7	.	104
Směrodatná odchylka/Standard deviation	0,06	.	0,05	.	1,95	0,7	.	0,5	.	0,7
Variační koeficient/Variance coefficient (%)	3,83	.	3,08	.	1,81	2,2	.	1,7	.	0,7
Variační rozpětí/Variance	0,19	.	0,18	.	6,31	2,9	.	2,3	.	2,3

Pozn.: *) 2012 reálná data.

Note: *) 2012 observed data.

Mezi rokem 2001 a 2012 se tak úhrnná plodnost v jednotlivých krajích zvýšila o 13–33 %. Nejintenzivněji rostla v Pardubickém, Jihočeském a Středočeském kraji, nejméně v kraji Karlovarském. Ne výrazně se změnila plodnost i v Praze, kde obvykle ukazatel úhrnné plodnosti dosahoval nejnižších hodnot. Úhrnná plodnost zde byla v roce 2012 o čtvrtinu vyšší než v roce 2001 a převýšila aktuální úroveň plodnosti v kraji Karlovarském i Zlínském. Výjimečná ale Praha nadále zůstává z hlediska průměrného věku žen při narození dítěte, který stále převyšuje druhou nejvyšší hodnotu v rámci krajů o více než jeden rok (31,4 roku v Praze oproti 30,2 roku ve Zlínském kraji). Naopak v průměru nejmladší jsou stále rodičky v kraji Ústeckém a Karlovarském (méně než 29 let).

Analogicky s celorepublikovou projekcí Projekce krajů 2013 předpokládá v dalších letech mírné zvyšování úrovně plodnosti. Ze současných hodnot 1,35–1,54 dítěte na jednu ženu (v roce 2012) by měla úhrnná plodnost vzrůst do roku 2030 na 1,42–1,59, do roku 2050 pak dále na 1,47–1,65. Nejvyšší plodnost se očekává i nadále ve Středočeském kraji, nadprůměrná také v kraji Libereckém, Pardubickém, Jihomoravském, Jihočeském a Královéhradeckém. Nejnižší průměrný počet dětí na jednu ženu by měl být nadále v Karlovar-

ském kraji, nízká plodnost zůstane i v kraji Zlínském a Moravskoslezském.

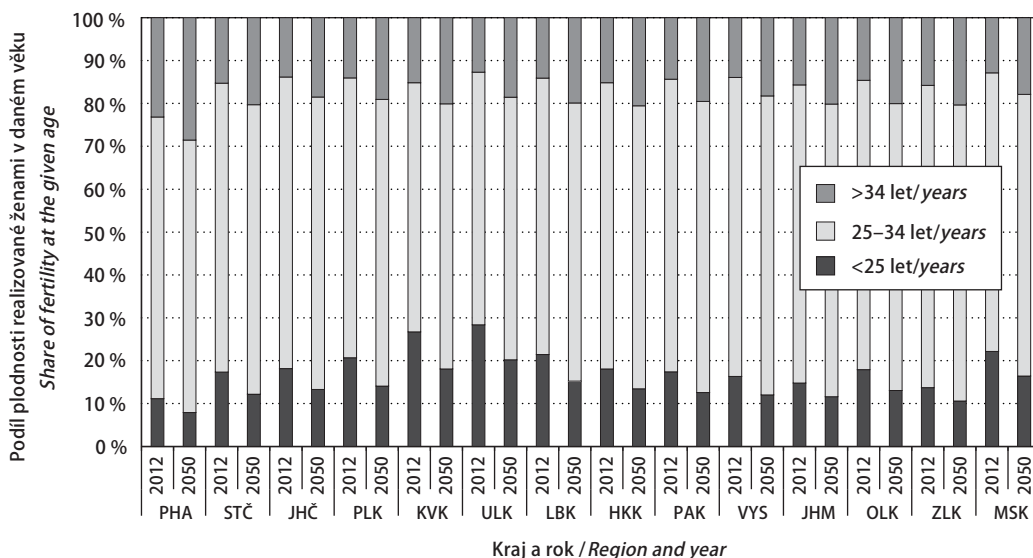
Také z hlediska průměrného věku žen při narození dítěte projekce nepředpokládá výrazné změny v rozdílech mezi kraji. Nejstarší rodičky by měly být stále v Praze, s odstupem v kraji Zlínském, Jihomoravském a Středočeském, mladší v kraji Ústeckém, Moravskoslezském a Karlovarském. I přes největší přírůstek by měl v Ústeckém kraji průměrný věk matek při porodu i v roce 2050 zůstat pod hranicí 30 let.

Dlouhodobě příznivý trend (od konce 80. let 20. století) má v ČR vývoj úmrtnosti, a to platí i pro jednotlivé kraje. Žádný z krajů nezaznamenává dlouhodobější stagnaci či klesající naději dožití při narození. Projekce očekává pokračování pozitivního trendu vývoje úmrtnosti, tedy snižování pravděpodobnosti úmrtí a růst střední délky života. Celkově se v projektovaném období (do roku 2050) očekává zvýšení naděje dožití při narození u mužů o 7,6–8,5 let ze 73,0–77,0 let na 81,5–84,6 let, u žen pak ze současných 79,0–81,8 let na 86,5–88,9 let, tj. o 6,9–7,5 let. Mezní hodnoty by přitom měly připadnout stejně jako dnes na kraj Ústecký a Hlavní město Prahu.

Základní rozložení krajů podle úrovně úmrtnosti přitom zůstane zachováno, v průměru nejdelší by

Graf 1: Věkové rozložení plodnosti, 2012 a 2050

Age distribution of fertility, 2012 and 2050

měla být očekávaná délka života v Praze, v kraji Královéhradeckém, Vysočina, Jihomoravském a u žen i ve Zlínském kraji. Dlouhodobě podprůměrná zůstane dle projekce střední délka života v kraji Moravskoslezském, Karlovarském a Ústeckém, u mužů i ve Zlínském a Olomouckém. Výraznější změna v pořadí kraje podle střední délky života je očekávána pouze u Středočeského kraje v souvislosti s významnými migračními toky do regionu. Aktuální zaostávání střední délky života ve Středočeském kraji za republikovou hodnotou je totiž způsobeno vyšší úmrtností ve starším věku (u mužů nad 60 let, u žen nad 70 let), zatímco mladší obyvatelstvo má úmrtnost průměrnou či dokonce podprůměrnou.

Předpoklady migrace se odvíjely primárně od situace nedávných let. Věkově specifický profil stěhujících se obyvatel byl ponechán v jednotlivých krajích fixní po celé období projekce a odpovídal průměrné situ-

aci z let 2010–2012. Mezi migranty obecně převládají osoby věkové skupiny 20–40 let, silnější je i zastoupení nejmenších dětí do 3–5 let (kdy ještě chybí vazba na školní docházku).

Do všech krajů se přestěhovávají zejména osoby ve věku 27–30 let, nejvýraznější je jejich koncentrace u přistěhovalých do krajů s velkými městskými aglomeracemi – do kraje Jihomoravského, do Prahy, do kraje Moravskoslezského a Plzeňského. Středočeský kraj jako jediný má aktuálně věkové těžiště u přistěhovalých mírně posunuto do vyššího věku: nejvíce přistěhovalých připadlo v období 2010–2012 v průměru na 32leté muže a 30leté ženy. Přistěhovalých ve věku nad 40 let výrazně s věkem ve všech krajích ubývá, malé lokální zvýšení podílu přistěhovalých do některých krajů (např. Vysočina, Jihočeský) se objevuje pouze kolem věku 60 let patrně v souvislosti se změnou bydlení při vstupu do důchodového věku.

Tab. 2: Základní parametry úmrtnosti, 2011–2012 a 2050

Mortality scenario, 2011–2012 and 2050

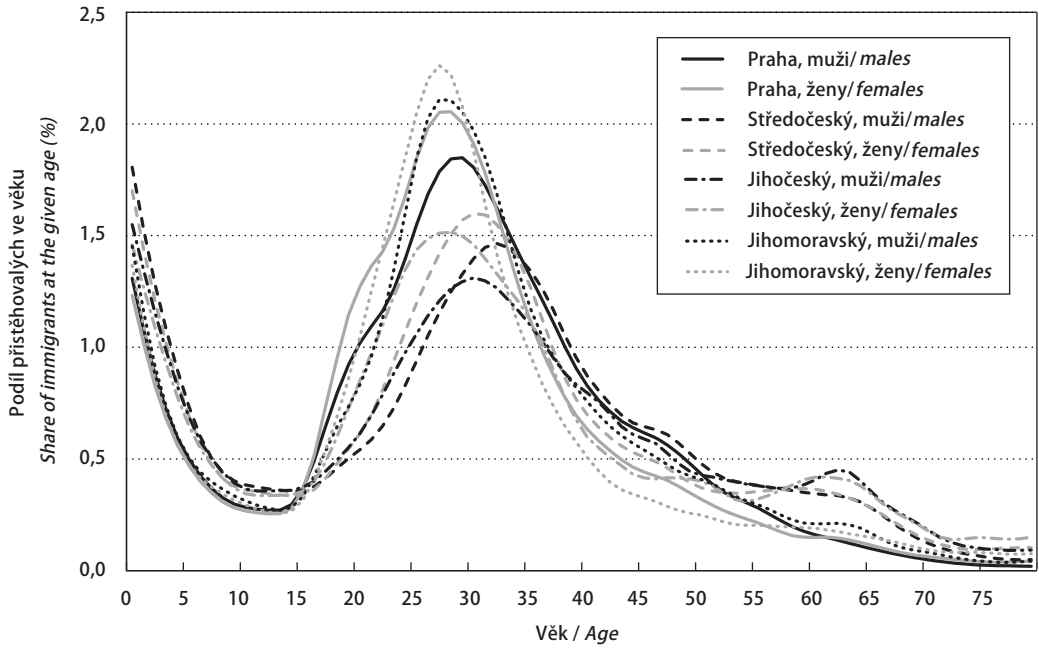
Kraj/Region	Naděje dožití mužů při narození Male life expectancy at birth					Naděje dožití žen při narození Female life expectancy at birth				
	2011–2012 ^{*)}	pořadí rank	2050	pořadí rank	rozdíl difference 2050–2012	2011–2012 ^{*)}	pořadí rank	2050	pořadí rank	rozdíl difference 2050–2012
Hlavní město Praha	77,0	1.	84,6	1.	7,6	81,8	1.	88,9	1.	7,0
Středočeský kraj	74,9	9.	83,3	5.	8,3	80,6	11.	88,0	7.	7,4
Jihočeský kraj	75,1	7.	83,2	6.	8,1	81,0	7.	88,0	8.	7,0
Plzeňský kraj	75,2	6.	83,2	7.	8,1	80,8	9.	87,8	10.	7,0
Karlovarský kraj	74,0	12.	81,9	12.	7,9	79,7	12.	87,0	13.	7,2
Ústecký kraj	73,0	14.	81,5	14.	8,5	79,0	14.	86,5	14.	7,5
Liberecký kraj	75,3	4.	83,1	9.	7,8	80,8	8.	88,1	6.	7,3
Královéhradecký kraj	75,6	2.	83,7	2.	8,1	81,5	3.	88,5	3.	7,0
Pardubický kraj	74,9	8.	83,1	8.	8,2	80,7	10.	87,7	11.	7,0
Kraj Vysočina	75,6	3.	83,7	3.	8,1	81,2	5.	88,4	4.	7,2
Jihomoravský kraj	75,2	5.	83,3	4.	8,1	81,7	2.	88,6	2.	6,9
Olomoucký kraj	74,3	11.	82,7	10.	8,4	81,0	6.	87,9	9.	6,9
Zlínský kraj	74,4	10.	82,4	11.	8,0	81,4	4.	88,2	5.	6,9
Moravskoslezský kraj	73,3	13.	81,6	13.	8,3	79,7	13.	87,2	12.	7,5
Průměr/Average	74,8	.	83,0	.	8,1	80,8	.	87,9	.	7,1
Směrodatná odchylka/Standard deviation	1,0	.	0,8	.	0,2	0,8	.	0,6	.	0,2
Variační koeficient/Variance coefficient (%)	1,3	.	1,0	.	2,8	1,0	.	0,7	.	2,9
Variační rozpětí/Variance	4,0	.	3,1	.	0,9	2,8	.	2,4	.	0,6

Pozn.: *) 2011–2012 reálná data.

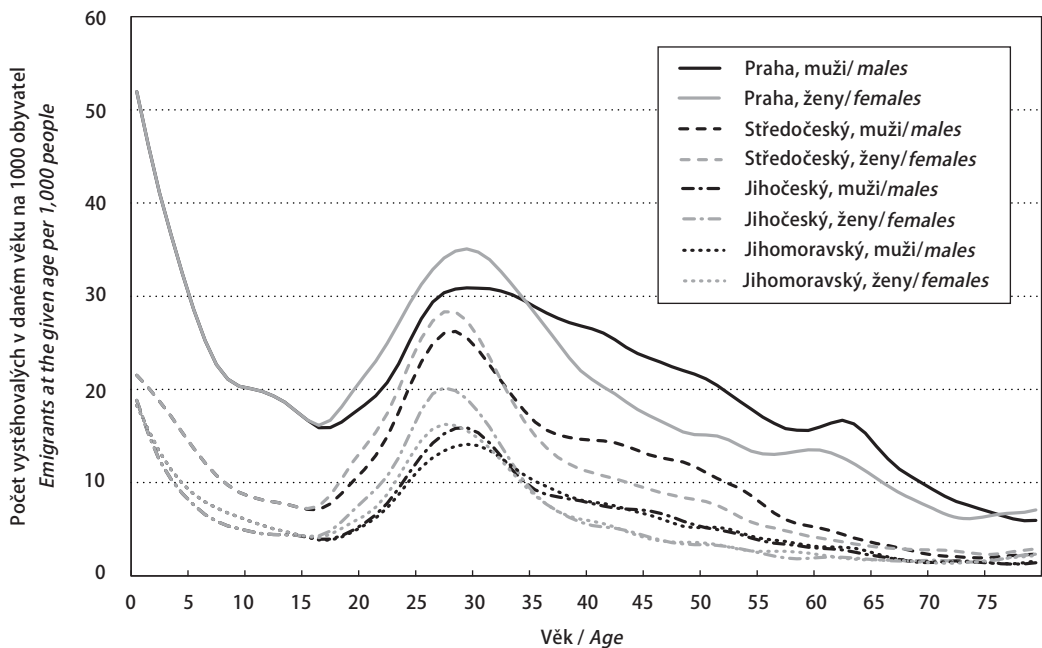
Note: *) 2011–2012 observed data.

Graf 2: Věková struktura přistěhovaných, průměr let 2010–2012, vybrané kraje

Age structure of immigrants, 2010–2012 average, selected regions

Graf 3: Míry vystěhování, průměr let 2010–2012, vybrané kraje

Emigration rates, 2010–2012 average, selected regions

Tab. 3: Saldo migrace, 2012–2050

Net migration, 2012–2050

Kraj/Region	2012 ^{*)}	2013 ¹⁾	2020	2030	2040	2050
Hlavní město Praha	3 351	-4 464	505	2 810	3 972	5 311
Středočeský kraj	10 795	9 810	8 760	7 121	5 036	3 614
Jihočeský kraj	322	451	717	1 061	1 129	1 327
Plzeňský kraj	1 213	1 213	1 434	1 714	1 755	1 889
Karlovarský kraj	-1 187	-920	-493	-47	236	524
Ústecký kraj	-518	-285	73	404	494	726
Liberecký kraj	-212	-121	318	567	643	800
Královéhradecký kraj	-552	-254	85	488	622	869
Pardubický kraj	47	-131	420	847	883	1 061
Kraj Vysočina	-655	-800	-216	239	350	573
Jihomoravský kraj	1 707	281	812	1 477	1 580	1 841
Olomoucký kraj	-631	-802	-143	393	503	752
Zlínský kraj	-737	-584	-284	144	277	512
Moravskoslezský kraj	-2 650	-3 488	-2 371	-1 422	-1 012	-475

Pozn.: *) 2012 reálná data.

¹⁾ Odhad na základě předběžných údajů za 1.–3. čtvrtletí roku 2013.

Note: *) 2012 observed data.

¹⁾ Estimate based on preliminary results for 1st – 3rd quarters 2013.

I v oblasti pohybu směrem z regionů – měř vystěhování – je věkové rozložení obdobné. Míry vystěhování jsou přitom ze všech krajů u mužů i u žen, a to v celém věkovém rozpětí, výrazně nejvyšší u Hlavního města Prahy. Variabilita měř u ostatních krajů je obecně daleko nižší.

U většiny krajů projekce očekává setrvání úrovně objemu přistěhovávaných a měř vystěhování na úrovni let 2010–2012. Projektovaná úroveň migrace v prvním roce projekce přitom zohledňuje předběžné výsledky za stěhování v 1.–3. čtvrtletí 2013 (např. výrazný pokles salda migrace pro Hlavní město či Jihomoravský kraj). V dalších letech projekce primárně očekává návrat (či setrvání) k průměrné migraci posledních let. Výraznější změna v úrovni migračního toku (snížení objemu přistěhovávaných) je očekávána pouze ve stěhování do Středočeského kraje, mírně i směrem do Prahy, Jihomoravského a Ústeckého kraje. Nejvíce obyvatel stěhování by i přesto v polovině století měla nadále získávat Praha a Středočeský kraj, dále kraj Plzeňský a Jihomoravský.

VÝSLEDKY PROJEKCE

Počet obyvatel

K 1. 1. 2013, na prahu projekce, měla Česká republika 10 516,1 tis. obyvatel. Nejlidnatějším krajem byl

kraj Středočeský. Ten se stal co do počtu obyvatel největším krajem v průběhu roku 2010. Na konci roku 2009 měla nejvíce obyvatel Praha, její prvenství však trvalo pouze jeden rok, do té doby byl nejpočetnější kraj Moravskoslezský. Status kraje s nejvyšším počtem obyvatel si Středočeský kraj udržel i po sčítání lidí v roce 2011 (Praha zůstala druhá) a za splnění předpokladů zanesených v této projekci by se tato situace neměla změnit ani následujících 38 let. Spolu s Hlavním městem Prahou by navíc měly být jedinými kraji, jejichž počet obyvatel by se měl do poloviny století oproti současnému stavu navýšit, a to ve Středočeském z 1,29 na 1,49 mil. (tj. o 16 %), v Hlavním městě Praze z 1,25 na 1,39 mil. (tj. o 11 %) a měly by tvořit 14,9 a 13,8 % celkového počtu obyvatel republiky. Populační přírůstky jsou u těchto dvou krajů, vyjma let 2013–2014 v případě Prahy, očekávány každoročně. Pro ostatní kraje, tedy i pro kraje, které posledních několik let zaznamenávají přírůstky obyvatel (kromě Prahy a Středočeského kraje jde o kraj Jihočeský, Plzeňský, Pardubický a Jihomoravský) je výsledkem projekce na konci projekčního období úbytek obyvatel, a to o 1 až 20 %. Nejmenší úbytek by měl nastat v kraji Plzeňském, kde jsou až do roku 2025 očekávány ještě přírůstky, byť pouze v řádu stovek obyvatel, stejně jako úbytky, které by měly nastat od roku 2026. Největší změna počtu obyvatel, pětina pokles, je projekto-

ván pro Moravskoslezský kraj, kde by měly každoroční úbytky obyvatel pokračovat, resp. se v celkovém trendu prohloubit ze současných 4 tisíc (2011–2012) na 7,5 tisíce v závěru projektovaného období. V současnosti třetí nejlidnatější Moravskoslezský kraj by tak na této pozici v polovině 20. let měl vystřídat dnes čtvrtý kraj Jihomoravský. Relativně malý úbytek obyvatel, čtyři procenta oproti současnému stavu, by měl totiž dle této projekce do poloviny století nastat kromě Plzeňského kraje také v kraji Jihomoravském a Libereckém (o 4 %), naopak větší pokles počtu obyvatel vedle Moravskoslezského kraje ještě v kraji Karlovarském (o 17 %) a Zlínském (o 16 %).

Vývoj celkového počtu obyvatel kraje by měl být v následujících necelých čtyřech desetiletích podle této projekce výjimečný v Praze, a to tím, že by na rozdíl od vývoje ve všech ostatních krajích ČR měl být po celé sledované období ovlivňován kladným přirozeným přírůstkem. Ten se do hlavního města

stejně jako do dalších 8 krajů, vrátil po letech populačního úbytku v roce 2006 (do dvou krajů ještě o rok dříve, do zbývajících o rok později). Situace s pokračující kladnou bilancí přirozené měny Prahy vychází z hypotézy o její další migrační ziskovosti (po přechodném období úbytků v letech 2013–2018), kdy byl dále pro reprodukční chování migrantů použit zjednodušující předpoklad o jejich chování stejném jako pro majoritní populaci. Po Praze by se období přirozených přírůstků mělo udržet nejdéle ve Středočeském kraji, avšak pouze do roku 2019 včetně a dále do roku 2015 v kraji Libereckém a ještě o rok méně v kraji Jihomoravském. Ve zbývajících se přírůstek změnil v úbytek většinou již v letech 2011–2012. V Moravskoslezském kraji převaha živě narozených nad zemřelými trvala dokonce pouze dva roky (2007–2008). Předpokládané úbytky obyvatel přirozenou měny by se navíc měly v krajích v čase prohlubovat.

Tab. 4: Projektované počty obyvatel, 2013–2051 (1. 1.)

Projected population sizes, 2013–2051 (1 January)

Kraj/Region	2013 ^{*)}	2021	2031	2041	2051	Index 2051/ 2013 (%)	Pořadí/Rank		Podíl na obyvatelstvu ČR Share of the population of the CR (%)	
							2013	2051	2013	2051 ¹⁾
Hlavní město Praha	1 246 780	1 250 108	1 279 208	1 321 342	1 385 358	111	2.	2.	11,9	13,8
Středočeský kraj	1 291 816	1 370 854	1 440 031	1 478 108	1 492 460	116	1.	1.	12,3	14,9
Jihočeský kraj	636 611	637 656	631 259	617 159	600 062	94	7.	6.	6,1	6,0
Plzeňský kraj	572 687	577 533	577 824	572 840	566 251	99	9.	7.	5,4	5,6
Karlovarský kraj	301 726	291 238	277 852	263 444	250 217	83	14.	14.	2,9	2,5
Ústecký kraj	826 764	813 755	789 613	756 155	718 535	87	5.	5.	7,9	7,2
Liberecký kraj	438 594	438 818	435 398	427 864	419 258	96	13.	13.	4,2	4,2
Královéhradecký kraj	552 946	546 694	535 271	519 202	502 087	91	10.	9.	5,3	5,0
Pardubický kraj	516 440	513 827	508 544	498 535	487 333	94	11.	11.	4,9	4,9
Kraj Vysočina	511 207	503 328	490 390	471 629	449 940	88	12.	12.	4,9	4,5
Jihomoravský kraj	1 168 650	1 170 750	1 163 123	1 144 009	1 122 178	96	4.	3.	11,1	11,2
Olomoucký kraj	637 609	626 326	609 784	586 795	561 703	88	6.	8.	6,1	5,6
Zlínský kraj	587 693	574 807	553 524	526 045	496 029	84	8.	10.	5,6	4,9
Moravskoslezský kraj	1 226 602	1 183 545	1 123 790	1 052 871	978 513	80	3.	4.	11,7	9,8

Pozn.: *) 2013 reálná data.

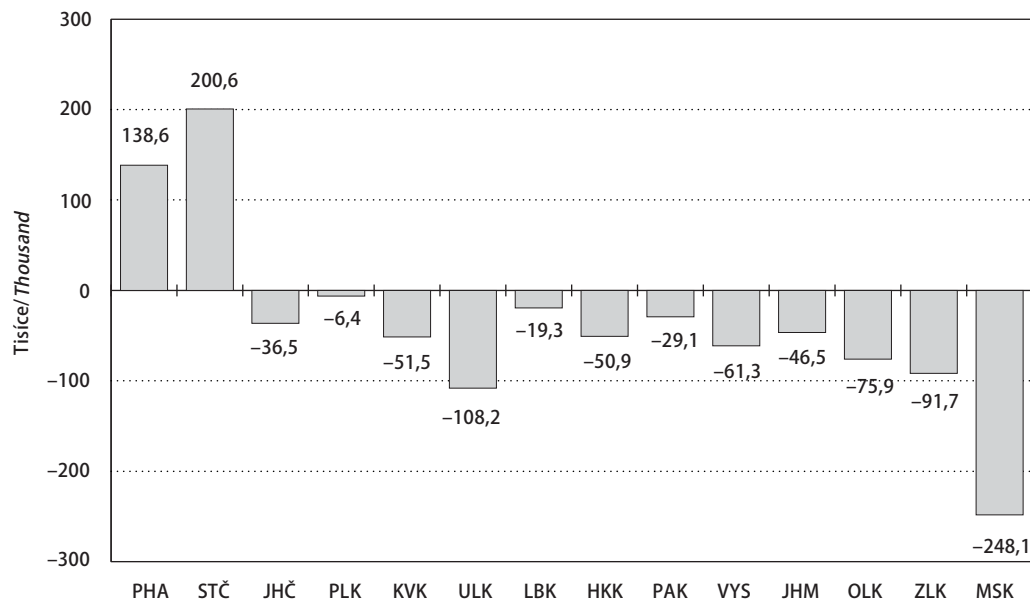
¹⁾ Podíl na součtu obyvatel krajů.

Note: *) 2013 observed data.

¹⁾ Share of the sum of populations of the regions.

Graf 4: Projektovaná absolutní změna počtu obyvatel mezi 1. 1. 2013 a 1. 1. 2051 (v tis.)

Projected absolute difference in population size between 1 January 2013 and 1 January 2051 (thous.)

Tab. 5: Projektované průměrné roční přírůstky/úbytky na 1 000 obyvatel, 2011–2050

Projected average population increases/decreases per 1,000 inhabitants, 2011–2050

Kraj/Region	Přirozený přírůstek Natural increase				Přírůstek stěhováním Net migration				Celkový přírůstek Total increase			
	2011–2020 ^{*)}	2021–2030	2031–2040	2041–2050	2011–2020 ^{*)}	2021–2030	2031–2040	2041–2050	2011–2020 ^{*)}	2021–2030	2031–2040	2041–2050
Hlavní město Praha	0,9	0,5	1,1	1,5	-0,1	1,5	2,7	3,5	1,3	2,3	3,2	4,7
Středočeský kraj	-0,5	-1,4	-1,8	-2,2	7,4	5,6	4,0	2,8	8,0	4,9	2,6	1,0
Jihočeský kraj	-2,1	-3,8	-4,7	-5,1	0,8	1,5	1,7	2,0	0,3	-1,0	-2,3	-2,8
Plzeňský kraj	-2,4	-3,7	-4,3	-4,5	2,2	2,8	3,0	3,2	1,1	0,1	-0,9	-1,2
Karlovarský kraj	-3,5	-5,4	-6,6	-6,9	-2,5	-0,8	0,4	1,6	-4,2	-4,7	-5,3	-5,2
Ústecký kraj	-3,1	-4,6	-5,8	-6,2	-0,2	0,4	0,6	0,9	-1,8	-3,0	-4,3	-5,1
Liberecký kraj	-1,6	-2,9	-3,7	-3,9	0,2	1,1	1,4	1,7	0,2	-0,8	-1,7	-2,0
Královéhradecký kraj	-2,4	-3,9	-4,7	-5,0	-0,3	0,6	1,0	1,5	-1,4	-2,1	-3,0	-3,4
Pardubický kraj	-2,1	-3,5	-4,2	-4,4	0,3	1,4	1,7	2,0	-0,5	-1,0	-2,0	-2,3
Kraj Vysočina	-2,3	-4,2	-5,5	-6,2	-1,0	0,2	0,6	1,0	-1,8	-2,6	-3,9	-4,7
Jihomoravský kraj	-1,4	-2,8	-3,3	-3,7	0,7	1,1	1,3	1,5	0,6	-0,7	-1,7	-1,9
Olomoucký kraj	-2,7	-4,3	-5,3	-5,8	-0,7	0,4	0,7	1,1	-2,0	-2,7	-3,8	-4,4
Zlínský kraj	-3,3	-5,2	-6,4	-7,1	-0,8	0,0	0,4	0,8	-2,6	-3,8	-5,1	-5,9
Moravskoslezský kraj	-3,2	-5,1	-6,4	-7,0	-2,4	-1,5	-1,1	-0,7	-4,2	-5,2	-6,5	-7,3

Pozn.: *) 2011–2012 reálná data.

Note: *) 2011–2012 observed data.

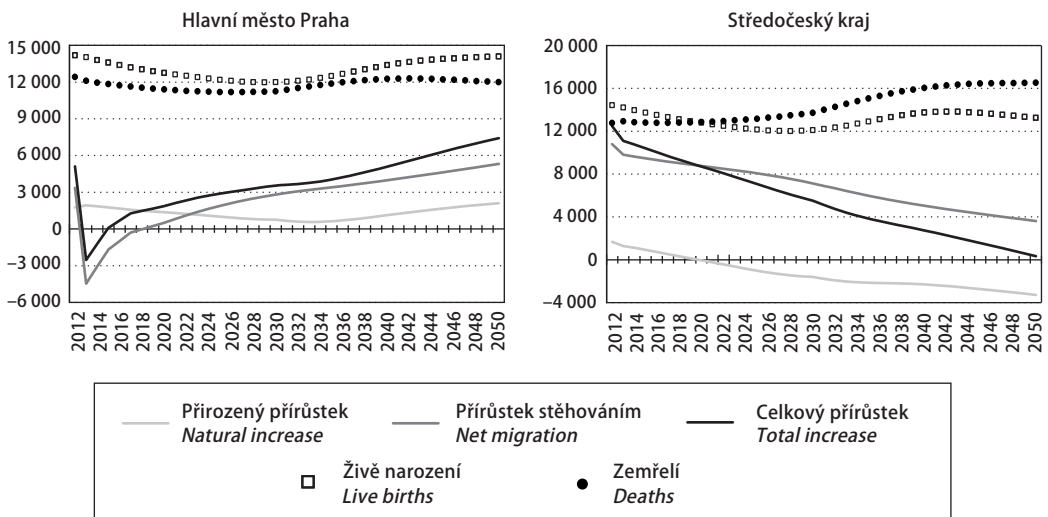
Počet živě narozených dětí v poslední vlně zvýšené porodnosti vrcholil v deseti krajích v roce 2008, v kraji Plzeňském, Královéhradeckém a Olomouckém o rok později a v Praze bylo maximum dosaženo až v roce 2010. V dalších letech se počty živě narozených dětí snižovaly, i když mezi roky 2011 a 2012 byl u pěti krajů zaznamenán menší vzestup. Snižování ročních počtů narozených by však mělo ve všech krajích pokračovat až do přelomu 20. a 30. let, a to navzdory očekávanému celkovému mírnému zvýšení úrovně plodnosti. Nižší počty narozených dětí budou totiž odrazem velikosti a struktury souboru potenciálních rodiček. Následná sekundární vlna porodnosti jako výsledek vyšší porodnosti v prvním desetiletí tohoto století nebude příliš výrazná, v některých krajích by mělo jít spíše o stagnaci ročních počtů. Nejpozději po roce 2042 by ve všech krajích kromě Prahy měly počty živě narozených dětí opět klesat. V Praze porostou až do konce projekčního období. Příčinou bude zejména rychlý růst velikosti populace žen v reprodukčním věku a jejich reprodukce, a to díky vysokým očekávaným migračním ziskům osob v tomto věku. Nicméně stejně

jako v ostatních krajích, i v Praze by očekávané počty narozených již neměly převýšit maxima dosažená v období 2008–2010, i když by v roce 2050 měly být zde nižší oproti roku 2010 pouze o 5 %. Ve srovnání s rokem 2012 je v polovině století očekáván počet živě narozených dětí nižší o 8 (Středočeský kraj) až 38 % (Moravskoslezský kraj), v Praze pak pouze o 1 %.

Zhruba do druhé poloviny 20. let až počátku 30. let by počty zemřelých v jednotlivých krajích měly v zásadě stagnovat, popř. velmi mírně růst. Výjimkou by měla být Praha, kde je podle výsledků projekce v tomto období očekáván naopak mírný pokles počtů zemřelých. V průběhu 30. let budou ale i tady počty zemřelých v souvislosti s přesunem silných poválečných generací do věku vysoké úmrtnosti narůstat, v posledním desetiletí projektovaného období pak opět stagnovat či se dokonce mírně snižovat. V polovině století je tak v krajích projektován roční počet zemřelých o 8 (Moravskoslezský kraj) až 30 % (Středočeský kraj) vyšší než byl v roce 2012, pouze v Praze je očekáván počet o 3 % nižší.

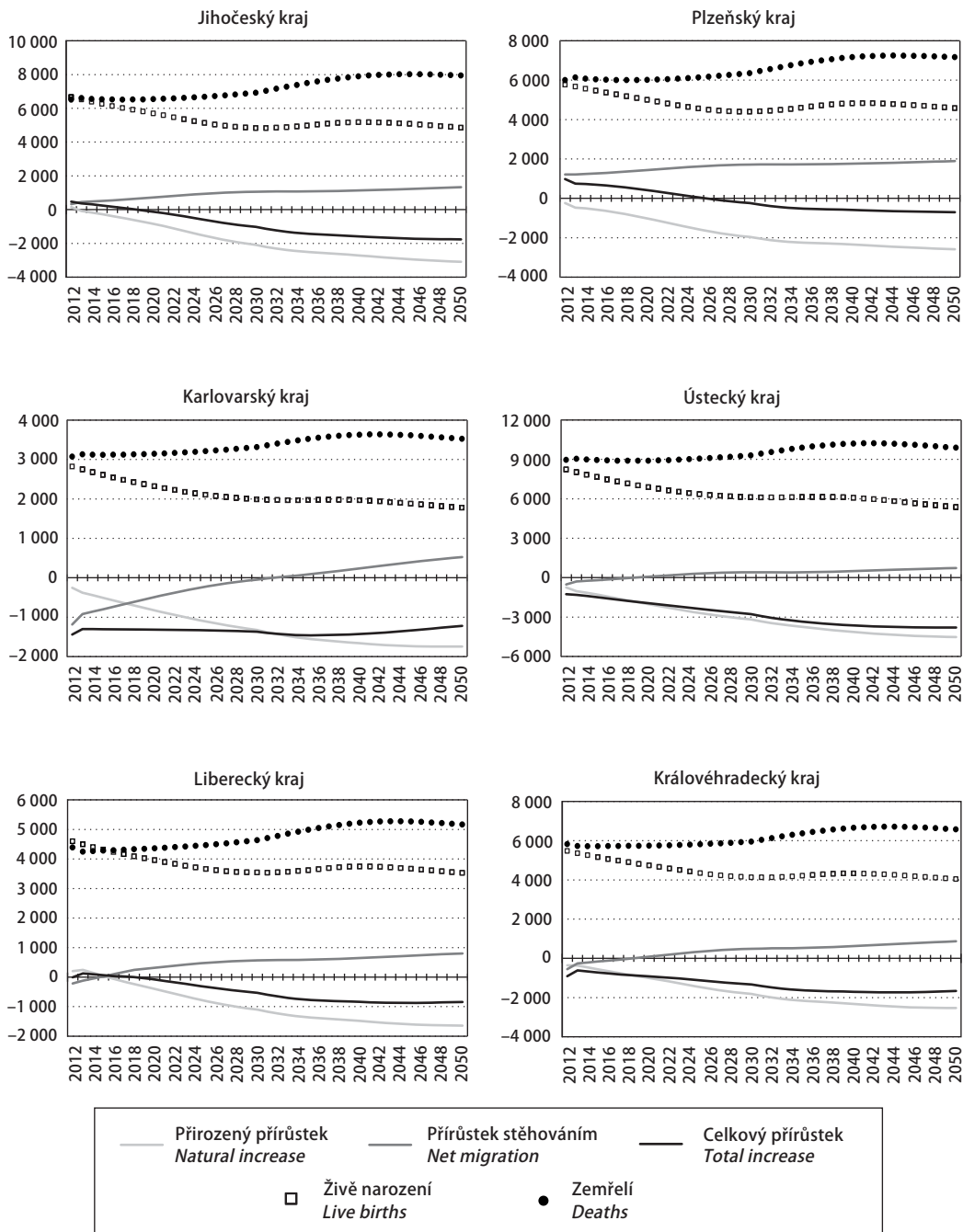
Graf 5: Projektovaný vývoj přírůstků/úbytků obyvatel a přirozené měny, 2012^{*)}–2050

Projected development of population increases/decreases and natural change, 2012^{*)}–2050

Pozn.: ^{*)} 2012 reálná data.
Note: ^{*)} 2012 observed data.

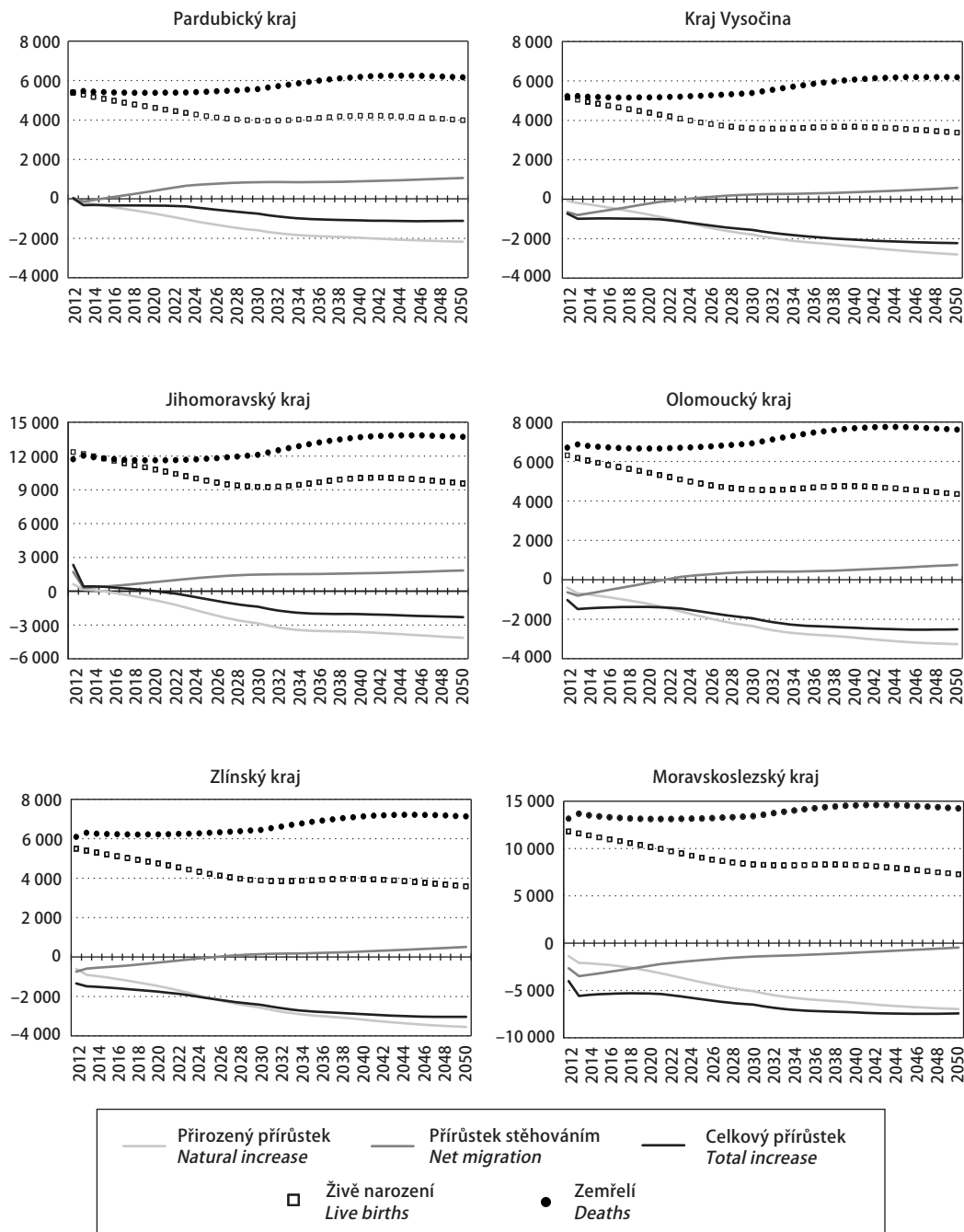
Graf 5: Projektovaný vývoj přírůstků/úbytků obyvatel a přirozené měny, 2012^{*)}–2050
 Projected development of population increases/decreases and natural change, 2012^{*)}–2050

Pozn.: ^{*)} 2012 reálná data.
 Note: ^{*)} 2012 observed data.

Graf 5: Projektovaný vývoj přírůstků/úbytků obyvatel a přirozené měny, 2012^{*)}–2050
 Projected development of population increases/decreases and natural change, 2012^{*)}–2050

Pozn.: ^{*)} 2012 reálná data.
 Note: ^{*)} 2012 observed data.

Věkové složení

Celková reprodukce obyvatelstva není v současné době na úrovni krajů příliš diferencována. Větší míru variability krajů sice vykazuje migrace, úroveň plodnosti a zejména pak úmrtnosti, jsou ale diferencovány málo. Aktuální věkové složení obyvatelstva jednotlivých krajů, jakožto výsledek celkové reprodukce obyvatelstva, se tak výrazně neliší, větší výjimkou jsou kraje Hlavní město Praha a Středočeský s nízkým a naopak relativně vysokým zastoupením dětské složky v populaci a opačnou situaci v případě populace seniorů ve věku 65 a více let. Středočeský kraj je již jediným krajem s indexem stáří menším než 100. V Praze je převaha seniorů nad dětmi naopak nejvýraznější, stejně jako je zde nejvyšší průměrný věk obyvatel, i když už jen o 0,1 roku (nad Královéhradeckým krajem).

V průběhu projektovaného období se věkové složení obyvatelstva krajů změní, i když ne v každém kraji ve všech ohledech stejně. Jisté je, že populace ve všech regionech zestárne. Při naplnění předpokladů zanesených do projekce se na celém území ČR zvýší podíl 65 a víceletých osob v populaci a významně naroste index stáří a průměrný věk obyvatel. Jestliže se zastoupení seniorů v krajích pohybuje aktuálně mezi 15,7 (Ústecký kraj) a 17,8 % (Královéhradecký kraj), do začátku roku 2051 by mělo narůst na 24,0 (Hlavní město Praha) až 34,4 % (Zlínský kraj), přičemž nejvýrazněji, a sice na více než dvojnásobek, vzroste v kraji Karlovarském a Ústeckém. Nejmenší vzestup je projektován pro Prahu, která byla na počátku projektovaného období krajem s druhým nejvyšším podílem seniorů. Na konci projekce se však Praha dostává na druhý konec pomyslného žebříčku, kdy je zde očekávaný podíl obyvatelstva ve věku 65 a více let ve srovnání s ostatními kraji zdaleka nejmenší (24 %), i když absolutně tato skupina poroste. Druhé nejnižší zastoupení seniorů v populaci (29 %) by v polovině století měl mít kraj Středočeský. Výrazně podprůměrný podíl starších osob v Praze, spolu s naopak nadprůměrnými podíly osob v ekonomicky aktivním věku a dětí, je determinován zejména očekávanými stálými nemalými zisky osob migrací, které jsou z hlediska věku podstatně mladší než „domácí“ populace. Ve směru populačního mládnutí přitom působí dva předpoklady: stejná úroveň plodnosti pro všechny ženy reprodukčního věku (bez ohledu na délku pobytu) a vyšší míra emigrace starších osob.

I pokud jde o vývoj produktivní složky obyvatel ve věku 15–64 let, tak by Praha a v menší míře také Středočeský kraj měly mít v budoucnu zvláštní postavení, dané předpokladem udržení si výrazné migrační atraktivity spolu s příznivým věkovým složením migrantů. Zatímco u zbývajících krajů se absolutní i relativní velikost této populace dle projekce mezi roky 2013 a 2051 výrazně sníží – absolutní počet o 19–37 % (průměrně o 28 %) a podíl v populaci o 18–21 % (průměrně o 20 %), v případě Hlavního města Prahy se očekává v polovině století prakticky shodný početní stav populace 15–64letých jaký byl na Prahu projekce. V průběhu tohoto období se sice bude nejdříve, do začátku 20. let, snižovat, ale poté naopak růst s vrcholem k 1. 1. 2038 a po zbytek období by se měly počty těchto osob měnit již pouze minimálně. Rovněž ve Středočeském kraji by mělo být snížení absolutní velikosti populace v ekonomicky aktivním věku během projektovaných 38 let malé, o necelých 5 %, i když oproti Praze s většími výkyvy v průběhu sledovaného období, zejména ve smyslu dočasněho zvýšení zhruba v druhé třetině projektovaného období. I relativní zastoupení věkové kategorie 15–64letých by se mělo změnit v Praze ze všech krajů nejméně, dle projekce se sníží z 68,7 % k 1. 1. 2013 na 61,5 % k 1. 1. 2051, zatímco u zbývajících krajů (včetně Středočeského) by mělo jít o pokles větší, z průměrných 68,3 % na průměrných 55,0 %.

Počty dětí ve věku do 15 let v horizontu projekce by měly být nižší než ty na jejím prahu. Výjimkou je (opět) Hlavní město Praha a Středočeský kraj, kde by měly být naopak vyšší, a to v Praze až o 18 %, ve Středočeském kraji o 5 %. Růst této skupiny obyvatel by měl být výsledkem předpokladu příznivé migrační situace a ve Středočeském kraji také relativně vysoké očekávané míry plodnosti. V ostatních krajích je projektován 10 (Plzeňský kraj) až 34 procentní (Moravskoslezský kraj) pokles. Zastoupení dětí v populaci by však v polovině století mělo být vyšší než dnes pouze v Praze, kde je aktuálně úplně nejnižší (13,7 %), ale za necelá čtyři desetiletí by mělo být naopak druhé nejvyšší (14,5 %). Prvenství si dle projekce udrží Středočeský kraj. Největší snížení podílu dětí, o jednu pětinu, by mělo nastat v Karlovarském a Ústeckém kraji, o 17 % ale také v dalších třech krajích (Vysočina, Zlínský a Moravskoslezský).

Tab. 6: Projektované relativní věkové složení, 2013 a 2051 (1. 1.)

Projected relative age structures, 2013 and 2051 (1 January)

Kraj/Region	0–14			15–64			65+							
	pořadí rank	2051	pořadí rank	index 2051/2013 (%)	pořadí rank	2051	pořadí rank	index 2051/2013 (%)	pořadí rank	2051	pořadí rank	index 2051/2013 (%)		
	2013 ^{*)}				2013 ^{*)}				2013 ^{*)}					
Hlavní město Praha	13,7	14,5	2.	106	68,7	4.	61,5	1.	90	17,6	2.	24,0	14.	136
Středočeský kraj	16,2	14,7	1.	91	68,0	12.	56,1	2.	83	15,8	13.	29,2	13.	185
Jihočeský kraj	14,9	13,1	7.	88	68,2	8.	54,6	12.	80	16,9	9.	32,3	7.	191
Plzeňský kraj	14,5	13,2	6.	91	68,2	9.	55,5	5.	81	17,3	4.	31,3	10.	181
Karlovarský kraj	14,8	11,8	14.	80	69,2	1.	55,4	7.	80	16,0	12.	32,8	5.	204
Ústecký kraj	15,5	12,5	10.	80	68,8	3.	55,8	3.	81	15,7	14.	31,8	8.	203
Liberecký kraj	15,4	13,6	3.	88	68,3	6.	55,6	4.	81	16,2	11.	30,8	12.	190
Královéhradecký kraj	14,8	13,0	8.	88	67,4	14.	54,6	11.	81	17,8	1.	32,4	6.	182
Pardubický kraj	15,0	13,2	5.	88	68,0	13.	55,4	8.	82	17,0	8.	31,3	9.	184
Kraj Vysočina	14,8	12,3	11.	83	68,1	11.	53,6	14.	79	17,2	6.	34,1	2.	199
Jihomoravský kraj	14,6	13,2	4.	91	68,2	10.	55,5	6.	81	17,3	5.	31,3	11.	181
Olomoucký kraj	14,7	12,5	9.	85	68,3	7.	54,6	10.	80	17,1	7.	32,9	4.	193
Zlínský kraj	14,3	11,9	13.	83	68,3	5.	53,7	13.	79	17,3	3.	34,4	1.	198
Moravskoslezský kraj	14,6	12,1	12.	83	69,0	2.	54,8	9.	79	16,4	10.	33,1	3.	202
Průměr/Average	14,8	13,0	.	88	68,3	.	55,5	.	81	16,8	.	31,5	.	188
Směrodatná odchylka Standard deviation	0,6	0,8	.	6,1	0,4	.	1,8	.	2,5	0,6	.	2,4	.	16,0
Variační koeficient Variation coefficient (%)	3,8	6,3	.	7,0	0,6	.	3,2	.	3,1	3,8	.	7,6	.	8,5
Variační rozpětí /Variance	2,6	2,9	.	27	1,8	.	8,0	.	11	2,1	.	10,5	.	69

Pozn.*: 2013 reálná data.

Note: * 2013 observed data.

Tab. 7: Projektované věkové složení, 2013 a 2051 (1.1.)

Projected age structures, 2013 and 2051 (1 January)

Kraj/Region	0–14			15–64			65+		
	2013*)	2051	index 2051/2013 (%)	2013*)	2051	index 2051/2013 (%)	2013*)	2051	index 2051/2013 (%)
Hlavní město Praha	170 253	201 140	118	856 494	852 233	100	220 033	331 985	151
Středočeský kraj	209 357	219 238	105	878 467	837 965	95	203 992	435 257	213
Jihočeský kraj	94 968	78 774	83	434 132	327 339	75	107 511	193 949	180
Plzeňský kraj	83 171	74 638	90	390 337	314 507	81	99 179	177 106	179
Karlovarský kraj	44 541	29 475	66	208 785	138 734	66	48 400	82 008	169
Ústecký kraj	128 524	89 630	70	568 628	400 608	70	129 612	228 297	176
Liberecký kraj	67 715	57 013	84	299 670	233 130	78	71 209	129 115	181
Královéhradecký kraj	81 789	65 284	80	372 586	273 909	74	98 571	162 894	165
Pardubický kraj	77 616	64 398	83	351 073	270 179	77	87 751	152 756	174
Kraj Vysočina	75 454	55 401	73	348 042	240 954	69	87 711	153 585	175
Jihomoravský kraj	170 460	148 372	87	796 449	622 951	78	201 741	350 855	174
Olomoucký kraj	93 440	70 135	75	435 300	306 644	70	108 869	184 924	170
Zlínský kraj	84 163	58 925	70	401 633	266 387	66	101 897	170 717	168
Moravskoslezský kraj	178 845	118 690	66	846 615	536 364	63	201 142	323 459	161

Pozn.: *) 2013 reálná data.

Note: *) 2013 observed data.

Specifická migrační situace Hlavního města Prahy, která byla zanesena do předpokladů projekce, které se však odvíjely od situace nedávných let, povede při jejich naplnění k tomu, že Praha se změní z kraje s nejvyšším indexem stáří a průměrným věkem v kraji s nejmladším obyvatelstvem. Index stáří by se zde měl mezi roky 2013 a 2051 zvýšit pouze o 28 %, zatímco u ostatních krajů o 99 (Plzeňský kraj) až 156 % (Karlovarský kraj), a spolu se Středočeským krajem by zůstal nižší než 200. V ostatních částech republiky by se měl index stáří pohybovat mezi 226 až 290 osobami ve věku 65 a více let připadajícími na 100 dětí do 15 let věku. Průměrný věk by se v Praze zvýšil pouze o 7 %, ale ve zbývajících krajích o 15 (ve Středočeském kraji) až 21 % (v Kraji Vysočina), což znamená pro Prahu do roku 2051 nárůst ze současných 41,9 na 44,7 roku a pro ostatní regiony vzestup ze 40,4 (Středočeský kraj) až 41,8 roku (Královéhradecký kraj) na 46,7 (Středočeský kraj) až 50,3 roku (Zlínský kraj). Přesun ze skupiny krajů se starším obyvatelstvem by se měl týkat, byť v menší míře, také Jihomoravského a Plzeňského kraje. Naopak přesun z mladších mezi starší by zažily Karlo-

varský či Moravskoslezský kraj a větší změna v tomto směru by platila také pro Ústecký kraj.

V průběhu následujících čtyřech desetiletí poroste také index ekonomického zatížení (počet osob ve věku 0–19 a 65 a více let na 100 osob ve věku 20–64), přičemž ve dvou krajích – Vysočina a Zlínský – přesáhne dle projekce na konci projektovaného období hodnotu 100. Prakticky vyrovnaný poměr obou složek populace by však měl být ve všech krajích s výjimkou Prahy. Tam by ještě v polovině století měla být „ekonomicky aktivní populace“ o čtvrtinu početnější než ta „ekonomicky neaktivní“. Hlavní město Praha je ale i dnes krajem s nejnižší hodnotou tohoto indexu, i když rozdíl oproti ostatním krajům je mnohem méně výraznější než je očekáváno v polovině tohoto století. Královéhradecký kraj je naopak aktuálně krajem s nejnepříznivějším poměrem mezi těmito skupinami obyvatelstva a tato situace by se do začátku roku 2051 neměla výrazně změnit, předstihly by ho jen zmíněné kraje Vysočina a Zlínský. Větší zlepšení v pořadí krajů je očekáváno ve Středočeském kraji.

Tab. 8: Ukazatele projektovaného věkového složení, 2013 a 2051 (1. 1.)
 Indicators of projected age structures, 2013 and 2051 (1 January)

Kraj/Region	Průměrný věk/Average age				Index stáří/Index of ageing				Index závislosti/Dependency ratio ¹⁾						
	2013 ^{*)}	pořadí rank	2051	pořadí rank	index 2051/2013 (%)	2013 ^{*)}	pořadí rank	2051	pořadí rank	2013 ^{*)}	pořadí rank	2051	pořadí rank	index 2051/2013 (%)	
Hlavní město Praha	41,9	1.	44,7	14.	107	129,2	1.	165,1	14.	128	54,1	14.	75,0	14.	139
Středočeský kraj	40,4	14.	46,7	13.	115	97,4	14.	198,5	13.	204	58,1	5.	94,8	13.	163
Jihočeský kraj	41,4	7.	48,8	8.	118	113,2	8.	246,2	8.	217	58,3	4.	99,2	4.	170
Plzeňský kraj	41,7	4.	48,3	11.	116	119,2	4.	237,3	9.	199	57,6	10.	95,3	9.	166
Karlovarský kraj	41,2	11.	49,6	3.	120	108,7	11.	278,2	2.	256	55,8	13.	94,9	11.	170
Ústecký kraj	40,6	13.	48,8	7.	120	100,8	13.	254,7	6.	253	57,2	11.	94,8	12.	166
Liberecký kraj	40,9	12.	47,9	12.	117	105,2	12.	226,5	12.	215	58,0	7.	95,9	8.	165
Královéhradecký kraj	41,8	2.	48,9	6.	117	120,5	3.	249,5	7.	207	60,4	1.	99,4	3.	165
Pardubický kraj	41,2	9.	48,3	9.	117	113,1	9.	237,2	10.	210	59,1	3.	96,0	7.	162
Kraj Vysočina	41,3	8.	49,9	2.	121	116,2	7.	277,2	3.	238	59,5	2.	102,7	1.	173
Jihomoravský kraj	41,5	6.	48,3	10.	116	118,4	5.	236,5	11.	200	57,8	9.	95,0	10.	164
Olomoucký kraj	41,5	5.	49,3	5.	119	116,5	6.	263,7	5.	226	58,0	6.	98,4	5.	170
Zlínský kraj	41,7	3.	50,3	1.	120	121,1	2.	289,7	1.	239	57,9	8.	101,5	2.	175
Moravskoslezský kraj	41,2	10.	49,6	4.	120	112,5	10.	272,5	4.	242	56,6	12.	97,6	6.	172
Průměr/Average	41,3	.	48,5	.	117	113,7	.	245,2	.	217	57,7	.	95,7	.	166
Směrodatná odchylka Standard deviation	0,4	.	1,3	.	3,4	7,9	.	31,0	.	29,9	1,4	.	6,1	.	8,1
Variační koeficient Variance coefficient (%)	1,0	.	2,8	.	2,9	7,0	.	12,7	.	13,8	2,5	.	6,3	.	4,9
Variační rozpětí/Variance	1,5	.	5,5	.	14	31,8	.	124,7	.	128	6,3	.	27,8	.	37

Pozn. *) 2013 reálná data.

¹⁾ Počet osob ve věku 0–19 a 65 a více let na 100 osob ve věku 20–64 let.

Note: *) 2013 observed data.

¹⁾ The number of persons aged 0–19 and 65 years and over per 100 persons aged 20–64 years.

ZÁVĚR

Projekci krajů vypracoval ČSÚ po určité době opět se zahrnutím vnitřní a zahraniční migrace. Protože odhad jejího budoucího vývoje je obtížný, bylo oproti republikové projekci v projekci krajů výrazně zkráceno projektované období a základem byl předpoklad zachování současného stavu po celé projektované období, který byl do určité míry pro jednotlivé kraje upraven, avšak v žádném kraji se nepředpokládaly zcela odlišné trendy, než tomu bylo v posledních několika málo letech. V projekci navíc již nebyl dále rozlišován druh migrace (vnitřní/vnější). Tyto a další předpoklady budoucího vývoje plodnosti a úmrtnosti je třeba mít při použití a hodnocení výsledků projekce vždy na paměti. Přesto lze ve všech krajích v následu-

jících několika desetiletích očekávat shodné trendy, minimálně co se týče jejich demografického stárnutí, a to i za předpokladu oproti aktuální situaci optimističtějších úrovní plodnosti a úmrtnosti. V zásadě pokračování nedávných migračních trendů by spolu s projektovaným vývojem plodnosti a úmrtnosti vedlo do poloviny století k populačním úbytkům všech krajů vyjma kraje Středočeského a Hlavního města Prahy. I strukturální výsledky této projekce ukazují na specifický vývoj Prahy a v menší míře také Středočeského kraje, které se odvíjí od předpokladu jejich nemalé migrační ziskovosti i v budoucnu, zatímco v případě plodnosti a úmrtnosti není výraznější variabilita mezi kraji očekávána, spíše naopak, rozdíl mezi kraji by se ze statistického hlediska měly mírně zmenšit.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

2014, ročník 50, číslo 1

STATI

Josef Bernard, Tomáš Kostecký | Prostorový kontext volebního chování – jak působí lokální a regionální prostředí na rozhodování voličů

Martin Hájek, Martin Havlík, Jiří Nekvapil | Problém relevance v tematicky orientovaném biografickém interview: případ orálněhistorických životopisných rozhovorů

Petr Vašát | „Předevčírem, nebo kdy to bylo?“. Temporalita třídy nejchudších

Lukáš Dirga, Jaroslava Hasmanová Marhánková | Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců

Zdeněk R. Nešpor | „Šedá zóna“ v éře tzv. normalizace: Dům techniky ČSVTS Pardubice v dějinách české sociologie

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i.

Přináší zásadní stati rozvíjející českou sociologii.

Obsah časopisu (od roku 1993) je uveřejněn na internetu na URL <http://sreview.soc.cas.cz>

Vychází 6 × ročně (4 × česky, 2 × anglicky).

Cena jednoho výtisku bez DPH je 85 Kč. Předplatné na rok je 510 Kč.

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje:

Sociologický časopis/Czech Sociological Review – redakce,

Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel. 221 183 217–218,

fax 222 220 143, e-mail: sreview@soc.cas.cz

Population

2013, ročník 68, číslo 1

První číslo šedesátého osmého ročníku je věnováno podrobnému popisu výsledkům ankety provedené v letech 2006–2008 ve třech zemích západní (Burkina Faso, Ghana, Senegal) a jedné zemi severní Afriky (Maroko). V pěti studiích je zde popisována sexualita, antikoncepce a neplánované těhotenství a potraty, jak se vyvíjely v jednotlivých zemích.

Úvodní vstupní studie s názvem **Normativní napětí a situace žen z hlediska antikoncepce ve čtyřech afrických zemích** (*Nathalie Bajos – Maria Teixeira – Agnès Adjamagbo – Michèle Ferrand – Agnès Guillaume – Clémentine Rossier*, s. 17–40) shrnuje výsledky kvalitativního výzkumu provedeného u dvou set respondentů v hlavních městech uvedených afrických zemí. Tématem ne zcela totožným ve všech případech byla antikoncepce a neplánované těhotenství a s tím spojený i sexuální život mladých lidí včetně jejich sexuálních praktik. Studie shrnuje metodologické otázky, věnuje se sociálním normám působícím v této oblasti (zejména sociálnímu zákazu sexu mimo manželství) a zabývá se dopady selhání antikoncepce ve světle sociálního a vztahového kontextu. Výsledky analýz přitom ukazují, že souběžné dodržování zvyklostí plození a norem sexuality, za působení obou dvou uplatňovaných standardů – zákaz předmanželského sexu pro dívky a nadřazenosti mužské sexuální rozkoše, vede k tomu, že antikoncepce není vůbec nebo jen málo používána. Na závěr nechybí krátké srovnání situace v zemích této části Afriky.

Příspěvek **Úvod do sexuality v Rabatu: nové aranžmá mezi pohlavími** (s. 41–66), jehož autory jsou *Fatima Bakass* a *Michèle Ferrand* vychází z faktu, že v Maroku se díky existujícím sociálním normám zakazuje předmanželský ženský sex a zachování panenské blány je dokladem úspěchů rodinné výchovy. Z výsledků kvalitativního výzkumu uskutečněného s 50 ženami a 25 muži v městské zóně hlavního města vyplývá, že za zpožděním věku při sňatku a podpoře předmanželského sexu je především kumulace faktorů,

například přístup na trh práce a možnost uživit rodinu u mužů nebo zvyšování úrovně vzdělání zejména u žen. Poměrně podrobně se text věnuje otázce vstupu do sexuálního života v případě mužů a naopak otázkám přestoupení zákazu předmanželského sexuálního styku spojeného často se ztrátou panenství u žen.

Obdobně jako v ostatních studiích autoři stati **Stávající situace a řízení neplánovaných těhotenství v Dakaru** (*Agnès Adjamagbo – Pierrette Aguessy Koné*, s. 67–96) vycházejí z kvalitativního výzkumu představovaného 70 hloubkovými rozhovory s muži a ženami (25 mužů, 49 žen) provedenými v roce 2007 a 2008 v Dakaru. Článek analyzuje složité problémy spojené s nečekaným těhotenstvím a tím otvírá další otázky související šířeji s antikoncepcí v začátcích sexuálního života. Podrobně rozebírá různé situace kolem příchodu neplánovaného těhotenství, které pak shrnuje do dvou základních kategorií. První – partneři nejsou připraveni na mateřství a druhá – partneři jsou svými vztahy na mateřství přichystáni, ale dochází k tomu v nevhodný čas. V rámci diskuse shrnují výsledky do čtyř strukturálních dimenzí vztahu k mateřství. Jsou to relační souvislosti, v nichž dojde k otěhotnění, vztahy mezi různými angažovanými protagonisty (jednotlivci, páry, rodiny a příbuzní), mocenské vztahy vázané na různé pohlaví a zvyšující se nejistota životních podmínek.

Článek **Předmanželská sexualita, vztahy mezi pohlavími a neplánované těhotenství v Ouagadougou**¹⁾ (*Clémentine Rossier – Nathalie Sawadogo – André Soubeiga*, s. 97–121) je uveden slovy autorů: „Mladí Afričané, kteří žijí na jihu Sahary stejně jako ostatní rozvojový svět stále více a více vedou sexuální život před manželstvím. Přitom předmanželský sexuální styk se v Africe rozvíjí v kontextu šíření epidemie HIV.“ Objektem šetření v Ouagadougou bylo 50 mladých žen a 27 mužů, kteří v položených rozhovorech odpovídali zejména na otázky týkající se sexuálního života. Výsledky výzkumu autoři prezentují v dílčích částech shrnujících postoje a předmanželské sexuální praktiky mladých žen, obdobně mladých mužů, rozdílnost v přáních obou partnerů a předmanželské sexuální vztahy na křížovatek ženské a mužské logiky. Analýza odhalila hlubokou nerovnost mezi oběma pohlavími

1) Hlavní město Burkina Faso s necelým milionem obyvatel.

(dvojí sexuální standard) a výrazný vliv sociálních a dalších kategorií.

Autoři *Susannah Mayhew, Ivy Osei a Nathalie Bajos* ve svém příspěvku **Postoje zdravotníků vůči nouzové antikoncepci v Ghaně a Burkina Faso** (s. 123–151) prezentují, že zjištěné údaje o postojích a praktikách medicínského personálu mohou napomoci vývoji antikoncepčních programů. Příspěvek seznamuje s pohovory na toto téma vedené s 31 pracovníky v letech 2006 a 2007, s metodikou šetření a s národními souvislostmi v obou zemích (Ghana byla první země západní Afriky zabývající se aktivitami plánovaného rodičovství, Burkina Faso země s opožděnou demografickou politikou). Největší rozsah příspěvku je věnován výsledkům pod názvem „Jak zdravotníci akceptují a podporují nouzovou antikoncepci“. Souhrnně řečeno, odborníci z Burkina Faso mají strach, že pravidelné užívání přípravků nahrazuje používání kondomů, čímž se zvyšuje riziko nákazy HIV, zatímco v Ghaně zdůrazňují, že nouzová antikoncepcí, by mohla snížit počet nechtěných těhotenství. Závěr studie pak tvoří diskuze o místě nouzové antikoncepcí v antikoncepčních programech zemí západní Afriky.

Na závěr je připojen článek **Současná teorie migrace z pohledu textů zakladatelů** (s. 153–178), jehož autorem je *Victor Piché*. Jedná se o text editora, profesora Université de Montréal, aktuálního sborníku – manuálu „Teorie migrace“ vydaného v roce

2013 Institutem demografie v Paříži. Ten podrobně seznamuje s obsahem sborníku, který představuje 20 příspěvků autorů zakladatelů věnovaných současným teoriím migrace. Ty se mj. věnují definici migrace a jejím příčinám a důsledkům. Texty prezentují první mikro-individuální postupy v analýze i jejich postupnou integraci do makro-strukturálních faktorů. Věnují se také analýze nákladů a výnosů migrace. Řada příspěvků se zabývá rovněž migrační politikou, kde se vychází z postulátu, že přistěhovalectví je privilegium nikoliv právo. Vzhledem k tomu, že sborník zahrnuje příspěvky zpracované do roku 2000, autor naznačuje i další vývoj.

Zajímavý je výběr bibliografie shrnutý pod názvem *Statistický software aplikovaný v sociálních vědách*. Reference jsou celkem o osmi publikacích, vydaných vydavateli od Číny, přes Spojené státy až po Francii. Připomenout lze například více než pětisetstránkovou publikaci z university v Rennes s názvem „Zpracování dat v historii a sociálních vědách“, s podtitulem „Metody a nástroje“. Celkem tři bibliografie se věnují publikacím zabývajícím se softwarem R (R je jazykem a prostředím pro statistické výpočty a grafiku, dostupný jako volně šiřitelný software). Jednou z nich je publikaci s názvem „Longitudinální analýza dat v behaviorálních vědách“.

LP

Population

2013, ročník 68, číslo 2

V úvodním příspěvku s názvem **Centralizované registry obyvatelstva. Pramen demografické statistiky v Evropě** (*Michel Poulain – Anne Herm*, s. 215–247) se po definici registru a jeho principů autoři věnují historickému vývoji registrů, na který navazují referencí o vytváření centralizovaných registrů v jednotlivých zemích (první registr byl v roce 1953 vytvořen na Islandě). Zabývají se rolí statistické instituce, definují kdo je registrován a jak je definováno místo jeho pobytu. Srovnávají i řešení osobního kódu identifikace v jednotlivých zemích. Podrobně zkoumají demo-

grafická data v registrech a jejich případný transfer do statistických úřadů a do zpracování demografické statistiky. Závěr statě pak ukazuje na nové možnosti využívání registrů v případě demografické analýzy.

Informace o registrech, které lze formalizovat jsou uváděny v tabulkách (typ registru, správce, rok vytvoření, vazba na sčítání lidu, využívání k demografické statistice, převod individuálních dat statistickému úřadu apod.).

Demografka (*Gemma Larramona*) ze zaragozské university se ve svém příspěvku **Španělsko: imigrace**

přistěhovalců (s. 249–271) zabývá relativně novým jevem ve Španělsku a to migrací návratu. Podstatná část textu je věnována charakteristice migrantů opouštějících Španělsko. Po prezentaci statistiky této migrace se věnuje otázce, zda se jedná o migraci návratu do rodné země nebo jen odjezd do třetí země. Seznamuje se statistikami migrantů podle jednotlivých španělských regionů a s podrobnými statistickými charakteristikami migrujících do Španělska v letech 2002–2009. Migranty analyzuje z hlediska jejich složení podle pohlaví a věku a podle vlivu těchto parametrů na jejich návrat. Z příslušných dat sestavuje také ekonometrický model a srovnává ho s empirickými výsledky.

Pracovníci místní university v provincii Sassari (*Stanislao Mazzoni – Marco Breschi – Massimo Esposito – Lucia Pozzi*) se ve studii **Vdovství a sňatek na Sardinii, 1866–1925** (s. 273–301) zabývají na příkladu města Alghero na severozápadě ostrova Sardinie dlouhodobým vývojem sňatečnosti a vdovství. Po obecné charakteristice obou pojmů a představení příslušného města se věnují podrobné analýze problému. Na základě civilních i náboženských zdrojů dat provádějí mikroanalýzu vycházející z údajů týkajících se jednotlivých obyvatel města. Specifikují kritéria třídění studované populace, vytvářejí si modely analýzy mikrodat a určují socioekonomické kategorie obyvatel města (zemědělci, námořníci a rybáři, řemeslníci a obchodníci). Ukazují i faktory sňatků vdov a vdovců. Studie autorům umožnila podrobně analyzovat dynamiku znovuzakládání rodin ve středomořském společenství.

Jaké jsou účinky náhlé změny vnějších podmínek na úroveň a věkový profil v úmrtnosti lidí? Tuto otázku si položila dánská autorka statě s názvem **Vliv šoků úmrtnosti na věkový profil v úmrtnosti dospělých** (s. 303–329) *Virginia Zarull* pracující v Max Plank institutu pro demografický výzkum v Rostoku v Německu. V obecné části autorka uvádí tři možné scénáře úmrtnosti, které mohou po šoku následovat: proporcionální zvýšení ve všech věkových kategoriích, více ve vyšším věku, případně více v mladším věku. K diskusi nad šokem úmrtnosti využívá dat ze dvou „přirozených“ experimentů, které byly zveřejněny. Jsou to údaje o vězněných australských civilistech během

druhé světové války Japonci a rekonstruovaná data o vývoji úmrtnosti za hladomoru na Ukrajině v roce 1933. Analýza příslušných dat ukázala, že došlo ke vzrůstu úmrtnosti vězněných, průběh křivky zůstal jinak shodný s režimem normální úmrtnosti. V případě Ukrajiny se křivky úmrtnosti výrazně zvýšily během roků hladomoru, ale nárůst byl nižší u starších věkových skupin, přičemž sklon křivky se změnil. Stat' je doplněna o tabulkovou přílohu, která poskytuje data zpracovaných modelů mapujících oba případy.

Poslední příspěvek, autorky *Valérie Delaunay*, nese název **Ekonomické vykořisťování dětí na Madagaskaru vycházející z demografické a zdravotní ankety provedené v roce 2008** (s. 331–348). Po úvodu zabývající se dětskou prací obecně a prací dětí na Madagaskaru autorka seznamuje s provedeným výzkumem, jehož data bude využívat. Anketa se uskutečnila u téměř 18 tisíc domácností, kde byly zaznamenány údaje o více než 43 tisíc dětí ve věku do 17 let. Ukázalo se, že děti jsou vyčleňovány právě z ekonomických důvodů mimo rodinu. Situace, kdy jsou děti v uvedeném věku ekonomicky využívány, postihuje 1,4 % všech dětí. Zatímco chlapci jsou zaměstnáváni především v zemědělství a to v místech, kde je nedostatek pracovních sil, v případě dívek se jedná o domácnosti zejména ve městech. Mezi chlapci a dívkami je pouze nepatrný rozdíl jedné desetiny procenta. Diference se ale zvyšuje s věkem (3,9 % ve věku 15–17 let) a podíl je vyšší také u sirotků (až 11,0 %).

Bibliografie komentuje shromážděné publikace týkající se identity a jinakosti. Mezi recenzovanými tituly jsou například: *Cizinci (Entrangers)* – Italský Turín na konci 18. století, *Černí v Magrebu (Noirs au Maghreb)*, *Sociologie rozmanitosti a diskriminace (Sociologie de la diversité et des discriminations)*, *Hranice národní identity (Les frontières de l' „identité nationale“)* – administrativní asimilace v metropolitní Francii a koloniích, *Život na cestách (Vivre en la route)* – noví nomádi na severu Ameriky, *Antropologie a nový kosmopolitismus (Anthropology and the New Cosmopolitanism)*.

Population et Sociétés

2013, č. 502–503

Červenec – srpen, č. 502

Přistěhovalci do Francie: převaha žen (*Cris Beauchemin – Catherine Borrel – Corinne Régnard*)

Prázdninové číslo roku 2013 věnovaly autorky vysvětlení a analýze údajů prezentující migraci do Francie včetně hodnocení její postupující feminizace. Pohled na data od počátku 20. století ukazuje, že stále vzrůstá počet imigrantů, přičemž se zvyšuje podíl imigrujících žen. V roce 2008 se pohyboval kolem 5 milionů za rok a v posledních letech minulého století překročil podíl žen už polovinu všech migrantů. Přitom se nejedná jen o spojování rozdělených rodin, ale vzrůstá počet imigrujících svobodných žen a žen v manželském svazku ve své původní zemi. Imigrují zejména za prací a studiem. Podle průzkumu z roku 2008 nejnižší procento žen imigruje z Turecka a z regionu Magreb, naopak nejvíce žen se rekrutuje ze zemí EU, pak následuje Španělsko a Itálie a státy jihovýchodní Asie.

Září, č. 503

Země světa (2013) (*Gilles Pison*)

Tradiční námět, opakující se vždy po dvou letech, představuje souhrnnou tabulku aktuálních údajů populace světa. Tabulka je členěna podle světadílů a jim příslušejících jednotlivých zemí. Ty jsou prezentovány ve třinácti ukazatelích, mezi kterými čtenář nalezne např. rozlohu, základní demografické údaje o počtu obyvatel, porodnosti, úmrtnosti, dětské úmrtnosti, projekci do roku 2050 a řadu dalších. Důležitými srovnávanými daty jsou rovněž hrubý národní produkt připadající na obyvatele a procento obyvatel infikovaných virem HIV v roce 2011. Jednotlivé ukazatele autor následně ještě shrnuje v přehledných tabulkách ukazujících pořadí jednotlivých zemí.

Říjen, č. 504

Normy štíhlosti: mezinárodní srovnání

(*Delphine Robineau – Thibaut de Saint Pol*)

Autoři shrnují výsledky mezinárodního šetření

na téma ideální váhy, provedené ve 13 zemích na čtyřech kontinentech. Situace v jednotlivých zemích je přitom výrazně odlišná a to jak u váhy žen tak i mužů. Ze zjištěných přístupů k této „normě“ lze sestavit zhruba čtyři skupiny zemí. První, kde je důraz na štíhlost mnohem vyšší u žen než u mužů. Patří sem především kontinentální země, například Francie nebo Slovensko. Na jejich protipólu je naopak Uruguay nebo Mexiko a v Evropě Rakousko, kde štíhlost je spíše ideálem mužů a u žen je tolerována i váha vyšší. Představitelem zemí, kde štíhlost není důležitou hodnotou pro obě pohlaví, je Irsko. Poslední skupinu tvoří země, kde tlak na štíhlost je shodně vysoký u žen i mužů. Tak tomu je zejména v Jižní Koreji, případně i v Izraeli. Text doplňují čtyři vysvětlující grafy a ukáзка otázky pro respondenty ohledně ideální postavy.

Listopad, č. 505

Demografie a její slovník v průběhu staletí: číselný průzkum (*François Heran*)

Autor s pomocí nástrojů Google (Ngram Viewer) analyzuje vývoj slovníku demografie. Na konkrétních vybraných případech ukazuje frekvenci jejich používání v samotné francouzštině nebo v kombinaci s dalšími jazyky zejména v angličtině a případně v němčině. Vývoj používání termínů zobrazuje pak graficky v časové křivce. Mezi analyzované pojmy patřily například tyto: populace, demografie, depopulace a denatalita, populační tlak, imigrace, integrace nebo asimilace imigrantů. Ve francouzštině ukazuje vývoj používání pěti významných indikátorů – naděje dožití, mortalita, natalita, plodnost a dětská mortalita.

Prosinec, č. 506

Maskulinizace narozených ve východní Evropě

(*Christophe Z. Guilmoto – Géraldine Duthé*)

Pro dva regiony východní Evropy (jižní Kavkaz a západní Balkán kolem Albánie) je již zhruba dvacet let charakteristický výrazně vyšší poměr chlapců oproti děvčátům při narození. Ten se pohybuje kolem 115:100 u Arménie, Ázerbájdžánu a Gruzie a cca 110:100 u Albánie, Makedonie a Kosova (běžný poměr chlapců k dívkám se pohybuje kolem 105:100). Vyšší počet narozených chlapců ovlivňuje kombinace zejména těchto tří faktorů: tradiční uctívání patriarchálních hodnot, úspěchy používaných technologií při prenatální selekci (echografie a potraty)

a působení účinku nižší plodnosti, ke které u naprosté většiny zemí uvedených regionů došlo. Doprovodné grafy ukazují vývoj maskulinizace narozených v Albánii, Arménii, Ázerbájdžánu, Kosovu, Jižní

Koreji a Číně nebo maskulinizaci podle pořadí porodu v Arménii.

LP

Studies in Family Planning

2011, 42, 1–4. New York:
Population Council

Anotace obsahuje vybrané články ze 42. ročníku časopisu vydaného v roce 2011. Tematicky se články věnují zejména reprodukčnímu chování a faktorům, které jej ovlivňují. Jedním z ústředních témat jsou prostředky plánovaného rodičovství a důsledky, které plynou z jejich nepoužívání (potratovost, mateřská úmrtnost). Studie obvykle obsahují doporučení, jež mají negativní dopady odstranit či alespoň zmírnit.

Článek **Variations in Condom Use by Type of Partner in 13 Sub-Saharan African Countries** (s. 1–10) autorů *D. de Walque* a *R. Kline* představuje výsledky studie týkající se používání ochranných prostředků při pohlavním styku ve 13 afrických státech. Studie se opírá o data z Demographic and Health Survey a HIV/AIDS Indicator Survey z let 2003–2006. Výsledky potvrdily zjištění předchozích prací. Použití prezervativu při pohlavním styku častěji deklarovali muži. Pozitivním zjištěním bylo, že podíl mladých lidí, kteří kondom při pohlavním styku používají, se zvyšuje. V manželství se ochranné prostředky používají velmi zřídka, protože vznesení požadavku na jeho použití naznačuje nedůvěru v partnerovu věrnost. Ačkoli je míra používání prezervativu při pohlavním styku mimo manželství vyšší než v manželství, podíl nechráněných pohlavních styků je příliš vysoký vzhledem k faktu, o jak rizikové chování jde, a to právě v afrických zemích, kde je prevalence HIV nejvyšší na světě. Zjištění této studie přispívají k zaměření se na rizikové skupiny obyvatel, na rizikové chování při přenosu HIV a jeho prevenci.

Príspevek **Private Medical Providers' Knowledge and Practices Concerning Medical Abortion in Nigeria** (s. 41–50) kolektivu autorů pod vedením *F. E. Okonofua* čtenáře seznamuje s výsledky studie, v jejímž rámci bylo osloveno 122 lékařů, a jejímž tématem byly interrupce v Nigérii. Studie byla provedena v roce 2009 nevládní neziskovou organizací Women's Health and Action Research Centre pod záštitou Asociace soukromých poskytovatelů porodních služeb. Každý z lékařů obdržel dotazník, který se skládal celkem ze čtyř částí. Byly zjišťovány 1. socio-demografické charakteristiky dotazovaného lékaře, 2. charakteristiky žen, které na jejich klinice žádaly provedení potratu, 3. informace týkající se lékařovy informovanosti o metodách a lécích používaných při interrupcích a následné péči a 4. informace podávané v oblasti plánovaného rodičovství.

Interrupce jsou v Nigérii povoleny jen v případech ohrožení života ženy, v některých státech také ze zdravotních důvodů. Přesto se provádějí a často mají za následek vážné komplikace, hospitalizaci ženy, v nehorších případech i její úmrtí. Bylo odhadnuto, že ročně je zde provedeno 760 tisíc interrupcí. Protože je v Nigérii provádění interrupcí nelegální, není jejich provedení ani lékařská péče po takovém zákroku součástí výuky na lékařských školách, což se odrazilo na výsledcích této studie. Dotázaní lékaři měli jen omezené znalosti týkající se interrupcí a následné péče. Mnoho z nich použilo k ukončení těhotenství nevhodné léky a nevhodné metody, zejména chirurgické. Základní dva léky doporučené WHO k ukončení těhotenství znalo jen 38 %, resp. 13 % lékařů. Dosavadní studie ukázaly, že ženy v Nigérii podstupují více než jednu interrupci, přičemž každá další zvyšuje riziko úmrtí ženy, a proto by měli být lékaři schopni poskytnout ženám odpovídající péči a dostatečné informace, aby nedošlo k dalšímu nechtěnému otěhotnění. Znalosti lékařů by se měly rozšířit např. v rámci vzdělávacího programu, což by i samotní lékaři uvítali.

Článek **What Works in Family Planning Interventions: A Systematic Review** (s. 67–82) kolektivu autorů pod vedením *L. Mwaikambo* shrnuje poznatky metastudie zabývající se 63 studiemi z let 1995–2008 vyhodnocujícími účinnost programů plánovaného rodičovství, které začaly být zaváděny v 70. letech, aby se zamezilo růstu počtu obyvatel. Z této metastudie vyplynulo, že znalost prostředků plánovaného rodičovství se zlepšila. Hlavní roli v rozšiřování povědomí v oblasti plánovaného rodičovství hrají obvykle média, která mohou pomoci zejména v těch zemích, kde je toto téma tabu. Metastudie dále zjistila, že náklady jsou často chápány jako překážka při pořízení si prostředků plánovaného rodičovství. Jedná se zejména o neoficiální náklady v podobě neoficiálních poplatků zdravotníkům. Překážkou dále bývají dlouhé čekací doby.

Hodnocení programů plánovaného rodičovství je důležité pro získání informací, který program a která opatření jsou nebo naopak nejsou efektivní, aby bylo možné správně alokovat finanční prostředky. Důležité je rovněž zjistit, na jaké rizikové skupiny je nutné se zaměřit, neboť ne všechny programy mají stejný účinek na všechny skupiny obyvatelstva.

Príspevek **Estimating Obstetric Mortality from Pregnancy-Related Deaths Records in Demographic Censuses and Surveys** (*M. Garenne*; s. 237–246) se věnuje tématu mateřské úmrtnosti, jejíž vymezení bylo předmětem již mnoha debat. Mateřská úmrtí jsou obvykle definována jako úmrtí související s těhotenstvím, porodem a šestineděním, přičemž existují tři nejobvyklejší vymezení úmrtí, která pod tuto definici spadají, a to 1. striktní medicínské vymezení, které se opírá o Mezinárodní klasifikaci nemocí a příčin smrti a za mateřská úmrtí považuje všechna úmrtí na příčiny smrti v rozmezí O00–O97; 2. volnější medicínské vymezení, které sem řadí některé infekční i neinfekční choroby z této klasifikace, konkrétně z kategorií O98 a O99; 3. demografická definice, která za mateřské úmrtí považuje úmrtí, které nastalo v době mateřství. Posledně jmenované vymezení se používá nejčastěji, spadá pod něj nejvíce osob, přičemž některé zeměly na příčiny, které s mateřstvím nesoúvisely. V zemích s úplnou statistikou zahrnující i zemřelé podle příčin smrti je určení mateřské úmrtnosti snazší, bohužel nejvyšší mateřská úmrtnost je právě v zemích, kde tyto statistiky chybí. Cílem pří-

spěvku bylo vytvoření takového algoritmu, s jehož pomocí by bylo možné úroveň úmrtnosti spojenou s těhotenstvím, porodem či šestineděním odhadovat i v zemích s nedokonalou demografickou statistikou. K tomuto účelu autor využívá údaje z Demographic and Health Survey z 59 afrických zemí a metodu dekrementních tabulek života. Výsledky ukázaly, že v průměru téměř polovina úmrtí v těhotenství, během porodu a v šestineděním s těhotenstvím, porodem či šestineděním nesoúvisela. Protože úroveň mateřské úmrtnosti souvisí s celkovou úrovní úmrtnosti, byly stanoveny podíly následujícím způsobem. Při vysoké úmrtnosti byl podíl úmrtí v těhotenství, při porodu a v šestineděním stanoven na 52 %, při střední úrovni úmrtnosti na 41 % a při nízké úrovni úmrtnosti na 27 %. Příspěvek přinesl nový způsob odhadu úmrtí, která s těhotenstvím, porodem a šestineděním skutečně souvisí, nicméně stále je potřeba pracovat na zlepšování těchto údajů.

Studie, jejíž výsledky shrnuje *A. K. Jain* v příspěvku **Measuring the Effect of Fertility Decline on the Maternal Mortality Ratio** (s. 247–260), se zabývala dekompozicí rozdílu v úrovni mateřské úmrtnosti měřené indexem mateřské úmrtnosti definovaným jako podíl počtu žen zemřelých v souvislosti s těhotenstvím, porodem a šestineděním a počtu živě narozených dětí v daném roce, mezi lety 1990 a 2008. Rozdíl byl dekomponován na dvě složky, a to na pokles plodnosti a pokles mateřské úmrtnosti vlivem programů bezpečného mateřství. Cílem studie bylo vyvinout obecně platnou metodiku, s jejíž pomocí by se dal hodnotit dopad takovýchto programů, a to zejména ve vztahu k naplňování pátého cíle Rozvojových cílů tisíciletí (Millennium Development Goals). V rámci tohoto cíle by se měl index mateřské úmrtnosti mezi lety 1990 a 2015 snížit o tři čtvrtiny. Metodika byla vyvinuta na příkladu tří asijských zemí, a to Indie, Pákistánu a Bangladéše. Výsledky ukázaly, že pokles plodnosti v letech 1990 a 2008 významně přispěl ke snížení mateřské úmrtnosti a budoucí pokles plodnosti by tak měl přispět k dosažení pátého rozvojového cíle tisíciletí. Index mateřské úmrtnosti lze chápat také jako vážený průměr specifických indexů mateřské úmrtnosti podle parity, jejichž vývoj má tvar křivky J, neboť index je vysoký u prvních porodů, ke kterým často dochází u velmi mladých dívek (zejména mladších 18 let), nízký u druhých a třetích

porodů a zvyšující se od čtvrtého porodu. Při snižující se plodnosti dochází ke zvyšování věku při prvním porodu, k prodloužení meziporodních intervalů a k omezení počtu dětí vyššího pořadí, čímž dochází ke snižování komplikací v těhotenství a tím také ke snížení počtu mateřských úmrtí. Studie ukázala, že pokles plodnosti přispěl ke snížení úrovně mateřské úmrtnosti z jedné třetiny, programy na podporu bezpečného mateřství se na poklesu podílely dvěma třetinami. Z toho vyplynulo, že je nutné nadále tyto programy podporovat a rozvíjet. Nejdůležitější je dostupnost kvalitních porodních služeb včetně vyškolení porodních asistentek a dostupnost těchto služeb i ve vzdálených venkovských oblastech.

Výsledky studie autorů *M. Do* a *H. Fu*, která se věnovala schopnostem vietnamských žen podílet se na rozhodování v sexuální oblasti (používání ochrany a možnosti odmítnout pohlavní styk), jsou shrnuty v příspěvku **Women's Self-Efficacy in Negotiating Sexual Decisionmaking Associated with Condom Use in Marital Relationships in Vietnam?** (s. 271–282). Od 70. let vzniklo mnoho studií na téma možností ovlivňování sexuálního chování partnerů,

což úzce souviselo se zlepšujícím se postavením žen ve společnosti, ke kterému došlo v důsledku ekonomického vývoje posledních desetiletí. Postavení žen se zlepšilo v mnoha ohledech, například na trhu práce, v oblasti příjmů, pracovních práv, nicméně nerovnost partnerů na individuální úrovni zůstává.

Manželství je pro ženy ve Vietnamu téměř univerzální záležitostí a předpokládá se, že žena bude poslušná svému muži a obětuje se pro rodinu. Studie se zaměřila na to, jak vietnamské vdané ženy vidí svou schopnost ovlivnit použití ochrany při pohlavním styku. Testovala se hypotéza, zda ženy, které jsou schopné o použití prezervativu se svým mužem vyjednávat, ho používají častěji.

Výsledky studie pomohly odhalit, na které rizikové skupiny žen je potřeba se zaměřit a jakým způsobem tyto ženy nejlépe oslovit. Pozornost by měla být zaměřena zejména na venkovské ženy, na ženy z etnických minorit a ženy, které vstoupily do manželství před 18. rokem věku. Nejúčinnějšími prostředky k oslovení těchto žen jsou jednak vzdělávání, a jednak zapojení medií.

Šárka Šustová

POZVÁNKA NA XLIV. KONFERENCI ČESKÉ DEMOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

Česká demografická společnost ve spolupráci s Katedrou demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Katedrou demografie Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze, Českým statistickým úřadem a Population Europe

pořádá XLIV. konferenci na téma

SČÍTÁNÍ A MY

Konference se uskuteční ve dnech **21.–22. května 2014** v prostorách Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Konference bude **spojena s připomenutím 50. výročí založení České demografické společnosti a s vernisáží výstavy Population Europe** připravené ve spolupráci s Max Planck Society a firmou Archimedes Exhibitions.

Lze přihlásit příspěvek pro **ústní prezentaci** nebo **tištěný poster**.

V průběhu konference proběhne soutěž o nejlepší poster.

Prosíme, aby se všichni zájemci o účast na konferenci (tedy i ti, kteří nepředpokládají samostatné vystoupení) **zaregistrovali prostřednictvím registračního formuláře na webové stránce:**

<http://sites.google.com/site/cdskonference2014/>

Prostřednictvím téhož formuláře je třeba zaslat abstrakt příspěvku nejpozději do 28. února 2014 (prodloužení termínu z původního 31. ledna 2014).

Konferenční poplatek je dobrovolný. Na výše uvedené webové adrese naleznete také další informace ke konferenci.

Zveme všechny, kdo se zajímají o problematiku sčítání a populační trendy v České republice.

PODKLADY

Redakce přijímá rukopisy v tištěné a elektronické podobě. V průvodním dopise uveďte úplnou kontaktní adresu, včetně e-mailu.

ROZSAH PŘÍSPĚVKU:

Textová část studie by neměla přesahovat 20 normostran (1 NS = 1800 znaků vč. mezer), tj. 36 000 znaků včetně mezer. Příspěvky do oddílů: Sčítání lidu, Diskuse a Přehledy by neměly přesahovat 8 NS, recenze 4 NS, zprávy 2 NS a anotace literatury 0,5 NS. Je třeba, aby zasláná studie obsahovala abstrakt do 5 řádků (Ř) v angličtině, resumé do 20 Ř v angličtině, abecední seznam citované literatury a stručnou informaci o autorovi – jeho odborném zaměření a názvy nejdůležitějších prací (do 5 Ř). Do anglického čísla zaslal autor článek v angličtině ve stejném rozsahu jako do české verze.

Rukopis je třeba zaslat v textovém editoru Word, zdrojová data pro tabulky a grafy v programu Excel, obrázky a mapy ve formátu *.tif, *.jpg, *.eps. Tabulky, grafy a obrázky je třeba zařadit do textu, jednotlivé strany musí být očíslovány. Názvy i těla tabulek, grafů a obrázků musí být dvojjazyčné (česko-anglické).

Recenzní řízení je oboustranně anonymní. Rozhodnutí o publikování rukopisu, resp. závěru redakční rady, je autorovi sděleno do 14 dnů po zasedání redakční rady.

Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

ZÁSADY PRO OPTIMÁLNÍ PODOBU PODKLADŮ

A. TEXTY (v textovém editoru MS Word)

1. V nastavení odstavce používejte pouze zarovnání VLEVO (na levou zarážku).
2. Vyznačování v odstavci (kurzívou, tučně) a používání indexů bude do sazby korektně přeneseno.
3. Nepoužívejte (v nastavení vypněte) funkci, která nuceně přesunuje do další řádky jednohláskové předložky a spojky (a, s, z, v, k apod.), jež by jinak vyšly na konec řádky.

B. GRAFY, OBRAZOVÉ SOUBORY

1. Pro zpracování grafů je kromě požadovaného typu (sloupcový, spojnicový, bodový apod.) nutné připojit zdrojová data v programu Excel.
2. Všechny obrazové soubory – např. mapy, fotografie ukládejte mimo textový soubor samostatně ve formátech *.tif, *.jpg, *.eps s odkazem v textu (graf 1, schéma 1 apod.).
3. Pro další technologické zpracování je důležité, aby bitmapové soubory měly ve velikosti 1:1 rozlišení 300 dpi.

C. PRAVIDLA CITACÍ A POPISKY

Příklady základních druhů citací:

Monografie

- Roubíček, V. 1997. *Úvod do demografie*. Praha: Codex Bohemia. (U publikace s více než třemi autory se uvádí jen příjmení prvního autora, na něm následuje zkratka aj., u zahraničních publikací et al.)

- Hantrais, L. (ed.). 2000. *Gendered Policies in Europe. Reconciling Employment and Family Life*. London: Macmillan Press.
- *Potraty*. 2005. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky.

Články v časopisech

- Bakalář, E. – Kovařík, J. 2000. Otcové, otcovství v České republice. *Demografie*, 42, s. 266–272.

Pokud je časopis stránkovan průběžně v celém ročníku, není nutný údaj o čísle.

Články ve sbornících

- Daly, M. 2004. Rodinná politika v evropských zemích. In *Perspektivy rodinné politiky v ČR*, s. 62–71. Praha: MPSV ČR.

Elektronické dokumenty

Je třeba uvést:

1. specifikaci média (on-line, CD ROM, databáze, datový soubor, disketa)
2. datum stažení (cit. 29. 10. 2005)
3. webovou adresu (dostupné z: <<http://www.czso.cz>>)

Přednášky z konferencí

Maur, E. *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*. Příspěvek přednesený na konferenci Dějiny migrací v českých zemích v novověku. Praha, 14. 10. 2005.

Seznam literatury a odkazy

Jednotlivé položky jsou řazeny podle abecedy, více prací od téhož autora je řazeno sestupně od nejstarší k nejnovější. Pokud má autor v seznamu v jednom roce více plošek, rozlišují se přidáním písmen a, b, c... za rok vydání.

Příklad:

Syrovátka, A. 1962a. Úrazy v domácnosti. *Česká pediatrie*, 17, s. 750–753.

Syrovátka, A. 1962b. Úmrtnost dětí v českých zemích na dopravní úrazy. *Časopis lékařů českých*, 101, s. 1513–1517.

Odkazy v textu na seznam literatury

(Srb, 2004); (Srb, 2004: 36–37); (Syrovátka aj., 1984).

Popisky tabulek a grafů (dodat v češtině a angličtině)

Tab. 1: Pohyb obyvatelstva, 1990–2010; Population and vital statistics, 1990–2010

Graf 1: Relativní věková struktura cizinců a obyvatelstva ČR celkem, 31. 12. 2009; Relative age distribution of foreigners and total population of CR, 31 Dec 2009

Demografie

revue pro výzkum
populačního vývoje

Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje
Demografie, Review for Population Research

Vydává Český statistický úřad
Published by the Czech Statistical Office

 **ČESKÝ
STATISTICKÝ
ÚŘAD**

Redakční rada Editorial Board:

Pavel Čtrnáct (předseda redakční rady Chair of the Editorial Board),
Marie Průšová (výkonná redaktorka Managing Editor),
Markéta Arltová, Boris Burcin, Elwood D. Carlson, Tomáš Fiala, Ludmila Fialová,
Zuzana Finková, Natalia S. Gavrilova, Richard Gisser, Jan Holčík, Klára Hulíková,
Nico Keilman, Juris Krumins, Věra Kuchařová, Jitka Langhamrová, Martina Miskolczi,
Zdeněk Pavlík, Michel Poulain, Mirjana Rašević, Jiřina Růžková, Jitka Rychtaříková,
Eduard Souček, Luděk Šídlo, Josef Škrabal, Terezie Štyglerová, Leo van Wissen

Adresa redakce: Na padesátém 81, 100 82 Praha 10 - Strašnice

Telefon: +420 274 052 834

E-mail: redakce@czso.cz

www.czso.cz

Časopis je v plném znění uveřejněn (od roku 2004) na internetu na adrese:
(<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie>).

Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.

Objednávky vyřizuje: Myris Trade, s.r.o., P.O.Box 2, 142 01 Praha 4,
Česká republika, e-mail: myris@myris.cz

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s.p., Odštěpný závod Praha
č.j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Grafická úprava: Václav Adam

Grafický návrh: Ondřej Pazdera

Tisk: Český statistický úřad

Cena jednoho výtisku: 58,- Kč

Roční předplatné včetně poštovného: 327,- Kč

Indexové číslo 46 465, ISSN 0011-8265 (Print), ISSN 1805-2991 (Online),
Reg. Zn. MK ČR E 4781

Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Číslo 1/2014, ročník 56

Toto číslo vyšlo v březnu 2014

© Český statistický úřad 2014

